

*Załącznik
do Uchwały nr 158/13
Sejmiku Województwa Mazowieckiego
z dnia 28 października 2013 r.*

**STRATEGIA ROZWOJU
WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO
DO 2030 ROKU**

Innowacyjne Mazowsze

1 | Rola, wizja i cele strategii w procesie rozwoju województwa mazowieckiego

Strategia jest dokumentem, którego zapisy powinny mieć wpływ na kształt przyszłego rozwoju przez określenie długookresowych procesów rozwojowych w regionie.

Przez strategię rozumie się wybór takiej drogi rozwoju i wynikających z niej działań, aby osiągnąć w maksymalnym stopniu realizację celu, uznanego w danej strategii za nadrzędny (główny). Następnym tego powinno być zdynamizowanie procesu rozwoju i modernizacji gospodarki regionu, prowadzące do poprawy warunków i jakości życia mieszkańców. Jednym z elementów strategii jest określenie właściwych dla regionu rozwiązań, a tym samym wskazanie działań, które najlepiej mogą przygotować gospodarkę i społeczeństwo regionu do potrzeb i wyzwań przyszłości. Skuteczność zarządzania wymaga często podejmowania niepopularnych decyzji, które nie mają szans na pozytywny odbiór społeczny, ale decydować mogą o długotrwałym sukcesie strategii.

Strategia na poziomie regionalnym określa nadrzędny cel rozwojowy i odpowiada na podstawowe pytania: Do czego zmierzamy? Co chcemy osiągnąć? Uwzględnia także hierarchizację poszczególnych działań i problemów według stopnia ich ważności, co ma znaczenie w przypadku ich kolizji. Określa też priorytety, co warunkuje skuteczność wykorzystania posiadanych środków i zasobów. Wskazanie najważniejszych problemów daje podstawę do wykorzystania ustaleń strategii jako narzędzia koordynacji działań samorządu województwa i ich integracji wokół realizacji najważniejszych dla regionu celów. Strategia nie służy głównie zapewnieniu dostępu do funduszy unijnych, chociaż uzasadnia ogólny kierunek wydatkowania tych środków.

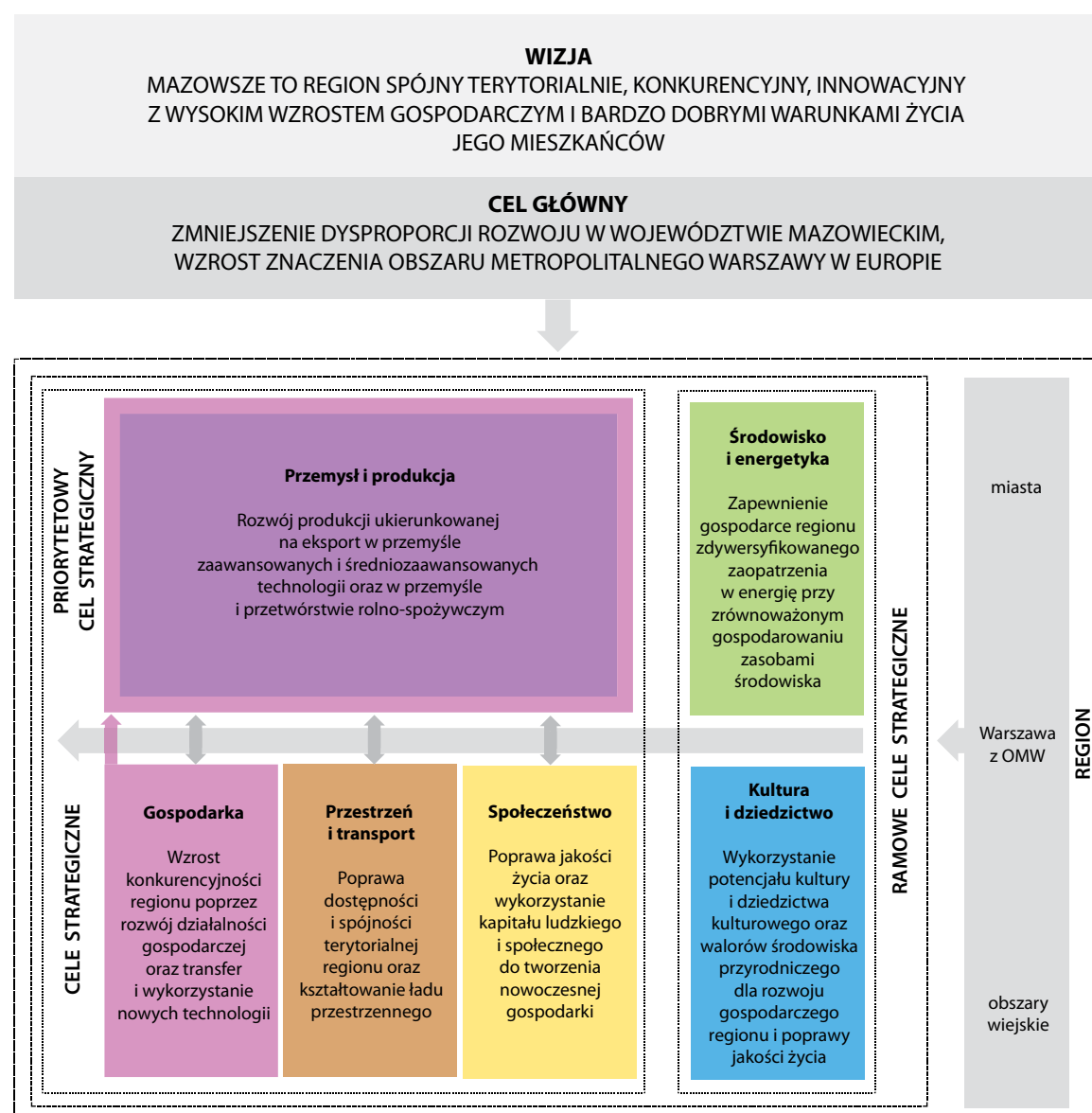
Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do 2030 roku powstała na podstawie doświadczeń z realizacji poprzednich strategii oraz problemów, które ujawniły się w trakcie poprzedniego i bieżącego okresu programowania. Dokument stanowi odpowiedź na wyzwania, którym musi sprostać województwo, aby podnieść jakość życia, ograniczyć wykluczenie społeczne i bezrobocie, realizować politykę spójności terytorialnej oraz politykę inteligentnego i zrównoważonego rozwoju. Istotą strategii jest wskazanie celów rozwojowych, których realizacja zapewni utrzymanie trwałego rozwoju. *Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do 2030 roku* dotyczy wszystkich uczestników życia społeczno-gospodarczego regionu. Wskazuje działania, które należy realizować, aby osiągnąć przyjęte cele rozwojowe. *Strategia* jest wyrazem dążeń województwa i uwzględnia kierunki rozwoju Polski i Unii Europejskiej. Przyjęta konstrukcja celów i podporządkowanych im działań zapewnia zgodność pomiędzy różnymi dokumentami, przy zachowaniu autonomii samorządu województwa.

Z uwagi na duże zróżnicowanie przestrzenne rozwoju województwa mazowieckiego, konieczne jest prowadzenie polityki zmniejszającej te dysproporcje. **Nadrzędnym (głównym) celem Strategii** jest zatem **spójność terytorialna, rozumiana jako zmniejszenie dysproporcji rozwoju w województwie mazowieckim oraz wzrost znaczenia Obszaru Metropolitalnego Warszawy w Europie**, co w konsekwencji przyczyni się do poprawy jakości życia mieszkańców. Osiągnięcie tego celu będzie możliwe poprzez przyspieszenie wzrostu gospodarczego, generowanego przez rozwój produkcji i przemysłu ukierunkowanego na eksport, szczególnie w branży średniozaawansowanych i zaawansowanych technologii. Potrzeba zwiększenia produktywności przemysłu i związanych z nim usług uzasadnia wybór priorytetowego celu strategicznego. Potrzeba rozwoju przemysłu dostrzeżona została również w dokumentach UE, m.in. w *Komunikacie Komisji do Parlamentu Europejskiego...*¹ gdzie znalazło się stwierdzenie, że „Przemysł znajduje się na pierwszym planie w nowym modelu wzrostu dla gospodarki UE, jaki przedstawiono w *Strategii „Europa 2020”*.

¹ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów *Zintegrowana polityka przemysłowa w erze globalizacji Konkurencyjność i zrównoważony rozwój na pierwszym planie*,

Dyfuzja innowacji z OMW w kierunku miast regionalnych i subregionalnych oraz obszarów wiejskich, jak również rozwój produkcji w przemyśle i przetwórstwie rolno-spożywczym ukierunkowanym na eksport, powinny stać się fundamentem gospodarki regionu. Jednym z kluczowych zadań jest wprowadzenie Warszawy do grupy wiodących metropolii w układzie europejskim oraz wzmocnienie gospodarcze ośrodków regionalnych i subregionalnych.

Wieloczynnikowość procesów współczesnego wzrostu gospodarczego, a także konieczność równoczesnego uwzględnienia kryteriów ekonomicznych (gospodarka), społecznych i ekologicznych (środowisko) wraz z terytorializacją kierunków interwencji, powodują złożony charakter celów *Strategii*. W układzie celów *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego do 2030 roku* zastosowano wielowymiarowe podejście, które uwzględnia złożoność wszystkich sfer działalności człowieka

Ryc. 1. Struktura celów rozwojowych

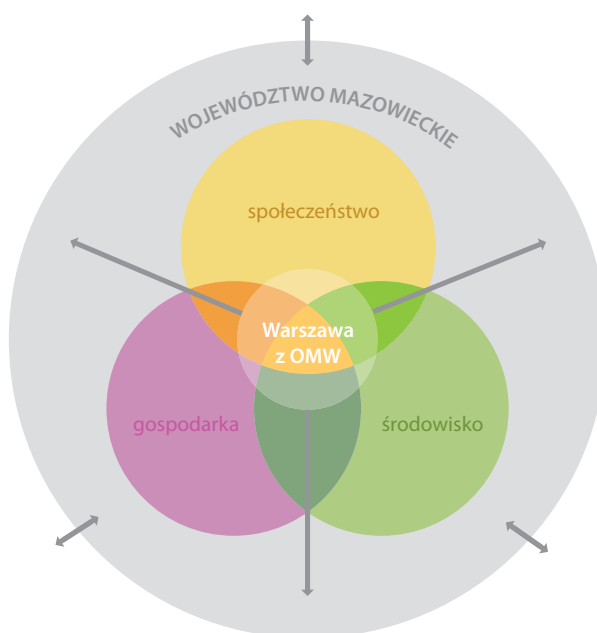
Źródło: Opracowanie własne MBPR

oraz interakcje tych sfer w określonej przestrzeni. Przedstawiony poniżej schemat celów podporządkowany wizji województwa, ma układ hierarchiczno-horyzontalny.

Wyrażna terytorializacja celów przedstawionych w *Strategii* stwarza szanse na ich realizację i zrównoważony rozwój województwa. Sprawą fundamentalną jest przyjęcie takiej filozofii wsparcia, sprzyjającej trwałości rozwoju, która pozwoli w maksymalnym stopniu wykorzystać wewnętrzne czynniki rozwoju województwa oraz nisze i specyficzne zasoby. W przeciwnym razie powstaną obszary wymagające stałego zewnętrznego wsparcia, w szczególności zasilania finansowego. Pobudzenie endogenicznego rozwoju uczyniono główną drogą do zmniejszenia różnic w poziomie życia, czyli osiągnięcia większej spójności społecznej. Wybór priorytetowego celu strategicznego w obszarze *przemysł i produkcja* ma służyć wzmocnieniu mechanizmów tworzenia dyfuzji, komercjalizacji innowacyjnych rozwiązań i wynalazków, wspieraniu przedsiębiorstw podejmujących produkcję w oparciu o nie (np. tlenek galu, grafen) oraz wspieraniu tworzenia klastrów. Służyć temu powinno roztropne spożytkowanie środków z unijnego budżetu, w rezultacie prowadzące do pomnażania środków na rozwój.

Cel główny wynikający z wizji województwa jest możliwy do osiągnięcia poprzez realizację działań priorytetowego celu strategicznego, wzmocnianego działaniami podporządkowanymi celem strategicznym oraz ramowym celem strategicznym (*Ryc. 1*) ujętych w rozdziale czwartym.

W tabelach 22-27 zawarto katalog działań przeznaczonych do realizacji przez Samorząd Województwa Mazowieckiego i wszystkie podmioty, które wyrażą chęć korzystania ze wsparcia publicznego. Trzy sfery (gospodarka, społeczeństwo, środowisko) przenikające się wzajemnie wpisują się w model terytorialny regionu z Warszawą i jej obszarem metropolitalnym jako centrum (*Ryc. 2*). Uwzględniając złożoność opartego na tym modelu systemu społeczeństwo – gospodarka – środowisko, zapisy dokumentów długo-, średniookresowej strategii kraju oraz KSRR, wyodrębniono sześć obszarów tematycznych: gospodarka, ze szczególnym uwzględnieniem przemysłu i produkcji (priorytetowy cel strategiczny), przestrzeń i transport, społeczeństwo, środowisko i energetyka oraz kultura i dziedzictwo.

Ryc. 2. Model relacji systemu społeczeństwo – gospodarka – środowisko i interakcji Warszawa z OMW – Region

Źródło: Opracowanie własne MBPR

2 | Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej i potencjał województwa mazowieckiego

2.1. Gospodarka

2.

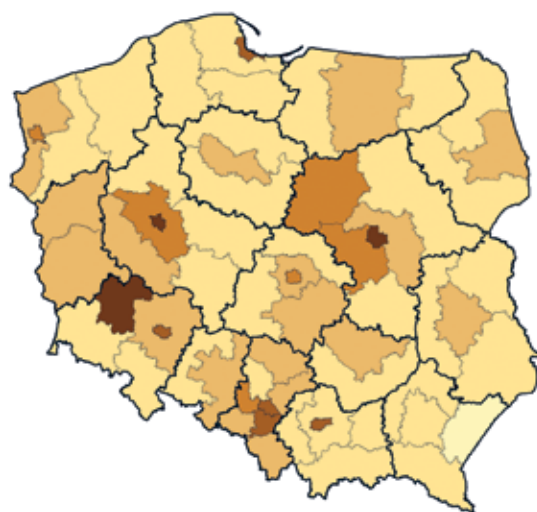
Województwo mazowieckie jest najbardziej rozwiniętym gospodarczo regionem w Polsce. Charakteryzuje się **wysokim tempem wzrostu gospodarczego** oraz najwyższym, spośród województw, udziałem w generowaniu PKB kraju. Mazowsze² najszybciej pokonuje dystans rozwojowy do najbardziej rozwiniętych regionów Unii Europejskiej. Motorem mazowieckiej gospodarki jest Warszawa wraz z obszarem metropolitalnym, która odgrywa szczególną rolę w budowaniu konkurencyjności regionu. W 2010 roku udział stolicy w tworzeniu krajowego PKB na 1 mieszkańca wyniósł 13,5%, natomiast regionalnego – 60,7%. Pozostałe gminy Mazowsza charakteryzują się niższą konkurencyjnością niż przeciętna gmina w Polsce.

W 2010 roku udział województwa mazowieckiego w generowaniu krajowego PKB wyniósł 22,3% i był o 1 p.p. większy niż w 2005 roku oraz o 1,9 p.p. większy niż w 2000 roku. Województwo cechowało się najwyższą wartością produktu krajowego brutto (PKB) na 1 mieszkańca, przewyższając średnią krajową o 62,7%. W stosunku do średniego PKB UE-27, Mazowsze osiąga coraz wyższy wskaźnik PKB mierzony standardem siły nabywczej na 1 mieszkańca. W 2005 roku wskaźnik ten osiągnął poziom 81%, w 2009 roku – 89%, w 2009 roku – 97%, a w 2010 roku – 102%. W latach 2005-2010 poziom rozwoju województwa mazowieckiego mierzony wartością PKB na 1 mieszkańca wzrósł o 48,6% (Ryc. 3), z czego najwyższym tempem wzrostu charakteryzowały się podregiony: ciechanowsko-płocki – 53,4% i warszawski zachodni – 53,3%, a w dalszej kolejności: warszawski wschodni – 49,8%, ostrołęcko-siedlecki – 48,4%, Warszawa – 47,5% i radomski – 44,5% (przy średniej krajowej 44%).

Cechą charakterystyczną województwa mazowieckiego jest zróżnicowanie przestrzenne rozwoju gospodarczego, między metropolitalnym centrum regionu a jego, głównie rolniczymi, peryferiami. Zgodnie z klasyfikacją OECD Mazowsze zostało uznane za najbardziej zróżnicowany wewnętrznie region w Europie, drugi po Londynie. W województwie znajduje się 105 z 500 najbiedniejszych gmin w Polsce. Stale rośnie rola podregionu warszawskiego zachodniego (wzrost udziału w wytwarzaniu krajowego PKB na 1 mieszkańca z 2,2% w 2005 roku do 2,4% w 2010 roku oraz regionalnego PKB z 10,3% w 2005 roku do 11% w 2010 roku), jak też podregionu warszawskiego wschodniego (wzrost odpowiednio z 1,6% w 2005 roku do 1,7% w 2010 roku oraz z 7,3% w 2005 roku do 7,6% w 2010 roku). Wartość PKB na 1 mieszkańca w 2010 roku w Warszawie była trzykrotnie wyższa niż średnia krajowa. Powyżej średniej plasowały się również podregiony warszawski zachodni – 123,8% oraz ciechanowsko-płocki – 117,1%. Poniżej średniej krajowej PKB znalazły się podregiony radomski – 74,7%, ostrołęcko-siedlecki – 76,1% i warszawski wschodni – 84,2%.

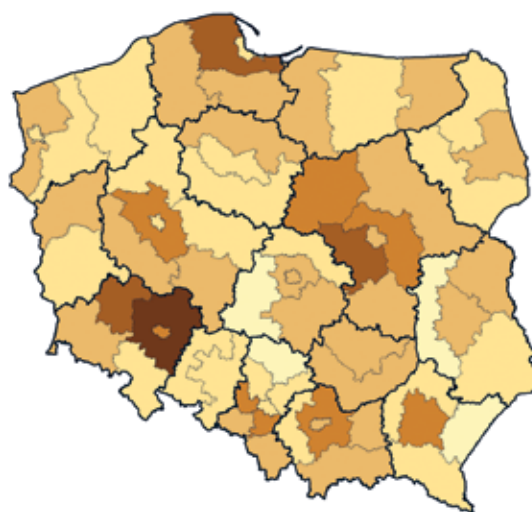
W województwie mazowieckim, szybciej niż w kraju, następował wzrost wartości dodanej brutto (WDB). Miernik ten wyraża wartość nowo wytworzoną w wyniku działalności produkcyjnej krajowych jednostek instytucjonalnych. W 2010 roku w województwie mazowieckim, podobnie jak w kraju, największy udział w generowaniu wartości dodanej brutto osiągnęły jednostki prowadzące działalność w zakresie handlu, naprawy pojazdów samochodowych, transportu i gospodarki magazynowej, zakwaterowania i gastronomii, informacji i komunikacji; udział mniejszy od średniej krajowej odnotowano w przetwórstwie przemysłowym. Najmniejszy udział miały jednostki działające w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie (Ryc. 4). Wzrost obserwuje się przede wszystkim w następujących działach gospodarki: pośrednictwo finansowe, obsługa firm, obsługa nieruchomości, hotelarstwo, gastronomia i turystyka. Szczególnie wysokim poziomem

² W niniejszym dokumencie termin Mazowsze jest używany zamiennie z terminem województwo mazowieckie.

**PKB na 1 mieszkańca (PLN)
wg subregionów w 2010 roku**

> 59 999	(3)
50 000 - 59 999	(5)
40 000 - 49 999	(6)
30 000 - 39 999	(18)
20 000 - 29 999	(33)
< 20 000	(1)

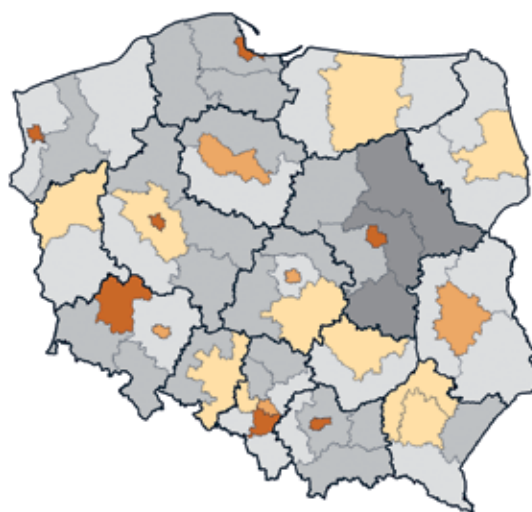
**Wzrost wartości PKB
wg subregionów w latach 2005-2010**

> 69,9 %	(1)
60 - 69,9 %	(3)
50 - 59,9 %	(8)
40 - 49,9 %	(26)
30 - 39,9 %	(24)
<30 %	(4)

**PKB na 1 mieszkańca (Polska=100)
wg subregionów w 2010 roku**

> 139 %	(8)
120 - 139 %	(3)
100 - 119 %	(4)
80 - 99 %	(19)
60 - 79 %	(26)
< 60 %	(6)

**PKB na 1 mieszkańca (województwo=100)
wg subregionów w 2010 roku**

> 139 %	(7)
120 - 139 %	(5)
100 - 119 %	(10)
80 - 99 %	(20)
60 - 79 %	(21)
< 60 %	(3)

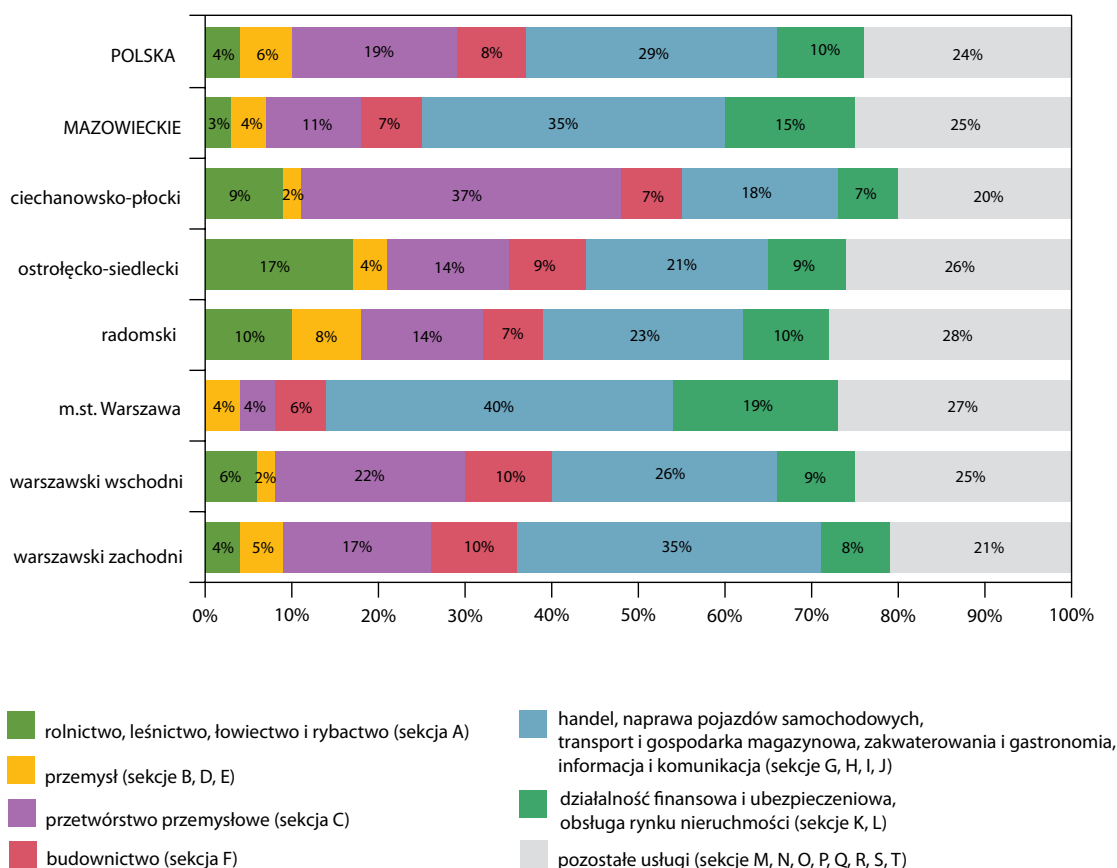
(w nawiasach podano liczbę subregionów w danej kategorii)

Ryc. 3. Zróżnicowanie przestrzenne wielkości PKB na 1 mieszkańca według subregionów

Źródło: Opracowanie własne MBPR na podstawie danych GUS

rozwoju usług charakteryzowała się Warszawa, natomiast na obszarach typowo rolniczych stosunkowo wysoki udział w WDB miało rolnictwo (w ostrołęcko-siedleckim – 17%, ciechanowsko-płockim – 9% i radomskim – 10%).

2.1.

Ryc. 4. Struktura wartości dodanej brutto (WDB) według sekcji PKD 2007 w 2010 roku

Źródło: Opracowanie własne MBPR na podstawie BDL

W województwie mazowieckim w 2011 roku, w systemie REGON zarejestrowanych było 675 tys. podmiotów gospodarki narodowej stanowiących 17,4% podmiotów w kraju. W 2011 roku w porównaniu do 2010 roku liczba podmiotów na Mazowszu zmniejszyła się o 0,9% (w Polsce o 1%). Jest to pierwszy spadek od ponad 10 lat. W Warszawie zarejestrowanych było 341 tys. podmiotów, tj. 50,5% podmiotów zarejestrowanych na Mazowszu.

W województwie na każde 1000 mieszkańców przypadało 128 podmiotów gospodarki narodowej, zarejestrowanych w rejestrze REGON. Najwyższy wskaźnik notowany był w Warszawie (200). Wskaźniki powyżej średniej wojewódzkiej odnotowano jeszcze w 5 powiatach: przuszkowskim (160), piaseczyńskim (152), warszawskim zachodnim (147), legionowskim (136) oraz grodziskim (128). Najniższe wartości wystąpiły w powiatach: ostrołęckim (51), zwoleniskim (51), płockim (57) oraz sierpeckim (57).

W województwie mazowieckim w 2011 roku najwięcej podmiotów prowadziło działalność w zakresie handlu i transportu – 229 tys., z czego w handlu detalicznym – 100 tys. (47%), w handlu hurtowym – 63 tys. (27%), w transporcie i gospodarce magazynowej – 45 tys. (20%) oraz handlu hurtowym i detalicznym pojazdami samochodowymi, naprawie pojazdów – 22 tys. (9%). Region w 2011 roku charakteryzował się także dużą liczbą przedsiębiorstw z branży budowlanej (69 tys.). Ważną rolę odgrywały podmioty o profilu działalności finansowej (24 tys.), zajmujące się usługami technicznymi (20 tys.) oraz związane z kulturą (10 tys.). W dalszej kolejności należy wymienić podmioty działające w branży turystycznej (blisko 16 tys.), w przemyśle drzewnym, papierniczym, meblarskim, poligraficznym (14 tys.), w przemyśle metalowym i mechanicznym (12 tys.), tekstylnym (8 tys.), chemicznym i farmaceutycznym (7 tys.) oraz rolno-spożywczym (5 tys.) W regionie odnotowano najmniej podmiotów o profilu wydobywczym (0,6 tys.).

Działalność w sektorze badania i rozwój (B+R) oraz technologie informacyjno-komunikacyjne (TIK) prowadziło 4 tys. przedsiębiorstw.

Istotne znaczenie ma **infrastruktura telekomunikacyjna**, a w szczególności dostęp do szerokopasmowego Internetu. Mimo, iż w regionie występują duże przestrzenne dysproporcje w dostępie do internetu, to liczba zgłoszeń o jego braku jest niższa od średniej krajowej. W skali kraju średnia liczba zgłoszeń o braku dostępu do internetu w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców wynosiła 2,41, a w województwie mazowieckim – 1,43.

W 2011 roku w województwie mazowieckim sektor prywatny skupiał 662 tys. jednostek (w kraju – 3 748 tys.), tj. 98,1% ogólnej liczby podmiotów gospodarczych (w kraju – 96,9%). W sektorze prywatnym około 73% zarejestrowanych podmiotów stanowiły osoby fizyczne (w kraju – około 78%). Prawie 99% przedsiębiorstw zatrudniających do 9 osób prowadzonych było przez osoby fizyczne.

W procesie rozwoju polskiej gospodarki coraz większą rolę odgrywa kapitał zagraniczny, głównie za sprawą funkcjonujących w Polsce podmiotów – spółek handlowych z udziałem kapitału zagranicznego. Na terenie województwa mazowieckiego w 2011 roku działalność gospodarczą prowadziło 27 tys. spółek handlowych z udziałem kapitału zagranicznego, stanowiących 38% ogółu spółek handlowych z udziałem kapitału zagranicznego w kraju. Pod względem liczby spółek, województwo mazowieckie uplasowało się na 1 pozycji wśród wszystkich województw.

Na Mazowszu zarejestrowanych było 12,8 tys. podmiotów działających w sektorze publicznym (w kraju 121,9 tys.), tj. 1,9% ogólnej liczby podmiotów (w kraju 3,1%).

W 2011 roku mazowieckie przedsiębiorstwa osiągnęły przychody z całokształtu działalności w wysokości 682 mld zł (34,5% przychodów w kraju), z czego według sekcji PKD 2007 największy udział w przychodach miały przedsiębiorstwa z sekcji handel hurtowy i detaliczny, naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle – 32,6%, przetwórstwo przemysłowe – 29,4%, informacja i komunikacja – 9,1%, wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych – 8%, transport i gospodarka magazynowa – 7%. Należy również podkreślić, że działalność profesjonalna, naukowa i techniczna na Mazowszu, mimo niewielkiego udziału w przychodach województwa – 2,6%, generuje 56% przychodów tej sekcji PKD w kraju.

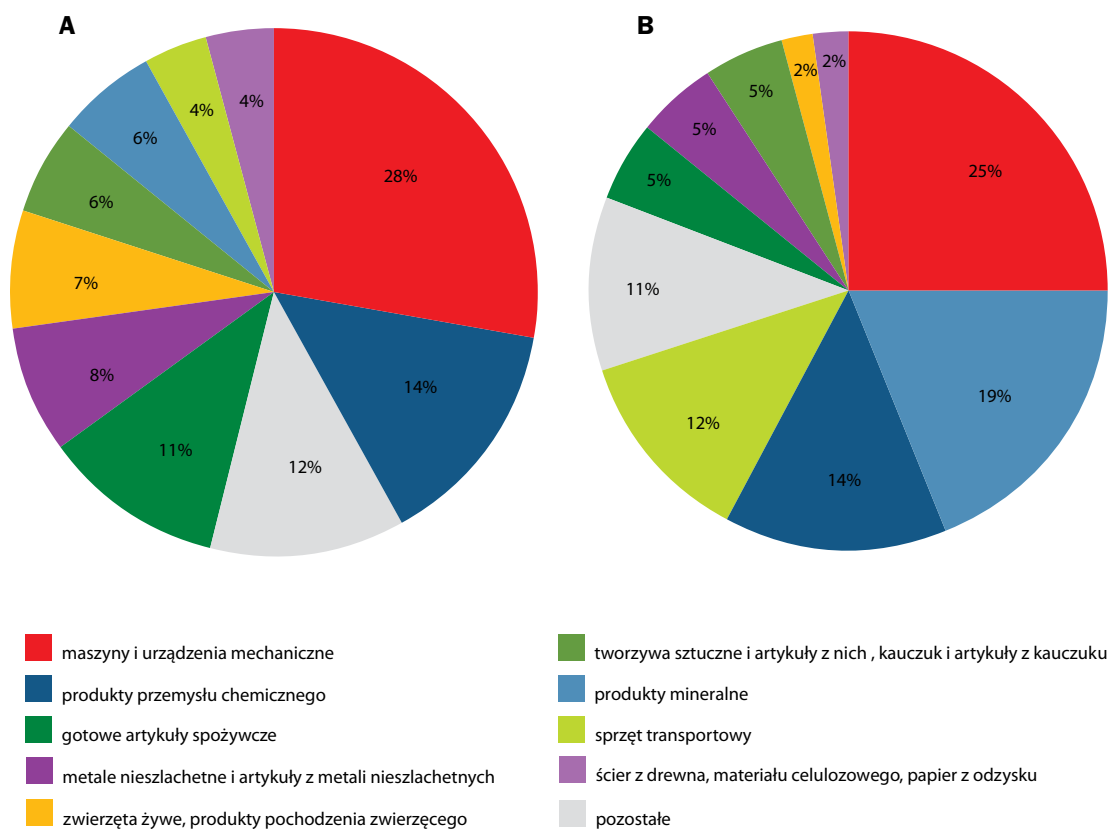
Handel zagraniczny odgrywa ważną rolę w gospodarce Mazowsza. Zgodnie z danymi Izby Celnej w Warszawie, głównymi grupami towarowymi eksportu regionu w 2011 roku były wyroby przemysłu elektromaszynowego, wyroby przemysłu chemicznego oraz artykuły rolno-spożywcze, natomiast w imporcie największy udział miały maszyny i urządzenia, sprzęt elektryczny i elektro-techniczny, produkty mineralne, produkty przemysłu chemicznego (Ryc. 5). W roku 2011 roku wartość eksportu na Mazowszu w przeliczeniu na 1 mieszkańca wyniosła 15,6 tys. zł, zaś importu – 34,9 tys. zł. Dwukrotnie wyższa wartość importu związana była głównie ze sprowadzaniem surowców energetycznych i ich komponentów. W województwie swoje siedziby mają największe

przedsiębiorstwa zajmujące się importem, zlokalizowane głównie w Płocku, Warszawie oraz powiatach mławskim, warszawskim zachodnim i pruszkowskim. W powiatach tych odnotowuje się duży udział eksportu (mierzony wartością eksportu na 1 mieszkańca). Wysoką wartość eksportu odnotowano także w powiatach: nowodworskim, żyrardowskim, grójeckim i garwolińskim. W 2010 roku relacja wartości eksportu do PKB w województwie mazowieckim wynosiła 22% i była niższa od średniej krajowej (31,5%).

Głównym kierunkiem eksportu województwa mazowieckiego są kraje UE, do których trafia 75% eksportu województwa. Do pozostałych krajów Europy kierowane jest – 16% towarów, do Azji – 5%, zaś do obu Ameryk około 3%. Najważniejszymi odbiorcami mazowieckiego eksportu są: Niemcy, Rosja, Wielka Brytania, Republika Czeska, Francja, Holandia i Włochy, do których trafia łącznie 53% wartości eksportu.

W 2011 roku w województwie mazowieckim liczba pracujących według faktycznego miejsca pracy wyniosła 2 262 tys. osób, z czego w spółkach handlowych z udziałem kapitału zagranicznego 313 tys. Najliczniejszą grupę stanowili pracujący w usługach – 73% (w kraju 62%), natomiast pracujący w przemyśle stanowili 14% (w kraju 21%).

W 2010 roku w rolnictwie pracowało 11,3% ogółu pracujących w województwie mazowieckim (w kraju – 12,9%, w krajach UE przeciętnie 4,7%), przy tendencji spadkowej (w 2000 roku

Ryc. 5. Struktura ważniejszych grup towarowych handlu zagranicznego województwa mazowieckiego w 2011 roku: A – struktura eksportu, B – struktura importu

Źródło: Opracowanie własne MBPR na podstawie danych Izby Celnej

- 20,3%, w 2005 roku - 15,9%). Zmniejszała się także bezwzględna liczba pracujących w tym sektorze: w okresie 2000-2010 odnotowano spadek o 150 tys. osób. Pomimo tych zmian w rolnictwie w 2010 roku nadal pracowało 298 tys. osób. W województwie mazowieckim zarysowują się korzystne zmiany struktury agrarnej, następuje rozwój i modernizacja wyspecjalizowanych rolniczych gospodarstw towarowych. W regionie wykształciły się obszary specjalizacji rolniczej produkcji towarowej (Ryc. 7) roślinnej (owoców i warzyw) oraz zwierzęcej (mleka krowiego, drobiu i trzody chlewnej).

W 2011 roku w województwie mazowieckim znajdowało się 274,6 tys. gospodarstw rolnych, wśród których gospodarstwa indywidualne stanowiły 99,9%. W latach 2002-2011 liczba gospodarstw spadła o 25,8%, mimo to Mazowsze utrzymywało drugą pozycję w kraju (po województwie małopolskim) pod względem liczebności gospodarstw. W okresie 2002-2010 na Mazowszu odnotowano istotne (o około 10%) zmniejszenie powierzchni użytków rolnych (jest ich obecnie wciąż ponad 2 mln ha). W tym samym okresie w regionie dokonywały się korzystne przekształcenia struktury agrarnej gospodarstw. Średnia powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwie rolnym w województwie wzrosła o ponad 18% do 7,2 ha.

Udział rolnictwa w wytworzonej wartości dodanej brutto (WDB) w województwie mazowieckim, w porównaniu do innych sekcji gospodarki narodowej, jest stosunkowo niewielki i wyniósł 3% w 2010 roku (w kraju 4%).

Jak wspomniano, dominującą rolę w budowaniu konkurencyjności regionu pełni Warszawa wraz z obszarem metropolitalnym. Obszar Metropolitalny Warszawy jest miejscem pracy dla ponad 1 mln osób, w tym wielu pracowników o wysokich kwalifikacjach. Stwarza to możliwość rozwoju wysoko zaawansowanych usług o dużej wartości dodanej. W stolicy 15% podmiotów gospodarczych prowadzi działalność projektową, naukową i techniczną. Spośród 500 największych firm w kraju 183 ma siedzibę w Warszawie, a spośród 100 z branży finansowej - 70. Miasto stołeczne jest miejscem, gdzie chętnie lokalizowane są siedziby lub filie korporacji międzynarodowych, przedstawicielstw organizacji międzynarodowych oraz usług wyższego rzędu. Według raportu *European City Monitor 2011*³ miasto zajęło 21. pozycję pod względem dogodności lokalizacji biznesu, wyprzedzając tym samym inne ważne metropolie Europy Środkowo-Wschodniej, takie jak Praga (25. miejsce) oraz Budapeszt (29. miejsce). O wysokiej atrakcyjności Warszawy decydują niskie koszty prowadzenia działalności, tj. ceny powierzchni biurowych (1. miejsce) i koszty pracowników (2. miejsce).

Mazowsze, a zwłaszcza Warszawa, jest obszarem o największej w kraju aktywności bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ). W latach 2007-2011 województwo mazowieckie było największym beneficjentem napływu BIZ do Polski. W ujęciu średniorocznym wartość inwestycji wynosiła 4,7 mld EUR, co stanowiło 42,1% łącznej wartości BIZ w Polsce. Warszawa jest dużym rynkiem zbytu, koncentracji funkcji administracyjnych, zarządczych i politycznych. Istotną rolę odgrywa nauka i szkolnictwo wyższe - na terenie miasta działa 77 szkół wyższych, w których studiuje 258 tys. osób (w 2011 roku 65 tys. absolwentów). Warszawa jest miejscem międzynarodowych spotkań (kongresów, targów, wystaw, imprez sportowych i artystycznych) oraz rozwoju usług nastawionych na klientów i turystów zagranicznych. Stolica dysponuje rozwiniętymi centrami kongresowymi, obiektami kulturalnymi i sportowymi. W Warszawie znajduje się 114 obiektów zbiorowego zakwaterowania (w tym 85 hoteli), oferujących łącznie 23 tys. miejsc noclegowych.

Wzrost znaczenia funkcji metropolitalnych możliwy jest m.in. poprzez poprawę dostępności międzynarodowej (autostrady, szybka kolej, centralny port lotniczy) oraz wzmocnienie funkcji międzynarodowych, w szczególności w zakresie rozwoju instytucji naukowych, podniesienia renomy wyższych uczelni, wspierania sektora kreatywnego oraz zaawansowanych technologii, a także instytucji medialnych o zasięgu międzynarodowym.

³ http://www.berlin-partner.de/fileadmin/chefredaktion/pdf/studien-rankings/2011_en_European-Cities-Monitor.pdf

Tabela 1. Analiza SWOT – gospodarka

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • największy potencjał gospodarczy wśród województw w Polsce • istotna rola metropolii warszawskiej w wytwarzaniu PKB kraju • atrakcyjność Warszawy jako miejsca do prowadzenia biznesu • duży udział podmiotów działających w branżach najczęściej generujących innowacje oraz firm z kapitałem zagranicznym • rozwinięte instytucje badawczo-rozwojowe • rozwinięty sektor usługowy • duża wartość eksportu produktów rolno-spożywczych 	<ul style="list-style-type: none"> • niewystarczający poziom specjalizacji gospodarki w skali subregionalnej • spadek znaczenia funkcji produkcyjnych województwa • niski poziom technologiczny mazowieckiej gospodarki • niski stopień usieciowienia gospodarki • utrata i zatarcie funkcji społeczno-gospodarczych poszczególnych miejscowości • niski poziom przedsiębiorczości mieszkańców, głównie w obszarze pozametropolitalnym
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • rozwój wyspecjalizowanych obszarów produkcyjnych i klastrów • rozwój nowych technologii, głównie biotechnologii, biomedycyny, nanotechnologii, fotoniki i optoelektroniki, technologii informacyjno-komunikacyjnych (TIK) i kosmicznych • rozwój miast regionalnych i subregionalnych jako ośrodków skupiających zróżnicowane funkcje gospodarcze • wzrost poziomu przedsiębiorczości mieszkańców województwa • wzrost poziomu zatrudnienia na obszarach wiejskich, w tym poprzez pracę w pobliskich miastach • wykorzystanie potencjału województwa mazowieckiego w zakresie energetyki ze źródeł odnawialnych i ewentualne wykorzystanie zasobów gazu i ropy z łupków 	<ul style="list-style-type: none"> • recesja gospodarcza • brak skutecznej polityki gospodarczej państwa • zmniejszanie się liczby miejsc pracy w regionie • zmniejszanie się roli metropolii warszawskiej w układzie europejskim i globalnym • wzrost obciążenia fiskalnego osób fizycznych, podmiotów gospodarczych oraz jednostek samorządu terytorialnego • niestabilność i zawilość systemu regulacji, w szczególności przepisów podatkowych • spadek konkurencyjności mazowieckich firm • rosnące koszty korzystania ze środowiska • brak rozbudowanego systemu partnerstwa i współpracy między samorządem regionalnym a środowiskiem przedsiębiorców i sferą nauki • utrzymanie zróżnicowanych zasad wsparcia pomiędzy różnymi krajami w ramach Wspólnej Polityki Rolnej

Tabela 2. Wyzwania – gospodarka

Wyzwania	
znaczenie gospodarcze subregionów	↑
konkurencyjność Warszawy na arenie międzynarodowej	↑
wdrożenia nowych technologii w gospodarce	↑
organizacja rynku rolnego	↑

2.2. Przemysł i produkcja

Przemysł województwa mazowieckiego jest bardzo **zróżnicowany**, obejmuje sektory od produkcji rolniczej i przetwórstwa żywności przez tradycyjny przemysł po nowoczesną produkcję z branż średniozaawansowanych i zaawansowanych technologii. Województwo mazowieckie plasuje się na pierwszym miejscu w kraju pod względem wielkości produkcji sprzedanej przemysłu, która w 2011 roku osiągnęła wartość 229,1 mld zł (w przeliczeniu na 1 mieszkańca – 43,4 tys. zł), co stanowiło 20,1% wartości krajowej. Największy udział w produkcji sprzedanej przemysłu przypadł na produkcję artykułów spożywczych (18,1%), wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną i gorącą wodę (16,6%) oraz produkcję chemikaliów i wyrobów chemicz-

nych (6,6%). Ponadto udział po ok. 4% produkcji sprzedanej miały przedsiębiorstwa produkujące komputery, wyroby elektroniczne i optyczne oraz urządzenia elektryczne, zaś udział po ok. 3-4% podmioty produkujące wyroby z pozostałych mineralnych surowców niemetalicznych, wyroby z gumy i tworzyw sztucznych, maszyny i urządzenia, wyroby z metali.

W grupie przemysłu tradycyjnego znaczną rolę odgrywa **przemysł rolno-spożywczy**, skupiający 15% podmiotów w kraju. Województwo mazowieckie wytwarza blisko 1/4 krajowej produkcji sprzedanej przemysłu spożywczego. Podstawę surowcową sektora przetwórstwa rolno-spożywczego regionu stanowi rolnictwo o wysokim stopniu towarowości, co wynika z rozwiniętych specjalizacji produkcji roślinnej (warzywa i owoce) i zwierzęcej (żywiec rzeźny, mleko). Istnieje wyraźna specjalizacja przemysłu rolno-spożywczego w następujących powiatach: nowodworskim, warszawskim zachodnim, pruszkowskim, piaseczyńskim, kozienickim, grójeckim, lipskim, płońskim (produkcja owocowo-warzywna), sochaczewskim (produkcja owocowo-warzywna i mięsa), żuromińskim, płockim, gostynińskim (produkcja mięsna) oraz ostrołęckim, przasnyskim, ostrowskim, mławskim i żuromińskim (produkcja mleczna). Największe skupienie podmiotów gospodarczych w przemyśle rolno-spożywczym występuje w powiecie wołomińskim oraz w Warszawie.

W 2010 roku na Mazowszu zarejestrowanych było ponad 4,5 tys. podmiotów gospodarczych prowadzących działalność w obszarze przetwórstwa rolno-spożywczego (1. miejsce w kraju). W przemyśle rolno-spożywczym wzrasta znaczenie małych przedsiębiorstw, zatrudniających do 49 osób. Mikro i małe przedsiębiorstwa stanowią w województwie ok. 94% wszystkich podmiotów. W regionie wytwarzane są znaczące w skali kraju ilości niektórych **rodzajów produktów rolnych**. W 2011 roku udział województwa mazowieckiego w produkcji krajowej wynosił: 45,8% owoców (przy 34% udziale w powierzchni sadów), 22% mleka (2,7 mld litrów, tendencja rosnąca), 16% warzyw, 13,9% jaj. W sadownictwie, skoncentrowanym głównie w rejonach grójecko-wareckim, sochaczewskim oraz płońskim, stosowane są coraz bardziej nowoczesne rozwiązania agrotechniczne. W ramach specjalizacji owocowo-warzywnej bardzo dynamicznie rozwijają się grupy producentów owoców i warzyw (76 grup producentów – stan na luty 2013 roku).

W sytuacji rosnącej konkurencji na rynku europejskim, ważne jest rozwijanie zorganizowanych form działalności producentów rolnych celem dostosowywania ilości i jakości produkcji do wymogów jednolitego rynku europejskiego. Działania w tym względzie powinny dotyczyć m.in. bezpieczeństwa, standaryzacji żywności, racjonalizacji kosztów produkcji i profesjonalnego zabiegania o rynki zbytu. Występujące rozdrobnienie produkcji rolniczej wskazuje na zasadność tworzenia i rozwoju różnych form kooperacji między producentami, m.in. tworzenie grup producentów.

Ważną rolę odgrywa **przemysł petrochemiczny** ze względu na lokalizację w Płocku największej w Polsce rafinerii ropy naftowej. Potencjał do rozwoju przemysłu opartego na produkcji wyrobów **chemicznych i farmaceutycznych** koncentruje się przede wszystkim w Płocku i w Warszawie oraz w powiatach: garwolińskim, mińskim, otwockim, wołomińskim i nowodworskim.

Ze względu na wielkość produkcji duże znaczenie ma przemysł **energetyczny, elektromaszynowy oraz produkcja sprzętu transportowego**. Województwo mazowieckie odznacza się wysokim potencjałem przemysłu nastawionego na produkcję **wyrobów z drewna, papieru** oraz w **przemysle meblarskim i poligraficznym**. Związane jest to z istniejącymi w regionie tradycjami industrialnymi, głównie z funkcjonowaniem dużych i średnich przedsiębiorstw.

W 2/3 powiatów zlokalizowane są przedsiębiorstwa zajmujące się produkcją wyrobów z drewna, papieru, poligrafii oraz mebli. Przedsiębiorstwa te pełnią ważną rolę dla rynku lokalnego. Potencjał przemysłu opartego na produkcji **wyrobów tekstylnych, skórzanych i odzieży** występuje w Warszawie, Radomiu, Płocku, Siedlcach oraz w powiecie radomskim, garwolińskim, wołomińskim, legionowskim i piaseczyńskim.

W 2011 roku nakłady na działalność innowacyjną w grupie przedsiębiorstw przemysłowych kształtowały się na poziomie 3,9 mld zł, co stanowiło 18,8% nakładów poniesionych w Polsce. W tym samym roku 29,6% dużych przedsiębiorstw zatrudniających powyżej 250 osób, wprowadziło na rynek nowe lub istotnie ulepszone produkty, przy średniej krajowej wynoszącej 27%. Natomiast nowe lub istotnie ulepszone procesy wdrożyło 47,4% dużych firm w regionie (średnia dla kraju 48,7%). Zdecydowanie mniej nowych produktów lub ulepszonych procesów wprowadziły małe (1,5%, średnia dla kraju – 3%) i średnie firmy (4,9%, średnia dla kraju – 6,7%).

Województwo mazowieckie jest liderem wśród województw pod względem udziału w liczbie przedsiębiorstw w grupie **przemysłu średniozaawansowanych i zaawansowanych technologii**. Udział eksportu w sekcji przetwórstwo przemysłowe w produkcji sprzedanej przemysłu, według średniowysokiej i wysokiej techniki⁴, w 2010 roku wynosił 59,8%. Innowacyjność przemysłu wspierają dynamicznie rozwijające się dziedziny nauki na Mazowszu, szczególnie biotechnologia, biomedycyna, nanotechnologia, fotonika i optoelektronika, technologie informacyjno-komunika-

Tabela 3. Analiza SWOT – przemysł i produkcja

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • potencjał naukowy Warszawy, Radomia i Płocka dający podstawy do rozwoju przemysłu zaawansowanych technologii • pozycja lidera przedsiębiorczości w Polsce • największe skupienie kapitału zagranicznego w kraju • wyspecjalizowane obszary produkcji rolniczej stanowiące bazę surowcową (dostarczające owoce, warzywa, mleko, żywiec rzeźny) dla przetwórstwa rolno-spożywczego • silna pozycja w przemyśle rolno-spożywczym 	<ul style="list-style-type: none"> • niskie wykorzystanie wyników badań naukowych w działalności innowacyjnej przedsiębiorstw produkcyjnych • brak zastosowania wytworzonych technologii w produkcji • brak dopasowania regionalnych instrumentów i mechanizmów wsparcia przedsiębiorczości do potencjału gospodarczego regionu • brak rozbudowanego systemu partnerstwa i współpracy między samorządem regionalnym a środowiskiem przedsiębiorców i sferą nauki • niski poziom zatrudnienia w przemyśle • mały stopień rozpoznawalności marki <i>Mazowsze</i> wśród inwestorów i konsumentów
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • rozwój przedsiębiorczości i pozarolniczych miejsc pracy przy wykorzystaniu potencjału wewnętrznych obszarów wiejskich, w tym specjalizacji rolniczych • specjalizacja przemysłu • produkcja nowych, innowacyjnych materiałów i urządzeń w oparciu o najnowsze osiągnięcia nauki i techniki • lokalizowanie zakładów produkcyjnych w województwie mazowieckim przez przedsiębiorstwa z kapitałem zagranicznym 	<ul style="list-style-type: none"> • brak stabilności finansowej przedsiębiorstw koniecznej do realizowania zadań inwestycyjnych • zmniejszanie się liczby miejsc pracy w produkcji • przenoszenie działalności produkcyjnej do państw z niższymi kosztami produkcji, spowodowanymi m.in. nieuwzględnieniem kosztów zewnętrznych • spadek zainteresowania inwestorów z kapitałem zagranicznym prowadzeniem działalności w województwie mazowieckim

Tabela 4. Wyzwania – przemysł i produkcja

Wyzwania	
współpraca samorząd-nauka-przedsiębiorcy	↑
udział sektora przemysłowego w regionie	↑
proeksportowa specjalizacja produkcyjna	↑

⁴ Do produktów wysokiej techniki zalicza się następujące grupy wyrobów: sprzęt lotniczy, komputery – maszyny biurowe, elektronika – telekomunikacja, środki farmaceutyczne, aparatura naukowo-badawcza, maszyny elektryczne i nieelektryczne, chemikalia oraz uzbrojenie. (Na podstawie listy OECD według Międzynarodowej Standardowej Klasyfikacji Handlu (SITC Rev. 4). Lista zatwierdzona przez Eurostat w kwietniu 2009 r.).

cyjne (TIK) i kosmiczne. Województwo mazowieckie dominuje w Polsce w obszarze **działalności badawczo-rozwojowej**. W 2011 roku nakłady poniesione w sferze B+R kształtowały się na poziomie 4,7 mld zł, co stanowiło 40,2% nakładów poniesionych w kraju (11,7 mld zł). W przeliczeniu na 1 mieszkańca wielkość nakładów w regionie na działalność B+R wyniosła 887 zł, przy średniej w kraju – 303 zł. W sektorze przedsiębiorstw nakłady te kształtowały się na poziomie ok. 1,2 mld zł, co stanowiło około 34,4% nakładów krajowych (3,5 mld zł). W latach 2005-2010 w województwie mazowieckim nastąpił wzrost nakładów ogółem na działalność B+R o 82% (nominalnie). W 2011 roku w regionie działalność badawczo-rozwojową prowadziły 552 jednostki, a liczba zatrudnionych w sektorze B+R wyniosła 26,5 tys. osób (EPC), co stanowiło 31,1% ogółu zatrudnionych w tym sektorze w kraju. W okresie 2005-2010 nastąpił wzrost zatrudnienia w sektorze B+R w województwie mazowieckim o 8,5%, a w kraju o 6,6%. Województwo mazowieckie dominuje w Polsce w dziedzinie **biotechnologii**. W 2011 roku na Mazowszu działało 41 podmiotów prowadzących działalność w tej dziedzinie (25,6% ogólnej liczby), zatrudniających ponad 2 tys. osób (37,4% ogółu zatrudnionych w B+R). Podmioty te poniosły łącznie 188,1 mln zł nakładów na działalność B+R. W 2011 roku przedsiębiorstwa przemysłowe i usługowe zlokalizowane w województwie mazowieckim poniosły najwyższe w kraju nakłady na działalność innowacyjną (odpowiednio 18,8% i 78,4%). Z Mazowsza pochodziło najwięcej: zgłoszeń wynalazków – 774 (co piąte w kraju), patentów – 411 (20,7%) i praw ochronnych dla wzorów użytkowych przyznanych przez Urząd Patentowy – 100 (20,1%). Z województwa mazowieckiego wpłynęło 135 zgłoszeń o przyznanie ochrony własności przemysłowej w obszarze wzorów użytkowych (14,4%).

2.3. Przestrzeń i transport

Województwo mazowieckie zajmuje **powierzchnię** 3,6 mln ha (35 598 km²) i jest największym województwem w kraju (11,4% powierzchni Polski) oraz jednym z największych regionów w Europie.

Województwo mazowieckie administracyjnie podzielone jest na 37 powiatów i 5 miast na prawach powiatu oraz na 314 gmin, w tym: 35 gmin miejskich, 50 gmin miejsko-wiejskich oraz 229 gmin wiejskich. System osadniczy tworzy 85 miast, w tym: 1 – powyżej 1 mln mieszkańców, 2 – od 100 do 250 tys., 4 – od 50 do 100 tys., 13 – od 25 do 50 tys., 29 – od 10 do 25 tys., 36 – poniżej 10 tys. oraz wsie. W Warszawie, stolicy kraju, zameldowanych jest 1,7 mln osób, co stanowi ok. 32% ludności województwa. Miastami pełniącymi funkcje regionalne są Radom (220,6 tys. mieszkańców) i Płock (124,3 tys.), subregionalne Siedlce (76,5 tys.), Ostrołęka (53,4 tys.) oraz Ciechanów (45,3 tys.). Inne miasta liczące powyżej 50 tys. mieszkańców – Pruszków (58,5 tys.) i Legionowo (53,8 tys.) pełnią funkcje powiatowe i są położone w Obszarze Metropolitalnym Warszawy (OMW).

Obszar Metropolitalny Warszawy, o powierzchni 620,5 tys. ha, tj. 17,2% powierzchni województwa, został wyznaczony w oparciu o szereg wskaźników funkcjonalno-przestrzennych i społeczno-gospodarczych w *Studium planu zagospodarowania przestrzennego Obszaru Metropolitalnego Warszawy*⁵. Układ sieci osadniczej w tej części Mazowsza, ze względu na położenie Warszawy ma charakter monocentryczny. W OMW zamieszkuje ponad 3 mln mieszkańców, co stanowi 57,1% ludności województwa. Znajduje się tu 36 miast.

Wskaźnik urbanizacji w województwie mazowieckim wynosi 64,2% przy średnim wskaźniku dla Polski 60,7%. Jest to wynik intensywnego rozwoju społeczno-gospodarczego, usługowo-przemysłowego i przestrzenno-funkcjonalnego, głównie centralnej części regionu.

⁵ Zatwierdzone przez Zarząd Województwa Mazowieckiego w październiku 2010 roku. Delimitacja OMW obejmuje m.st. Warszawę oraz 71 gmin z 13 powiatów – grodzkiego, grójeckiego, legionowskiego, mińskiego, nowodworskiego, otwockiego, piaseczyńskiego, pruszkowskiego, sochaczewskiego, warszawskiego zachodniego, wołomińskiego, wyszkowskiego oraz żyrardowskiego.

Na Mazowszu, podobnie jak w całej Polsce, miasta uległy nadmiernemu rozrostowi terytorialnemu, czego skutkiem są zaburzenia ich wewnętrznej struktury. Powierzchnia Warszawy powiększyła się od 1939 roku ponad trzykrotnie, a liczba mieszkańców wzrosła zaledwie o 70%. Powiększanie obszarów urbanizacji zarówno w granicach administracyjnych miast, jak i w podmiejskich gminach wiejskich, związane jest z rozpraszaniem zabudowy i nieefektywną gospodarką terenami, a także zaburzeniem ładu i porządku przestrzennego w regionie, ogólnie nazywanych **zjawiskiem niekontrolowanej suburbanizacji**. Proces ten generuje nadmierne koszty społeczne oraz przyczynia się do degradacji środowiska przyrodniczego i krajobrazu, tym samym zaprzeczając szanse rozwoju zrównoważonego. W wyniku chaotycznego rozwoju zabudowy, spowodowanego m.in. ułomnością przepisów prawnych oraz brakiem miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (MPZP), nadmiernie wzrasta zużycie energii, a budżety JST obciążane są nieproporcjonalnie dużymi kosztami związanymi z uzbrajaniem terenu. W efekcie postępujących zmian wiele ośrodków ztraca swoje funkcje. Dochodzi do obniżania jakości przestrzeni publicznej, co powoduje pogorszenie jakości życia mieszkańców i spadek wartości nieruchomości. Z tego względu kluczowe znaczenie ma polityka związana z ochroną i kształtowaniem przestrzeni publicznej.

W województwie mazowieckim wyraźnie zaznacza się zjawisko urbanizacji obszarów wiejskich oraz ruralizacji miast. **Identyfikacja obszarów o cechach miejskich i cechach wiejskich** oraz wskaźnik syntetycznego różnicowania gmin wskazuje, iż wśród 4 447 rejonów statystycznych w województwie, wyróżniono: 1 972 rejonów o charakterze miejskim, 876 – o charakterze miejskim z cechami wiejskimi, 454 – o charakterze wiejskim z cechami miejskimi i 1 175 – o charakterze wiejskim. Jest to rozbieżność względem przyjętego podziału i statusu administracyjnego miejscowości w regionie. Z ogólnej liczby 2742 rejonów statystycznych położonych w granicach administracyjnych miast, 1 958 ma charakter miejski, 708 ma charakter miejski z cechami wiejskimi, 71 ma charakter wiejski z cechami miejskimi, a 5 ma charakter wiejski. Z ogólnej liczby 1 735 rejonów położonych na obszarach wiejskich, 1 170 ma wiejski charakter, 383 ma charakter wiejski z cechami miejskimi, 168 – charakter miejski z cechami wiejskimi, a 14 – charakter miejski. Najwięcej rejonów, którym w wyniku delimitacji określono inny charakter niż wynika to ze statusu gminy, w skład której wchodzi, znajduje się w Obszarze Metropolitalnym Warszawy. Niewielkie zmiany widoczne są także wokół ośrodków regionalnych (Radomia i Płocka) oraz subregionalnych (Siedlec i Ostrołęki).

W ostatnich latach w województwie nasiliła się **degradacja przestrzeni miast** w ich centrach, w obrębie starych dzielnic przemysłowych i blokowisk, jak również w pobliżu dróg wyjazdowych z miast. Działania prewencyjne podjęto w tym zakresie wraz z pojawieniem się funduszy unijnych kierowanych na rewitalizację obszarów miejskich. W latach 2004-2010 w ramach środków europejskich zrealizowano działania rewitalizacyjne w 27 ośrodkach miejskich na kwotę ponad 230 mln zł. Ponadto niezależne inicjatywy, zmierzające do poprawy jakości *tkanki miejskiej* i warunków mieszkaniowych pojawiały się wraz z uczestnictwem regionu w programach międzynarodowych, m.in. projekcie NODUS (zrealizowanym w ramach programu URBACT 2).

System transportowy województwa należy rozpatrywać jako całość obejmującą nie tylko infrastrukturę, lecz również sposób, w jaki jest wykorzystywana. Tak rozumiany system transportowy składa się z dróg, torów, szlaków wodnych, lotnisk, przystanków, taboru, stacji przeładunkowych i punktów przesiadkowych oraz siatki połączeń.

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej pozwoliło zrealizować wiele inwestycji w systemie transportowym województwa. Priorytetowo traktowano przy tym **infrastrukturę drogową**, dzięki czemu znaczącej poprawie uległy warunki podróży transportem samochodowym, zarówno indywidualnym jak i zbiorowym. Przykładowo, długość dróg o twardej nawierzchni ulepszonej w województwie wzrosła w latach 2005-2011 o ponad 19% – do poziomu 92 km/100 km², długość dróg ekspresowych i autostrad wzrosła z 38 do ponad 200 km, a w budowie jest 35 km dróg eks-

presowych. Mankamentem wielu dróg w województwie jest jednak brak rozwiązań ułatwiających podróż niezmotoryzowanym; należy pamiętać, iż poza jezdnią o wpływie drogi na dostępność obszaru decydują takie elementy, jak infrastruktura pieszka i rowerowa oraz dostosowanie jej do potrzeb osób starszych bądź o ograniczonej sprawności ruchowej (np. matek z wózkami lub osób z ciężkimi bagażami).

Pomimo rozbudowy systemu dróg liczba ofiar śmiertelnych wypadków utrzymywała się na poziomie około tysiąca rocznie. Wyraźny spadek odnotowano w latach 2009-2010 (do 650), a w 2011 roku ponowny wzrost (do ponad 700). Skalę problemu może zilustrować fakt, że gdyby udało się zapobiec wszystkim wypadkom śmiertelnym, przyrost naturalny w województwie w 2011 roku byłby o około 17% wyższy. Niedostateczny poziom **bezpieczeństwa** na drogach wynika m.in. ze zbyt rzadkiego stosowania rozwiązań zapobiegających niebezpiecznym zachowaniom kierowców, nie pogarszając przy tym warunków ruchu niechronionych uczestników ruchu. Jednym z takich rozwiązań jest wyprowadzanie ruchu w ciągach dróg krajowych poza miasta poprzez budowę **obwodnic**, przy równoczesnym dostosowywaniu dróg niższych kategorii do swoich kategorii i funkcji, co umożliwi osiągnięcie efektu synergii. Problematicznym aspektem wielu dróg niższych kategorii jest brak rozwiązań zachęcających do ruchu lokalnego i subregionalnego (w tym niezmotoryzowanego) i zniechęcających do korzystania z nich w celach tranzytowych. Skuteczna hierarchizacja dróg powinna ograniczyć również rosnące koszty bieżącego utrzymania ponoszone przez samorządy. Takich rozwiązań brakuje również w Warszawie, nadal pozbawionej sprawnego połączenia obwodowego, zwłaszcza po prawej stronie Wisły. Aby takie połączenie zostało domknięte, priorytetem powinna być stołeczna obwodnica prowadzona drogami krajowymi.

Przewaga inwestycji drogowych wpłynęła również na **przyrost liczby pojazdów samochodowych** w województwie, w latach 2006-2011 wyniósł on 40%, przez co na jeden pojazd w 2011 roku przypadało już 1,4 osoby (na samochód osobowy - 1,9). W państwach Europy Zachodniej takich jak Niemcy, Szwecja, Francja czy Anglia, wskaźniki te były w 2010 roku niższe niż w 2006 roku. Rozbieżności są szczególnie widoczne na przykładzie Warszawy, w której liczba samochodów na 1 000 mieszkańców wzrosła w latach 2006-2011 z 478 do ponad 560; w tym samym czasie w największych miastach Niemiec liczba ta spadała - we Frankfurcie nad Menem z 512 do 447, w Monachium z 558 do 512, a w Berlinie z 361 do 324. W 2010 roku w Polsce w przeliczeniu na 1 000 osób przypadało 451 samochodów osobowych, co nie odbiegało od wartości wskaźnika w Anglii (457), Szwecji (462) czy Holandii (466). W Polsce odnotowano wyraźny spadek udziału komunikacji zbiorowej w ogóle podróży. W 2001 roku podróże kolejowe stanowiły ponad 10% podróży (mierzonych w pasażerokilometrach), a w 2010 roku już niewiele ponad 5%. Oznacza to tendencję odwrotną w stosunku do obserwowanej w UE-27, a zwłaszcza UE-15. W obu przypadkach w latach 2003-2008 widoczny był wyraźny wzrost - do poziomu powyżej 7%. Równocześnie udział podróży samochodowym transportem zbiorowym w Polsce spadł o ponad 50% - do 6,4%. Jest to tym bardziej istotne, że wzrost udziału podróży samochodami indywidualnymi oznacza nie tylko **wzrost** emisji zanieczyszczeń, liczby wypadków i **kosztów** społecznych (w tym strat czasu), lecz również rosnące wydatki na utrzymanie infrastruktury drogowej oraz presję na jej dalszą rozbudowę, co skutkuje dalszym wzrostem wydatków inwestycyjnych i bieżących. O problemach z zanieczyszczeniami związanymi z komunikacją świadczy fakt przyjęcia w województwie dwudziestu programów ochrony powietrza oraz siedmiu programów ochrony przed hałasem. Z tego względu, równoległe do **modernizacji i dokańczania rozbudowy sieci infrastruktury drogowej** większy nacisk powinien zostać położony na system transportowy przyjazny dla środowiska naturalnego i mieszkańców.

Czynnikami determinującymi jakość **systemu transportu zbiorowego** są częstotliwość i szybkość połączeń, dostępność przystanków, łatwość przesiadek oraz komfort i bezpieczeń-

stwo podróży. Istotną rolę odgrywa też współpraca i koordynacja działań, nie tylko pomiędzy organizatorami przewozów na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym, lecz również w zakresie realizowanych inwestycji. Odnotowano wzrost liczby pasażerów **transportu zbiorowego**, w 2010 roku odbyto w województwie 1,12 mld podróży komunikacją miejską. Ponad 92% takich podróży w województwie odbywa się w Warszawie i jej bezpośrednim otoczeniu. Należy zaznaczyć, że od 2004 roku, rok 2010 był pierwszym, kiedy liczba podróży transportem zbiorowym w Warszawie nieznacznie zmalała. Liczba ta była o 125 mln wyższa niż w 2005 roku. Wciąż rośnie również liczba pasażerów Kolei Mazowieckich (KM): w 2011 roku, przekroczyła 54 mln – jest to o ponad 1/3 więcej niż w 2005 roku. Dane te wskazują, że mieszkańcy województwa są chętni do korzystania z komunikacji zbiorowej, konieczne jest jednak stworzenie warunków czyniących ją bardziej konkurencyjną. Dotyczy to nie tylko rozwiązań infrastrukturalnych i taborowych (pomiędzy największej w kraju liczby nowych pociągów, średni wiek taboru KM wynosił w 2012 roku niemal 20 lat), lecz również organizacyjnych (m.in. w zakresie organizacji ruchu – pasy dla autobusów, przewozów – częstotliwość połączeń, i taryfowej – dostępność cenowa, wzajemna uznawalność biletów).

Infrastruktura kolejowa w województwie mazowieckim ma kluczowe znaczenie nie tylko w skali regionu. W 2010 roku ponad 30% pasażerów kolei w Polsce zostało odprawionych na Mazowszu. Większość linii kolejowych prowadzących do Warszawy należy do linii o znaczeniu państwowym modernizowanymi ze środków budżetu centralnego. Jednak część z linii o znaczeniu państwowym nie jest przewidziana do modernizacji w bliskiej przyszłości (Sierpc – Nasielsk, Warszawa – Otwock). W celu zapewnienia spójnej sieci połączeń konieczna jest również **poprawa stanu technicznego odcinków linii o znaczeniu regionalnym** (np. Radom – Drzewica, Tuszcz – Ostrołęka, Płock – Sierpc), tym bardziej, że trwająca modernizacja linii głównych spotęguje pozytywne skutki poprawy stanu technicznego linii regionalnych. Kluczowe znaczenie ma również przeciwdziałanie na bieżąco degradacji infrastruktury oraz modernizacja i prowadzenie inwestycji w Warszawskim Węźle Kolejowym. Województwo cechuje się niską gęstością sieci kolejowej – 4,8 km/100 km², czyli poniżej średniej dla Polski – 6,5 km/100 km² oraz UE-27 – 4,9 km/100 km². Różnica widoczna jest po odjęciu węzła warszawskiego (przykładowo, w podregionie ostrołęcko-siedleckim wartość wskaźnika gęstości wynosi jedynie 1,9 km/100 km²). W przypadku budowy nowych linii lub przebudowy istniejących, istotnym czynnikiem jest budowa stacji w sposób zapewniający najbardziej dogodny warunki podróży. Oznacza to nie tylko lokalizację jak najbliżej centrum miejscowości, lecz również wygodne połączenia z transportem zbiorowym, rowerowym i pieszym, tak by zapewnić możliwość efektywnych podróży intermodalnych.

Możliwości **transportu wodnego** w województwie nie są wykorzystywane. Przez obszar województwa przebiega droga wodna E-40 łącząca docelowo Morze Bałtyckie z Morzem Czarnym. Stanowi ona element europejskiego systemu dróg wodnych wyznaczonych przez Europejską Komisję Gospodarczą ONZ, co stwarza możliwość wykorzystania transportu wodnego na potrzeby rozwoju regionu. Poważną barierę stanowi jednak utrudniona żeglowność. Większość odcinków rzek Wisły, Narwi oraz Bugu nie spełnia wymagań klasy Ia i wymaga odbudowy infrastruktury oraz prac hydrotechnicznych, które powinny umożliwić wykorzystanie potencjału hydroenergetycznego rzeki, łagodzić skutki suszy i poprawić bezpieczeństwo przeciwpowodziowe przy uwzględnieniu konieczności zapewnienia równowagi ekologicznej i trwałego rozwoju regionów położonych nad Wisłą.

W przypadku **obszarów miejskich**, do częstych **problemów mających podłoże w systemie transportowym** należą zatłoczone ulice i drogi, hałas, niska jakość przestrzeni publicznej i zanieczyszczenie powietrza. Ocena jakości powietrza pod kątem zanieczyszczenia szkodliwymi związkami za lata 2005-2009 klasyfikuje aglomerację warszawską do najniższej kategorii – 3b – oznaczającej **przekroczenie dopuszczalnego poziomu zanieczyszczenia** dwutlenkiem azotu. W zakresie zanieczyszczenia pyłami zawieszonymi PM10, do tej samej kategorii zakwalifikowano całe województwo. Również zanieczyszczenie benzo(α)pirenem w całym województwie przekracza poziom dopuszczalny. Kolejne raporty roczne wskazują także, że zanieczyszczenie pyłem zawieszonym

Tabela 5. Analiza SWOT – przestrzeń i transport

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • międzynarodowe znaczenie istniejącej infrastruktury drogowo-kolejowej • rozwinięty system transportu zbiorowego w Warszawie • coraz pełniejsza sieć autostrad i dróg ekspresowych w głównych korytarzach transportowych województwa • rozwinięta sieć drogowa łącząca Warszawę z ośrodkami regionalnymi i subregionalnymi oraz innymi regionami w kraju • międzynarodowe znaczenie portu lotniczego im. Fryderyka Chopina w Warszawie • rosnące znaczenie lotniska w Modlinie • policentryczny układ sieci osadniczej • lokalizacja stolicy kraju 	<ul style="list-style-type: none"> • niska jakość infrastruktury drogowej i kolejowej (w tym dworców i przystanków) • niski poziom usług transportowych oraz słaba wewnątrzregionalna dostępność komunikacyjna • słabo rozwinięty transport śródlądowy i multimodalny • brak odpowiedniej przepustowości infrastruktury kolejowej, szczególnie dla ruchu regionalnego na obszarze Warszawskiego Węzła Kolejowego • uboga infrastruktura rowerowa • niska jakość węzłów przesiadkowych i niewielki stopień integracji systemów transportowych • niski poziom bezpieczeństwa ruchu drogowego • zanieczyszczenie powietrza i hałas • rosnący udział transportu drogowego w przewozach towarów i osób • niedostateczna liczba przepraw mostowych przez główne rzeki • degradacja przestrzeni miejskiej i krajobrazu, w tym zwłaszcza wiejskiego wokół miast • nierównomierny rozwój ośrodków osadniczych • rozproszenie osadnictwa wiejskiego • niski odsetek powierzchni pokrytej MPZP i słabość systemu palnowania przestrzennego
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • zmiany świadomości społecznej w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu miast i wsi • stworzenie krajowej polityki miejskiej • powstanie skutecznych regulacji formalno-prawnych zagadnień związanych z rewitalizacją miast, • wykorzystanie potencjału transportu szynowego • liczne inwestycje drogowe stwarzające możliwość zwiększenia ruchu pieszego i rowerowego poprzez uwzględnienie potrzeb tych grup użytkowników przy projektowaniu i (prze)budowie dróg • zainteresowanie mieszkańców najmniej uciążliwymi rodzajami transportu stwarzające możliwość ograniczenia zatłoczenia, emisji hałasu i zanieczyszczeń • przywrócenie i utrzymanie żeglowności dróg wodnych • wykorzystanie położenia województwa w ciągach europejskich korytarzy transportowych z węzłem w Warszawie • powstanie Centralnego Portu Lotniczego w obszarze między Warszawą a Łodzią 	<ul style="list-style-type: none"> • dalsza degradacja przestrzeni miejskiej i krajobrazu wiejskiego • rozwój zjawiska niekontrolowanej (sub)urbanizacji powodujący zatarcie granic pomiędzy miastem a wsią oraz związane z tym koszty infrastruktury technicznej i społecznej • wyludnianie centrów miast • zanik funkcji wiodącej oraz tożsamości ośrodków osadniczych • komercjalizacja przestrzeni, w tym degradacja przestrzeni publicznych • spadek jakości życia w mieście i okolicach • degradacja niemodernizowanych i nieremontowanych linii kolejowych oraz starzenie się taboru • utrata możliwości zwiększenia przepustowości kolejowej linii średnicowej Warszawie • przejmowanie przez drogi lokalne i regionalne funkcji tranzytowych z powodu projektowania ich pod kątem przelotowego ruchu samochodowego i pomijania potrzeb społeczności lokalnych • wzrost natężenia ruchu samochodowego z powodu niskiej jakości połączeń transportem zbiorowym (częstotliwość, wygoda, szybkość) • wyczerpująca się przepustowość Lotniska Chopina w Warszawie

2.3.

Tabela 6. Wyzwania – przestrzeń i transport

Wyzwania	
ruch tranzytowy w miastach	↓
jakość infrastruktury oraz taboru kolejowego	↑
znaczenie transportu zbiorowego, rowerowego i ruchu pieszego w systemie transportowym	↑
stan krajobrazu oraz jakość przestrzeni publicznej	↑
rozlewanie się zabudowy i nadmierna presja urbanistyczna na tereny otwarte	↓
rozwój ośrodków regionalnych i subregionalnych	↑
transport śródlądowy	↑
integracja systemów transportowych	↑

nym PM2,5 w całym regionie przekracza poziom dopuszczalny. Transport jest jednym z głównych źródeł wszystkich wymienionych powyżej zanieczyszczeń. W związku z tym priorytet powinien być przyznany działaniom na rzecz zachęcania do poruszania się w sposób najmniej uciążliwy dla przestrzeni miejskiej oraz mieszkańców, czyli dążeniu do zwiększenia udziału podróży pieszych, rowerowych i komunikacją zbiorową poprzez stworzenie spójnego i wydajnego systemu transportowego. Transport zbiorowy powinien być przy tym oparty o ekologiczne technologie – szczególnie korzystnie pod tym względem wypada transport szynowy. Tak samo jak w przypadku transportu na większe odległości, kluczowe znaczenie w podróżach miejskich ma aktywne wpływanie na dobór środków transportu, w tym poprzez internalizację kosztów zewnętrznych, a nie tylko bierne dostosowywanie do prognoz popytu na podstawie dotychczasowych trendów.

W kategorii **powiązań krajowych i globalnych**, lotnisko w Modlinie powinno odciążać międzynarodowy port lotniczy im. Fryderyka Chopina. Zgodnie z *Długookresową strategią rozwoju kraju* planowany jest rozwój sieci lotnisk. Stwarza to możliwość rozwoju lotniska Radom-Sadków oraz powstania Centralnego Portu Lotniczego. Drogi regionalne powinny przestać pełnić funkcję tranzytowych wraz z rozwojem sieci dróg krajowych i autostrad łączących Warszawę z pozostałymi głównymi miastami w Polsce. Modernizacja linii kolejowych i taboru zwiększy znaczenie transportu kolejowego w komunikacji krajowej, jak też międzynarodowej. W celu utworzenia atrakcyjnej alternatywy dla transportu lotniczego w połączeniach transgranicznych, konieczna jest jednak budowa Kolei Dużych Prędkości (o prędkości handlowej ≥ 200 km/h) lub modernizacja istniejących linii do takiego standardu.

2.4. Społeczeństwo

Województwo mazowieckie jest regionem o **największym w kraju potencjale demograficznym**. W województwie mieszka około 5,3 mln osób (ponad 14% ludności Polski) i liczba ta stale wzrasta. Mieszkańcy miast stanowią około 64,2% ludności regionu. Pozostałe 35,8% (2 mln osób) to mieszkańcy wsi, stanowiący znaczący potencjał dla rozwoju produkcji rolniczej i przetwórstwa spożywczego. W województwie mazowieckim zauważalna jest silna koncentracja ludności w stołecznej strefie podmiejskiej (będąca m.in. wynikiem zachodzących procesów suburbanizacji), przy jednoczesnej depopulacji jego stref peryferyjnych (ubytek ludności następuje zarówno w małych miastach, jak i w obszarach wiejskich). Największy odpływ ludności wiejskiej odnotowano w obszarach: nadbużańskim, mławsko-żuromińskim, ostrołęckim i radomskim (z wyjątkiem gmin ościennych Ostrołęki i Radomia). Dodatkim saldem migracji charakteryzują się obszary wiejskie stref podmiejskich Obszaru Metropolitalnego Warszawy oraz miasta regionalne i subregionalne. Od 2006 roku przyrost naturalny w województwie jest dodatni i w 2011 roku wynosił (0,8‰). Wynika to przede wszystkim ze wzrostu liczby urodzeń w latach 2006-2010, przy liczbie zgonów utrzymującej się na tym samym poziomie. We wskazanym okresie przyrost naturalny na obszarach wiejskich (-0,7‰ w 2010 roku) był niższy niż w miastach (1,3‰). W województwie do 2010 roku nieznacznie wzrastał wskaźnik dzietności. W 2011 roku wartość wskaźnika spadła i wyniósł on 1,37 (trzecia co do wielkości pozycja w kraju).

Pogarsza się **struktura demograficzna** mieszkańców województwa. Od 2005 roku zmalała liczba osób w wieku przedprodukcyjnym (17 lat i mniej; w roku 2011 – 984,5 tys. osób), a w konsekwencji zmniejszył się udział tej grupy ludności w ogólnej liczbie mieszkańców województwa. Jednocześnie stale wzrasta wskaźnik obciążenia demograficznego. W 2011 roku na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym przypadało 97 osób w wieku poprodukcyjnym. Jest to szczególnie widoczne na obszarach wiejskich i wynika przede wszystkim z odpływu migracyjnego osób w wieku produkcyjnym, zwłaszcza kobiet, a w konsekwencji braku naturalnej bazy młodszych

roczników umożliwiającej wymianę pokoleniową. W województwie stopniowo wzrasta wskaźnik przeciętnego dalszego trwania życia. Dla osób urodzonych w 2011 roku, w zależności od miejsca zamieszkania wynosił 70,7 (wieś) i 73,9 lat (miasto) dla mężczyzn oraz 81,1 (wieś) i 81,8 lat (miasto) dla kobiet. Zmiany te są związane ze wzrostem jakości i zmianami trybu życia mieszkańców.

Poziom wykształcenia mieszkańców jest jednym z ważniejszych czynników rozwoju społeczno-gospodarczego. W województwie mazowieckim **edukacją przedszkolną** w 2011 roku objętych było ponad 75% dzieci w wieku 3-6 lat (3. pozycja w kraju). Poziom skolaryzacji przedszkolnej jest silnie zróżnicowany przestrzennie i w dużym stopniu zależy od struktury funkcjonalnej gmin. Najwyższy jest w Warszawie i jej otoczeniu (ok. 90%), zaś najniższy w gminach cechujących się dominacją rolnictwa w strukturze pracujących (ok. 40%). Poziom edukacji podstawowej i gimnazjalnej jest na Mazowszu wyższy niż przeciętnie w Polsce. Uczniowie mazowieckich szkół uzyskują lepsze wyniki na sprawdzianach kompetencyjnych i egzaminach gimnazjalnych niż ich rówieśnicy w kraju. Jednocześnie poziom **edukacji podstawowej i gimnazjalnej** na Mazowszu cechuje się silnym zróżnicowaniem przestrzennym. Najwyższym poziomem nauczania charakteryzuje się obszar Warszawy oraz miast regionalnych i subregionalnych, zaś w miarę oddalania się od tych ośrodków następuje spadek wyników nauczania. Istotnym wyzwaniem dla szkolnictwa są niekorzystne trendy demograficzne i związane z nimi spadek liczby uczniów. Proces ten w największym stopniu dotyka miasta regionalne, subregionalne, powiatowe oraz gminy o charakterze rolniczym.

W województwie mazowieckim, w grupie wiekowej 15-64 lata, wykształcenie wyższe posiada ponad 29% mieszkańców. Wysoki odsetek osób z wykształceniem wyższym cechuje przede wszystkim miasta. Ludność wiejska legitymuje się znacznie niższym poziomem wykształcenia, co powoduje jej niską mobilność zawodową oraz ogranicza możliwości znalezienia pracy poza rolnictwem.

Silną stroną województwa mazowieckiego jest dobrze rozwinięty **system szkolnictwa wyższego**, przy czym dominującą rolę odgrywa w nim Warszawa. W mieście stołecznym skupionych jest ponad 70% wyższych uczelni województwa, na których studiuje więcej niż 80% studentów. W 2011 roku w województwie działało 106 uczelni, w których kształciło się ponad 307 tys. studentów. Wysoki jest stopień koncentracji osób studiujących na najbardziej prestiżowych uczelniach. Obok Warszawy znaczący udział liczby studentów mają miasta Radom, Płock, Siedlce oraz Pułtusk. W strukturze kształcenia na Mazowszu dominują studenci ekonomii i administracji oraz kierunków społecznych, pedagogicznych i humanistycznych. Niskim udziałem względem potrzeb gospodarki odznaczają się kierunki inżynierjno-techniczne i informatyczne, co może stanowić utrudnienie dla rozwoju przemysłu wykorzystującego innowacyjne technologie. W województwie mazowieckim w 2011 roku studiowało ponad 10,2 tys. doktorantów (ponad 25% uczestników studiów doktoranckich w Polsce). Największą grupę doktorantów stanowią uczestnicy studiów prowadzonych na uniwersytetach (37,8% wszystkich doktorantów na Mazowszu), w placówkach PAN i instytutach naukowo-badawczych (20,2%), na uczelniach ekonomicznych (14,3%) oraz w wyższych szkołach technicznych (10,9%). Nieco ponad 4% doktorantów studiuje na uniwersytetach medycznych. W skali kraju województwo mazowieckie jest w czołówce pod względem kształcenia ustawicznego. W 2011 roku odsetek osób w wieku 25-64 lata uczących się i doszkalających się wyniósł 6,8% (w kraju - 4,5%).

Opiekę zdrowotną w województwie cechuje zróżnicowanie infrastruktury i dostępności. Na Mazowszu systematycznie wzrasta liczba zakładów opieki zdrowotnej (2 456 placówek w 2011 roku), przy czym wyraźnie widoczny jest wzrost udziału placówek niepublicznych. Pomimo to, liczba mieszkańców przypadająca na jeden zakład opieki zdrowotnej jest wyższa od średniej krajowej. Rozmieszczenie placówek podstawowej opieki zdrowotnej jest równomierne w całym województwie. Inaczej sytuacja wygląda w przypadku szpitali, których rozkład przestrzenny jest skoncentrowany. Większość z nich znajduje się w Warszawie. Dostępność do **placówek szpital-**

nych jest utrudniona w pasie gmin między Grójcem a Białobrzegami i w gminach sąsiadujących z Ostrowią Mazowiecką, Pułtuskim, Legionowem, Raciążem, Sierpcem oraz Mińskiem Mazowieckim. W konsekwencji czas dotarcia mieszkańców do najbliższego szpitala jest zróżnicowany w poszczególnych częściach województwa. W centralnej części województwa nie przekracza 20 minut, w północno-zachodniej i wschodniej części wynosi co najmniej 30 minut, zaś w południowej części województwa (na wschód od Białobrzegów) wynosi blisko 50 minut. W 2011 roku w województwie funkcjonowało 106 szpitali, w tym 36 niepublicznych. Najkorzystniejsza sytuacja występuje w Warszawie, gdzie na 1 łóżko w 2011 roku przypadało 164 mieszkańców, a najmniej korzystna w podregionie płocko-ciechanowskim – 217 osób. Na Mazowszu szybką pomoc medyczną w nagłych wypadkach świadczyły 203 zespoły ratownictwa medycznego, z tego 94 specjalistyczne i 109 podstawowych. Nasycenie lekarzami w województwie utrzymuje się na stałym poziomie; na 1 lekarza przypada około 435 pacjentów (w regionie w 2011 roku pracowało 12,1 tys. lekarzy). W 2011 roku w województwie pracowało 26,4 tys. pielęgniarek i 3 tys. położnych oraz 1,4 tys. stomatologów, co przekładało się na ok. 200 osób przypadających na 1 pielęgniarkę, ok. 1 770 osób na 1 położną oraz ok. 3,8 tys. osób na 1 dentystę. Wskaźniki zatrudnienia **kadr medycznych** w przeliczeniu na 1 mieszkańca są znacznie niższe niż średnia UE, a w przypadku opieki stomatologicznej również poniżej średniej krajowej. Według EUROSTAT w 2009 roku średnia dla 198 regionów europejskich wynosiła 45 dentystów na 100 tys. mieszkańców, dla Mazowsza tylko 26 na 100 tys. Dla porównania w regionach niemieckich wskaźnik ten wyniósł około 60, greckich powyżej – 90, w Austrii powyżej – 50, Czechach powyżej – 70, Estonii około – 90. W 2009 roku w 311 regionach UE liczba lekarzy wynosiła średnio ponad 315 lekarzy na 100 tys. mieszkańców, zaś na Mazowszu 256. W województwie występuje niedobór pielęgniarek; zatrudnionych jest 556 pielęgniarek na 100 tys. mieszkańców, przy średniej unijnej wynoszącej 647 na 100 tys. mieszkańców. Rozmieszczenie kadry medycznej jest nierównomierne – najlepsza jest sytuacja w Warszawie, zaś najgorsza w podregionach sąsiadujących z miastem stołecznym. Stopień przestrzennej koncentracji kadry medycznej nasila się.

W związku ze starzeniem się społeczeństwa oraz zmianami modelu rodziny zwiększa się zapotrzebowanie na **opiekę długotrwałą** oraz **paliatywną**. W 2011 roku w województwie mazowieckim funkcjonowało 51 zakładów opiekuńczo-leczniczych, 19 zakładów pielęgnacyjno-opiekuńczych oraz 11 hospicjów, które udzieliły pomocy ponad 11 tys. pacjentom. Pomimo podwojenia się w ostatnich latach liczby pacjentów, liczba placówek spadła. Corocznie w województwie wzrasta liczba aptek i punktów aptecznych. W 2010 roku funkcjonowało prawie 1,5 tys. aptek i około 140 punktów aptecznych. Dostęp do leków i środków medycznych na Mazowszu jest zróżnicowany przestrzennie. Najtrudniejsza sytuacja dotyczy obszarów wiejskich, jednak obserwując istniejące trendy należy się spodziewać dalszej poprawy sytuacji.

W województwie mazowieckim spadła **liczba przestępstw** (od 2005 do 2011 roku o prawie 31%). W 2011 roku województwo mazowieckie znalazło się na 5. pozycji wśród województw pod względem najmniejszej liczby popełnionych przestępstw w odniesieniu do liczby mieszkańców (270 przestępstw na 10 tys. mieszkańców). Łącznie na terenie województwa popełniono ponad 142,5 tys. przestępstw, co stanowiło 12,3% przestępstw w kraju (2. pozycja wśród województw). Znacząca część czynów karalnych popełniona została na terenie Warszawy (40% przestępstw w województwie). Ponad 72% przestępstw w 2011 roku miało charakter kryminalny – w ostatnich latach ich liczba oscylowała wokół 100 tys. Od 2005 roku znacząco zmniejszyła się liczba przestępstw przeciwko mieniu, mimo to nadal stanowią one znaczny odsetek (57%) ogółu czynów karalnych. W porównaniu z 2005 rokiem spadła również liczba przestępstw drogowych oraz przeciwko wolności sumienia i wyznania, wolności seksualnej i obyczajowości, a od 2007 roku – czynów karalnych o charakterze gospodarczym. Na tym samym poziomie utrzymują się liczba przestępstw przeciwko rodzinie i opiece oraz przeciwko zdrowiu i życiu. Nastąpiła znacząca poprawa wykrywalności sprawców prze-

stępstw w ostatnich latach, jednak poziom identyfikacji sprawców nadal pozostaje wysoce niezadawalający. Wskaźnik wykrywalności sprawców w województwie mazowieckim był najniższy w kraju i w 2010 roku wynosił 61,1% (w Polsce 68,7%). Najniższe wartości odnotowano w Warszawie (48%), zaś najwyższe w podregionie ciechanowsko-płockim (74,6%). Na poziom **bezpieczeństwa ludności** w regionie wpływ ma także praca służb ratowniczych, m.in. pożarniczych. Istotną rolę w tym zakresie odgrywają jednostki ochotniczej straży pożarnej. W województwie mazowieckim działa około 1,9 tys. jednostek ochotniczej straży pożarnej, zrzeszających około 70 tys. członków, którzy w latach 2007-2011 uczestniczyli w ponad 117 tys. różnego rodzaju działaniach ratowniczo-gaśniczych na Mazowszu.

Poziom **kapitału społecznego** odzwierciedla m.in. liczba i działalność organizacji społecznych. W województwie mazowieckim w 2008 roku działało ponad 10 tys. organizacji społecznych (14% działających w kraju). Aż 46% mazowieckich organizacji zlokalizowanych było w Warszawie, w tym 65% z nich stanowiły organizacje prowadzące działalność ogólnokrajową i międzynarodową. O zasobach kapitału społecznego świadczy również aktywność obywateli, której miernikiem może być frekwencja wyborcza. W I i II turze wyborów prezydenckich w 2010 roku frekwencja ta była najwyższa w kraju i wynosiła odpowiednio 61,2% i 61,6%.

Wielkość dochodów determinuje możliwość korzystania z określonych usług i dóbr, zaspokojenia potrzeb i przekłada się na jakość życia. **Dochody gospodarstw domowych** województwa mazowieckiego są najwyższe w kraju i przewaga ta stale wzrasta. W 2011 roku średni dochód rozporządzalny gospodarstw domowych w regionie wynosił 1 623 zł i był o 32% wyższy od średniej krajowej. Dochody ludności regionu cechują się znacznymi dysproporcjami przestrzennymi (na korzyść OMW) oraz zróżnicowaniem ze względu na strukturę społeczno-zawodową (na korzyść pracowników najemnych).

Wskaźnik **zagrożenia ubóstwem** relatywnym, po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych w województwie mazowieckim jest niższy niż w kraju (w 2011 roku – 14%, a w kraju 17,7%). Jednocześnie 12,1% osób znajdowało się poniżej relatywnej granicy ubóstwa, a 4,6% poniżej minimum egzystencji (w kraju odsetek ten wynosił odpowiednio 17,3% i 5,7%).

W województwie mazowieckim zmniejszyła się liczba osób korzystających ze świadczeń **pomocy społecznej** (od 2009 roku spadek o około 7,7 tys. do poziomu 231,5 tys. w 2011 roku). Spadek liczby korzystających ze świadczeń jest związany przede wszystkim z niezmiennym od 2006 roku kryterium dochodowym uprawniającym do tych świadczeń. Podstawą otrzymywania świadczeń są ubóstwo, bezrobocie, niepełnosprawność, długotrwała lub ciężka choroba oraz bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego. Liczba placówek (około 800) świadczących **usługi socjalne** dla osób zależnych i wykluczonych jest niewystarczająca i zróżnicowana przestrzennie. W konsekwencji na Mazowszu występują duże braki w dostępie do tego rodzaju usług. Najtrudniejsza sytuacja jest w powiatach białobrzeskim, ostrowskim, przysuskim, sierpeckim, zwoleńskim oraz szydlowieckim. Sektor usług socjalnych najbardziej rozwinięty jest w Warszawie, ale ze względu na dużą liczbę ludności, również w stolicy nadal wymaga wzmocnienia.

Szczególnie zagrożone ubóstwem, a w rezultacie także wykluczeniem społecznym, są osoby niepełnosprawne. Liczba osób niepełnosprawnych w wieku 15 i więcej lat na Mazowszu wynosiła ponad 561 tys. osób. Wskaźnik zatrudnienia osób niepełnosprawnych w wieku 16-64 lat wzrósł z 15,0% w 2005 roku do 17,8% w 2011 roku, jednak nadal jest jednym z najniższych w kraju. Na wykluczenie społeczne wpływ mają też poziom bezrobocia, dostępność mieszkańców do rynku pracy, edukacji, opieki zdrowotnej oraz środków transportu publicznego. Na Mazowszu słabo rozwija się **sektor ekonomii społecznej**, tworzący miejsca pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem. Liczba spółdzielni socjalnych w 2011 roku wynosiła tylko 41. Sektor przedsiębiorczości społecznej wymaga wsparcia kierowanego bezpośrednio do nowo tworzonych podmiotów, szczególnie na obszarach wiejskich.

Tabela 7. Analiza SWOT – społeczeństwo

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • duży potencjał ludnościowy • wysoki poziom wykształcenia mieszkańców Warszawy oraz miast regionalnych • dobrze rozwinięty system szkolnictwa wyższego • duża liczba i aktywność organizacji społecznych • duża aktywność i przedsiębiorczość mieszkańców Obszaru Metropolitalnego Warszawy • równomierne rozmieszczenie placówek podstawowej opieki zdrowotnej 	<ul style="list-style-type: none"> • depopulacja obszarów peryferyjnych na rzecz OMW • wzrastający udział ludności w wieku poprodukcyjnym • niski odsetek dzieci objętych edukacją przedszkolną na obszarach wiejskich • niewystarczająca liczba placówek świadczących opiekę nad dziećmi do lat trzech • niedopasowanie oferty edukacyjnej do potrzeb rynku pracy, głównie w zakresie kształcenia zawodowego • niski poziom umiejętności i kwalifikacji ludności • niski udział studentów kierunków technicznych • niska mobilność zawodowa ludności wiejskiej • wysoka stopa bezrobocia na wsi • niski współczynnik aktywności zawodowej kobiet • niska dostępność usług socjalnych dla osób zależnych, w tym starszych i niepełnosprawnych oraz ich rodzin • wysoki odsetek osób trwale objętych systemem pomocy społecznej, w tym bezrobotnych • duża liczba osób korzystających z pomocy społecznej • niska liczba podmiotów ekonomii społecznej
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • wzrost poziomu wykształcenia mieszkańców województwa • możliwości podnoszenia kwalifikacji zawodowych ludności wiejskiej i dostosowywania ich do potrzeb rynku pracy • szybka poprawa dostępu do Internetu • upowszechnianie kształcenia ustawicznego • zwiększenie liczby miejsc pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz w sektorze usług społecznych • rozwój lokalnych usług socjalnych dla osób zależnych • profesjonalizacja i rozwój podmiotów ekonomii społecznej 	<ul style="list-style-type: none"> • ubytek ludności na obszarach peryferyjnych regionu • nasilanie się polaryzacji rozmieszczenia kapitału intelektualnego • wzrost rozwarstwienia dochodów ludności pomiędzy miastami i terenami wiejskimi • rosnące trudności ze znalezieniem pracy wśród osób w wieku 18-24 i powyżej 55 roku życia • pogłębianie się zjawiska wykluczenia społecznego • umacnianie się „szarej strefy” • wysokie koszty energii i życia wynikające z „pakietu klimatycznego”

Tabela 8. Wyzwania – społeczeństwo

Wyzwania	
efektywny system kształcenia zawodowego i technicznego	↑
aktywność obywatelska	↑
zróżnicowanie wewnątrzregionalne podaży pracy	↓
przedsiębiorczość i aktywność zawodowa ludności	↑
ubóstwo i wykluczenie społeczne	↓
dostępność usług publicznych i społecznych, w tym: zdrowotnych i socjalnych z zakresu opieki długoterwałej i paliatywnej	↑

Stopa bezrobocia rejestrowanego w województwie mazowieckim wzrasta od 2008 roku i w 2011 roku wynosiła 9,8% (wzrost o 2,5 p.p). W województwie mazowieckim do roku 2010 poziom bezrobocia był najniższy w kraju. Obecnie region zajmuje drugą pozycję w kraju pod tym względem. W 2011 roku do powiatów o najwyższej stopie bezrobocia na Mazowszu należały szydlowiecki (37,2%), radomski (29,9%), przysuski (26,6%) i makowski (25%), a do tych o najniższej – m.st. Warszawa (3,8%), warszawski zachodni (6,6%), pruszkowski i piaseczyński (po 7%). Bezrobocie jest poważnym problemem na wsi. Spośród 246,7 tys. bezrobotnych w 2011 roku

(w 2008 roku – 178,0 tys.) aż 44,2% mieszkało na wsi (w 2008 roku – 46,3%). Na koniec grudnia 2012 roku bez prawa do zasiłku pozostawało 226,8 tys. bezrobotnych, tj. 83,4% (w 2008 roku – 82,4%). W strukturze bezrobotnych w 2011 roku dominowały osoby poprzednio pracujące (78,2% bezrobotnych), mieszkające w miastach (55,8%) oraz nieposiadające średniego wykształcenia (53,5%). Szczególnie narażone na bezrobocie są osoby w wieku 18-24 lata wkraczające na rynek pracy i nieposiadające wystarczającego przygotowania zawodowego (19,1% ogółu bezrobotnych) oraz osoby powyżej 55 roku życia, nienadążające za zmianami technologicznymi oraz charakteryzujące się najniższą mobilnością przestrzenną (13,1%).

Współczynnik **aktywności zawodowej** ludności w województwie mazowieckim w 2010 roku wynosił 58,5% i był najwyższy w kraju oraz wyższy od średniej dla UE-27 (57,6%). Wartość wskaźnika znacznie różniła się pomiędzy mężczyznami (66,5%) a kobietami (51,4%). Dla porównania, średnie wartości tych wskaźników w krajach UE-27 wynosiły odpowiednio 65,0% i 50,6%. Zróżnicowane wartości wskaźnika dla kobiet i mężczyzn wynikają przede wszystkim z uwarunkowań kulturowych, a w mniejszym stopniu z trudności w znalezieniu pracy przez kobiety. Wśród aktywnych zawodowo w 2010 roku przeważały osoby z wykształceniem wyższym (Mazowsze – 36%, UE-27 – 27,6%). Najmniej było osób legitymujących się wykształceniem podstawowym (7%). Odsetek tej drugiej grupy od kilku lat sukcesywnie się zmniejsza. Jest to związane z wchodzeniem w wiek emerytalny osób z najniższym wykształceniem. Osoby kończące wyłącznie gimnazjum bądź szkołę podstawową dominują wśród biernych zawodowo (40%).

2.5. Środowisko i energetyka

Województwo mazowieckie posiada umiarkowane zasoby środowiska przyrodniczego. Tym ważniejsza jest ich ochrona, a także wykorzystanie gospodarcze i turystyczne.

W regionie przeważają **gleby** biellicowe, zaliczane do gleb słabych (klasa bonitacyjna V-VI) i brunatne na wysoczyznach morenowych. Grunty najlepsze jakościowo dla produkcji rolnej (klasy I-III) stanowią ok. 18% powierzchni użytków rolnych, a słabe ok. 45%. Największe zwarte obszary gruntów o najlepszej jakości występują w powiatach: ciechanowskim, płockim, płońskim, gostyńskim, grodziskim, grójeckim, sochaczewskim.

Mazowsze należy do regionów o niskiej **lesistości** – wskaźnik lesistości województwa wynosi 22,8% (w kraju – 29,2%). Od 2005 roku powierzchnia gruntów leśnych na Mazowszu zwiększyła się o 0,7 p.p. i w 2010 roku wynosiła około 810 tys. ha. Do 2020 roku planowane jest zalesienie około 70 tys. ha w celu uzyskania wskaźnika lesistości na poziomie 25%. W celu zwiększenia lesistości oraz wzmocnienia leśnych korytarzy ekologicznych w województwie, rekomendowane jest uzupełnianie zalesień terenów wokół dolin rzecznych, a także „zielonych pierścieni” wokół: Warszawy, Płocka i Radomia. Większość powierzchni leśnej zajmują lasy produkcyjne o uproszczonej strukturze drzewostanu, z największym udziałem sosny. Najcenniejsze pod względem siedliskowym i przyrodniczym są kompleksy leśne, które zachowały naturalny charakter i objęte są różnymi formami ochrony prawnej (Kampinoski Park Narodowy, parki krajobrazowe, rezerваты przyrody, obszary chronionego krajobrazu).

Głównymi **kopalinami** w województwie są surowce budowlane, szklarskie i ceramiczne: piaski i żwiry, piaski kwarcowe oraz surowce ilaste. W 2011 r. województwo zajmowało trzecie miejsce pod względem wydobycia surowców ilastych ceramiki budowlanej w kraju. Spośród pozostałych złóż mineralnych licznie występują złoża piaskowca jurajskiego, wapieni i margli zlokalizowane w południowo-zachodniej części województwa. Mazowsze znajduje się w strefie potencjalnego występowania **gazu** łupkowego, co stwarza możliwość pozyskiwania tego surowca energetycznego w województwie.

Szczególnie cenne są walory przyrodnicze związane z **dolinami rzek**, przede wszystkim Wisły, Bugu (paneuropejskie korytarze ekologiczne), Narwi, Pilicy i Bzury, a także dużymi, zwartymi kompleksami leśnymi stanowiącymi pozostałości dawnych puszczy (Kampinoskiej, Bolimowskiej, Kozienickiej, Kurpiowskiej, Białej). Obszary najcenniejsze, o szczególnej różnorodności przyrodniczo-krajobrazowej objęto różnymi formami ochrony. Obszary chronione zajmują 29,7% powierzchni województwa (w skali kraju – 32,4%). Z uwagi na unikatowe walory przyrodnicze największe znaczenie posiada Kampinoski Park Narodowy uznany w 2000 roku przez UNESCO za światowy rezerwat biosfery.

Ważnymi elementami służącymi poprawie warunków życia w miastach, utrzymaniu ciągłości przyrodniczej i ograniczaniu presji urbanistycznej są tereny zieleni otaczające miasta i tzw. **zielone pierścienie** wokół stref zurbanizowanych. Kształtują je głównie doliny rzeczne, większe kompleksy leśne oraz rolnicze tereny otwarte. Większość obszarów przeznaczonych do tworzenia takiego pierścienia wokół Warszawy objęta jest różnymi formami ochrony prawnej.

Jednym z najważniejszych zadań w zakresie ochrony przyrody jest wdrożenie **Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000**. W celu ochrony zagrożonych gatunków roślin i zwierząt oraz rzadkich rodzajów siedlisk przyrodniczych mających znaczenie dla wartości przyrodniczych Europy, na Mazowszu wyznaczono 17 obszarów specjalnej ochrony ptaków oraz 60 specjalnych obszarów ochrony siedlisk o łącznej powierzchni 620 tys. ha. Zasięg przestrzenny ostoi obejmuje głównie doliny rzek odznaczających się dużym stopniem naturalności, większe kompleksy leśne oraz tereny bagienne.

Sieć rzeczna województwa jest dobrze rozwinięta. Większość cieków, poza Wisłą i jej głównymi dopływami, charakteryzuje się małymi przepływami. Poza uwarunkowaniami naturalnymi przyczyną tego stanu są: wzrost poboru wód powierzchniowych na skutek intensyfikacji produkcji rolnej i przemysłowej, likwidacja dawnych piętrzeń młyńskich, zjawiska erozyjne, osuszanie łągów nadrzecznych, niska lesistość oraz niski stopień retencjonowania wód. Nieliczne jeziora w regionie skupione są w jego zachodniej części. Zasoby wód podziemnych województwa wynoszą 241 tys. m³/h (12,3% zasobów krajowych). W regionie, w tym zwłaszcza jego zachodniej części, występują także wody lecznicze i geotermalne (69 m³/h zasobów eksploatacyjnych), które mogą być wykorzystywane w lecznictwie i turystyce oraz jako źródło energii cieplnej.

Na **jakość wód powierzchniowych** wpływa emisja ścieków z sektora komunalnego oraz spływy powierzchniowe zanieczyszczeń z terenów zurbanizowanych i rolniczych. Sieć wodociągowa i kanalizacyjna jest rozbudowywana, zwiększa się też wydajność oczyszczalni ścieków. Zauważalne są jednak znaczne dysproporcje przestrzenne w zakresie dostarczania wody oraz odprowadzania i oczyszczania ścieków. Różnice te są niwelowane, zwłaszcza w otoczeniu dużych miast. Na podstawie wyników monitoringu wód stwierdzono, że w 2010 roku większość (około 90%) badanych jednolitych części wód osiągnęła umiarkowany stan/potencjał ekologiczny (III klasa). Nie stwierdzono wód o stanie/potencjale bardzo dobrym (I klasa) i złym (V klasa). O klasyfikacji ogólnej decydowały mniej korzystne wskaźniki fizykochemiczne oraz biogenne nie spełniające kryteriów klasy II. Korzystniejsze były wskaźniki biologiczne, zaliczone w znacznej części do I oraz II klasy. **Wody podziemne** województwa charakteryzują się podwyższoną zawartością żelaza, co powoduje konieczność ich odżelaziania w stacjach uzdatniania. Wszystkie badane w 2010 roku jednolite części wód podziemnych cechowały się dobrym stanem chemicznym. Badania na obszarach szczególnie narażonych na dopływ związków azotu ze źródeł rolniczych wskazują na podwyższoną zawartość azotanów, co świadczy o utrzymującym się na tym terenie zagrożeniu zanieczyszczeniem wód podziemnych oraz o konieczności monitorowania ich stanu.

Podstawowym źródłem **zanieczyszczenia powietrza** w województwie mazowieckim jest emisja antropogeniczna ze źródeł punktowych, powierzchniowych i liniowych. Główną przyczyną tych ostatnich jest ruch drogowy. Oznacza to konieczność podjęcia działań sprzyjających zwiększeniu udziału bardziej przyjaznych dla człowieka i środowiska form transportu. Jak wynika

z oceny jakości powietrza za 2011 roku standardy imisyjne pyłu PM10 przekroczone w aglomeracji warszawskiej, Radomiu, Płocku i strefie mazowieckiej (pozostałej części województwa). W aglomeracji warszawskiej wystąpiły również przekroczenia wartości średniorocznej dla dwutlenku azotu. W obu przypadkach występuje konieczność opracowania i realizacji programów ochrony powietrza. W obrębie strefy mazowieckiej (według kryterium ochrony zdrowia) przekroczone zostały również poziomy docelowe dla benzo(a)pirenu oraz ozonu (poziom celu długoterminowego). Choć standardy imisyjne dla pozostałych zanieczyszczeń, w tym SO₂, CO, benzenu i ołowiu na obszarze województwa były dotrzymane, konieczne jest podjęcie działań naprawczych i zapobiegawczych. Kluczowe znaczenie będzie miało ograniczenie emisji, m.in. poprzez zwiększenie udziału ekologicznych źródeł energii, środków transportu i sposobów produkcji.

Na Mazowszu najbardziej niekorzystny **klimat akustyczny** występuje na obszarach zurbanizowanych oraz na terenach komunikacyjnych i w ich sąsiedztwie. Kształtowany jest głównie przez komunikację (hałas drogowy, szynowy, lotniczy), co znajduje potwierdzenie w badaniach monitoringowych. Najbardziej narażona na hałas jest aglomeracja warszawska, w dużej mierze z powodu dużego natężenia ruchu samochodowego, a także centralne części miast regionalnych i subregionalnych, w szczególności przy drogach, na których odbywa się ruch tranzytowy. Obecnie obowiązujące programy ochrony środowiska przed hałasem dla dróg poza aglomeracjami zostały sporządzone dla dróg krajowych i ekspresowych, po których przejeżdża powyżej 6 mln pojazdów rocznie. Od 2010 roku opracowywane są mapy akustyczne obejmujące obszary przy drogach krajowych, ekspresowych i wojewódzkich, po których przejeżdża powyżej 3 mln pojazdów rocznie.

Poważne zagrożenie dla środowiska województwa stwarza **gospodarka odpadami**. Na Mazowszu w 2011 roku zebrano około 1,5 mln ton **odpadów komunalnych** (14,8% w kraju, najwięcej spośród województw). W ostatnich latach wzrasta ilość odpadów komunalnych zebranych selektywnie, jednak wciąż jest ona na bardzo niskim poziomie. Mimo że w 2009 roku 75,9% osób zamieszkałych na terenie Mazowsza objętych było zorganizowaną zbiórką tych odpadów, poziom selektywnej zbiórki w 2010 roku wyniósł 11,1%. Odsetek składowanych odpadów komunalnych maleje, lecz w 2011 roku wciąż wynosił 58%. Procesom unieszkodliwiania termicznego poddawane jest ok. 7% odpadów zebranych, mechaniczno-biologicznym – 21%. Zagrożeniem dla środowiska jest również duża liczba dzikich wysypisk (aż 232 w 2010 roku według GUS). W ostatnich latach maleje liczba składowisk na korzyść instalacji służących zagospodarowaniu odpadów. W 2011 roku funkcjonowało 59 składowisk oraz 17 zakładów mechaniczno-biologicznego unieszkodliwiania odpadów komunalnych. Gospodarkę odpadami komunalnymi wspomagają instalacje do sortowania i kompostowania. Do najważniejszych zadań należy ograniczenie masy odpadów ulegających biodegradacji składowanych na wysypiskach. W 2010 r. było to 37,4% ogółu zebranych odpadów. Uregulowania prawne przewidują ograniczenie masy składowanych odpadów biodegradowalnych w 2020 roku do nie więcej niż 35% masy tych odpadów wytworzonych w 1995 roku. Według WIOŚ w 2010 roku osiągnięto redukcję na poziomie 27,8%.

W województwie mazowieckim istotna część (78%) ogółu odpadów pochodzi z sektora gospodarczego. W 2011 roku w regionie wytworzono 7,5 mln ton **odpadów (z wyłączeniem komunalnych)**, co stanowiło 6,1% odpadów wytworzonych w Polsce, plasując województwo na czwartym miejscu. Największy udział (53,2%) przypadł Warszawie. W 2010 roku 53% odpadów (z wyłączeniem komunalnych) poddanych zostało odzyskowi, a 44% unieszkodliwianiu. Szczególnym rodzajem odpadów są **osady ściekowe** powstające w procesach oczyszczania ścieków. W 2011 roku w województwie powstało 55,8 tys. ton suchej masy osadów ściekowych, wykorzystywanej głównie rolniczo. Od 2013 roku obowiązuje całkowity zakaz ich składowania. Trudności sprawia zagospodarowanie odpadów niebezpiecznych – brakuje instalacji do ich unieszkodliwiania. Pomimo realizacji *Programu usuwania wyrobów zawierających azbest dla województwa mazowieckiego*, który zakłada eliminację tego typu odpadów do 2032 roku, ich ilość jest wciąż znacząca.

Nie osiągnięto również założonego poziomu selektywnej zbiórki zużytego sprzętu elektrycznego i elektronicznego.

Do **zagrożeń naturalnych** województwa mazowieckiego należą m.in. niebezpieczeństwo wystąpienia powodzi w obrębie tarasów zalewowych oraz osuwanie się terenu. Szczególne ryzyko osuwania występuje w obrębie skarp ograniczających doliny Wisły (przede wszystkim ich wysokich i zabudowanych części w Płocku i Warszawie), Bugu i Narwi. Najbardziej narażony na powódź jest obszar Kotliny Warszawskiej gdzie zbiegają się doliny wymienionych rzek i Bzury (ryzyko powodzi opadowej) oraz obszar od ujścia Narwi do Wisły do granicy województwa, a także ujścia Bugu do Narwi (ryzyko powodzi zatorowej). W Warszawie w bezpośrednim sąsiedztwie wałów przeciwpowodziowych zlokalizowane są osiedla mieszkaniowe, obiekty infrastrukturalne, komunalne oraz zabytki. W dolinie rzeki Narwi stałej ochrony wymaga najniższej usytuowana zabudowa miast: Ostrołęki, Różana, Serocka i Pułtusza. Najwięcej obszarów cennych zagrożonych zalaniem znajduje się w powiatach pułtuskim, wyszkowskim, grójeckim, nowodworskim, piaseczyńskim, wołomińskim oraz w Płocku i Siedlcach. Ograniczona skuteczność **ochrony przed zjawiskiem powodzi** związana jest z niedostatecznymi nakładami na utrzymanie, modernizację i budowę wałów przeciwpowodziowych, zbiorników, międzywałów i koryt rzecznych oraz występowaniem licznych obszarów objętych ochroną prawną (rezerwaty przyrody, obszary Natura 2000). Konieczne są także działania z zakresu przywracania naturalnych obszarów zalewowych (odsunięcie obwałowań od rzeki), ograniczenie ich zabudowy, tworzenie nowych miejsc do kontrolowanych zalewów oraz wzrost lesistości w zlewni.

W przeważającej części województwa mazowieckiego **opady** roczne nie przekraczają 550 mm. Ryzyko okresowej suszy występuje szczególnie w południowych i centralnych rejonach województwa. Obszary w największym stopniu zagrożone suszą glebową zlokalizowane są w powiatach: wołomińskim, wyszkowskim, żuromińskim, mławskim i węgrowskim. Wpływ na ryzyko suszy mają także czynniki antropogeniczne, takie jak niewłaściwa melioracja i regulacja koryt rzecznych oraz likwidacja terenów bagiennych i podmokłych. Potrzebne są działania naprawcze mające na celu zwiększenie retencji, np. poprzez renaturyzację przesuszonych łąk, konserwację zastawek na rowach melioracyjnych, tworzenie pasów drzew i krzewów o szerokości min. 10 m na styku pole orne – brzeg rzeki oraz retencjonowanie wody w dolinach rzek i polderach.

Zaopatrzenie województwa mazowieckiego w **energię elektryczną** odbywa się przede wszystkim w oparciu o klasyczne elektrownie systemowe zlokalizowane w województwie i poza nim. Istotne znaczenie mają także elektrociepłownie oraz lokalne elektrownie pracujące w sieciach dystrybucyjnych wysokiego napięcia 110 kV. Łączna moc elektryczna z istniejących źródeł energii jest niewystarczająca w stosunku do prognozowanych potrzeb województwa, a większość urządzeń wytwórczych w elektrowniach systemowych przekroczyła wiek 30 lat i powinna być zastępowana nowoczesnymi, wysokowydajnymi i niskoemisyjnymi źródłami energii. Sieci przesyłowe najwyższych napięć 400 kV i 220 kV oraz część ponadlokalnych sieci dystrybucyjnych wysokiego napięcia 110 kV nie zapewniają wymaganej przepustowości przesyłu energii i niezawodności działania, są również nierównomiernie rozmieszczone. Newralgicznym punktem zasilania elektroenergetycznego systemu przesyłowego jest niedomknięty pierścień linii najwyższych napięć wokół Warszawy. Brak tego połączenia powoduje, że aglomeracja warszawska narażona jest na wystąpienie rozległej awarii systemowej. W związku z tym należy dążyć do utworzenia połączenia pierścieniowego poprzez realizację systemu linii 400 kV w relacji: Miłosna – Siedlce – Ujrzanów – Kozienice – Ołtarzew. Problemem systemu elektroenergetycznego jest również niezadowalający stan techniczny systemów dystrybucyjnych (szczególnie na terenach wiejskich) oraz brak sieci wysokiego napięcia w niektórych częściach województwa, gdzie zaopatrzenie w energię odbywa się za pomocą długich, przeciążonych i awaryjnych linii średniego napięcia. W celu zapobieżenia ryzyku deficytu energii i wzrostu liczby awarii (spodziewanych już w perspektywie najbliższych lat) oraz ograni-

Tabela 9. Analiza SWOT – środowisko i energetyka

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • znaczna powierzchnia obszarów o walorach przyrodniczych podlegających ochronie przyrody, w tym o znaczeniu europejskim (Natura 2000) • występowanie zasobów wód leczniczych i geotermalnych • sukcesywne porządkowanie gospodarki wodno-ściekowej • duże moce produkcyjne w zakresie energii elektrycznej (elektrownie systemowe i elektrociepłownie warszawskie) • wysoki poziom gazyfikacji obszaru metropolitalnego Warszawy i dużych miast • warunki sprzyjające wykorzystaniu energii odnawialnej, szczególnie energii słonecznej, wiatrowej, biomasy i biogazu 	<ul style="list-style-type: none"> • niski poziom selektywnej zbiórki i odzysku odpadów komunalnych • składowanie odpadów ulegających biodegradacji • trudności w zagospodarowaniu odpadów niebezpiecznych, osadów ściekowych oraz problemy z utylizacją zużytego sprzętu elektrycznego i elektronicznego • niska lesistość (poniżej średniej krajowej) • znaczna emisja hałasu (głównie w miastach), • zanieczyszczenie powietrza i wód powierzchniowych • niezadawalający poziom retencji oraz zły stan urządzeń przeciwpowodziowych • brak spójnej koncepcji zagospodarowania dolin dużych rzek, w tym w zakresie polderów • nasilająca się zabudowa na obszarach zalewowych • przestarzałe technologie produkcji, przesyłu i dystrybucji energii elektrycznej oraz wysoka emisyjność źródeł energii • obszary deficytu energii elektrycznej, szczególnie w północnej części województwa • wyczerpana przepustowość gazociągów wysokiego ciśnienia zasilających Warszawę i obszar radomski • niskie wykorzystanie OZE • dysproporcja między długością sieci wodociągowych, a długością sieci kanalizacyjnych
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • ograniczenie emisji hałasu i zanieczyszczeń powietrza poprzez upowszechnianie transportu zbiorowego i niezmotoryzowanego • zwiększenie retencji wodnej, przywrócenie naturalnych terenów zalewowych oraz wzrost lesistości w zlewni • poprawa bezpieczeństwa energetycznego regionu poprzez budowę nowych powiązań • rozwój energetyki opartej o lokalne źródła energii, w tym potencjał hydroenergetyczny Wisły, w zgodzie z zasadami trwałego rozwoju i korzyścią dla środowiska naturalnego • ograniczenie emisji zanieczyszczeń poprzez rozwój czystych technologii • ograniczenie zużycia energii, w tym przez rozwój energooszczędnych technologii, szczególnie w przemyśle i budownictwie • możliwość eksploatacji gazu łupkowego przy użyciu metod przyjaznych dla środowiska 	<ul style="list-style-type: none"> • przyrost ilości wytwarzanych odpadów • brak skutecznej ochrony terenów cennych przyrodniczo oraz terenów otwartych, w tym przed suburbanizacją • ryzyko wystąpienia powodzi i suszy • utrudnienie rozwoju gospodarczego na obszarach deficytu energii elektrycznej • niezadawalający stan elektroenergetycznego systemu przesyłowego • możliwość wystąpienia niedoboru gazu ziemnego i ropy naftowej w przypadku ograniczenia dostaw z Rosji • powolny rozwój czystych źródeł energii spowodowany brakiem spójnej polityki energetyczno-klimatycznej i systemu zachęt • koszt dostosowania systemu energetycznego do wymogów pakietu klimatycznego

Tabela 10. Wyzwania – środowisko i energetyka

Wyzwania	
bezpieczeństwo energetyczne	↑
pozyskiwanie energii ze źródeł odnawialnych	↑
odzysk i unieszkodliwianie odpadów	↑
spójny system gospodarki wodno-ściekowej	↑
hałas i zanieczyszczenie powietrza	↓
bezpieczeństwo powodziowe i wysoka jakość wód	↑
spójność struktury przyrodniczo-krajobrazowej Mazowsza	↑
ochrona zasobów przyrodniczych województwa, w tym dolin dużych rzek	↑

czenia uciążliwości dla środowiska, systemy produkcji, przesyłu i dystrybucji energii elektrycznej wymagają szeregu działań inwestycyjnych w zakresie ich rozbudowy i modernizacji.

Dostawa **gazu ziemnego** w województwie mazowieckim realizowana jest z krajowego systemu gazowniczego zasilanego gazem wysokometanowym importowanym z Rosji, a także pozyskiwanym ze złóż krajowych na Podkarpaciu. System przesyłowy jest rozbudowany wokół Warszawy, lecz słabo rozwinięty na obrzeżach regionu, gdzie zasila przede wszystkim większe miasta. Podstawowym problemem jest brak dywersyfikacji dostaw gazu do systemu przesyłowego oraz niewystarczająca przepustowość wynikająca z rozwoju rynku gazu, przede wszystkim wzrostu zapotrzebowania na paliwo gazowe ze strony wytwórców energii elektrycznej i ciepła. Problem dotyczy w szczególności braku możliwości zasilania stołecznych elektrociepłowni i ciepłowni z „pierścienia warszawskiego”. Warunkiem osiągnięcia pewności zaopatrzenia regionu w gaz ziemny jest dywersyfikacja źródeł zaopatrzenia i rozbudowa systemu gazowniczego.

Zaopatrzenie województwa w **paliwa płynne** następuje poprzez import ropy naftowej. Przez obszar Mazowsza przebiega system międzynarodowych rurociągów naftowych z Rosji do Niemiec, stanowiący istotne ogniwo środkowoeuropejskiego systemu rurociągowego „Przyjaźń”. Część rosyjskiej ropy zostaje wykorzystana na potrzeby rafinerii w Płocku. W celu zapewnienia bezpieczeństwa zaopatrzenia w paliwa płynne niezbędne jest wykorzystywanie także innych, niż rosyjski, kierunków importu ropy naftowej.

Województwo mazowieckie, podobnie jak cała Polska, cechuje się bardzo niskim **udziałem produkcji energii ze źródeł odnawialnych** (udział energii elektrycznej z OZE poniżej 1%). Największe możliwości rozwoju OZE w województwie związane są z wykorzystywaniem biomasy, która może być używana zarówno do bezpośredniego spalania, jak i produkcji biopaliw oraz biogazu. W całym regionie istnieje możliwość wykorzystywania energii słonecznej – przede wszystkim do podgrzewania wody użytkowej, lecz także na potrzeby rolnicze i lokalnej produkcji energii elektrycznej w ogniwach fotowoltaicznych. Znaczna część obszaru województwa posiada także korzystne uwarunkowania do rozwoju energetyki wiatrowej oraz energetyki wykorzystującej wody geotermalne występujące w zachodniej części regionu. Szersze wykorzystanie OZE pozwoli nie tylko na ograniczenie emisji szkodliwych substancji do atmosfery, lecz również na poprawę lokalnego zaopatrzenia w energię poprzez jej produkcję bliżej odbiorcy końcowego i zmniejszenie strat spowodowanych złym stanem sieci energetycznych. Istotnym problemem jest także niska **efektywność wykorzystywania energii** w regionie. Poprawa efektywności możliwa jest poprzez modernizację i rozbudowę systemów energetycznych (w tym z wykorzystaniem inteligentnych sieci energetycznych), lokalne wytwarzanie energii, m.in. w procesach kogeneracji i poligeneracji, wdrażanie nowoczesnych technologii produkcji oraz energooszczędnych systemów transportu i konsumpcji, jak też termomodernizację budynków i wdrażanie bardziej efektywnych systemów ogrzewania i chłodzenia. W ostatnich latach na Mazowszu, podobnie jak w całym kraju, nastąpiło ograniczenie uciążliwości źródeł ciepła dla środowiska. Istnieje jednak ciągle potrzeba przeprowadzania remontów, instalowania urządzeń oczyszczających oraz likwidacji kotłowni lokalnych w miastach na rzecz rozbudowy systemów ciepłowniczych.

2.6. Kultura i dziedzictwo

Województwo mazowieckie obejmuje swymi granicami większość obszaru historycznego Mazowsza, część środkowego Podlasia oraz Ziemię Radomską, mieszczących wiele zabytków kultury i dziedzictwa narodowego. Do rejestru zabytków zostało wpisanych 6 487 obiektów nieruchomych⁶, m.in. układy urbanistyczne (127), obiekty: publiczne (583), mieszkalne (1 763), przemysłowe (261), obronne (55), sakralne (1 032) oraz tereny zieleni (936) i cmentarze (354). Dużą wartość historyczną

⁶ Według *Rejestru zabytków* prowadzonego przez Narodowy Instytut Dziedzictwa – stan na 31 grudnia 2012 roku.

i kulturową posiadają również liczne dobra kultury współczesnej oraz dziedzictwo niematerialne, tj. miejsca pamięci i miejsca związane z ważnymi wydarzeniami historycznymi.

Historyczne centrum Warszawy, jako jedyny obszar na Mazowszu, wpisane zostało na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Stare Miasto jest przykładem całkowitej rekonstrukcji zespołu historycznego. Szczególne znaczenie dla kultury kraju mają obiekty uznane za **pomniki historii**: historyczny zespół miasta z Traktem Królewskim i Wilanowem w Warszawie, Zespół Stacji Filtrów Williama Lindleya w Warszawie oraz XIX-wieczna Osada Fabryczna w Żyrardowie. W województwie znajdują się trzy **parki kulturowe**: Park Kulturowy „Ossów – Wrota Bitwy Warszawskiej 1920 roku”, Wilanowski Park Kulturowy oraz Park Kulturowy Stary Radom.

W województwie mazowieckim znajduje się 131 **miast historycznych**. Do najstarszych należą: Płock, Radom, Pułtusk, Szydłowiec, Góra Kalwaria, Sierpc, Ilża, Węgrów oraz Żyrardów. Cennym elementem historycznego dziedzictwa jest 17 przedwojennych **miast ogrodów**, które powstały zgodnie z idealistyczną wizją miasta-ogrodu promowaną przez Ebenezera Howarda. Jedno spośród nich, Konstancin-Jeziorna, jest obecnie ważnym ośrodkiem uzdrowiskowym. Na Mazowszu znajduje się jeden z największych **zabytków militarnych** w Polsce i Europie, Twierdza Modlin, z zabytkowym, dwukilometrowym koszarowcem. Do cennych obiektów architektury obronnej zalicza się także Twierdzę Warszawa⁷.

W województwie mazowieckim zlokalizowanych jest 14 **zamek**ów, m.in.: Królewski i Ujazdowski w Warszawie, Książąt Mazowieckich w Ciechanowie, Czersku, Liwie, Pułtusku, Płocku, Sreńsku oraz ruiny zamku Książąt Mazowieckich w Sochaczewie. W województwie znajduje się także 155 **pałac**ów, w tym: 78 w Warszawie (m.in. Pod Blachą, Kazimierzowski, Belweder, w Wilanowie, na Wodzie w Łazienkach Królewskich) oraz 77 poza stolicą, w tym w: Chrzęstnem, Borkowicach, Falentach, Guzowie, Korczewie, Luberadzu, Opinogórze, Radziejowicach, Teresinie, Szymanowie, Starejwsu, Siedlcach, Bieżuniu i Oborach. Zachowało się 345 dworów oraz często im towarzyszące 372 zespoły folwarczne, niektóre związane są z ważnymi postaciami historycznymi np.: Czarnolas k. Zwolenia (Jan Kochanowski), Głuchy (własność rodziny Cypriana Kamila Norwida), Żelazowa Wola (Fryderyk Chopin), Stawisko w Podkowie Leśnej (Jarosław Iwaszkiewicz), Chlewiska k. Siedlec – tzw. Reymontówka (własność wdowy po Władysławie Reymoncie). W województwie mazowieckim istnieją 1 032 **obiekty sakralne**, które powstały w różnych okresach i stylach architektonicznych. Do najcenniejszych obiektów należą zabytki w: Czerwińsku, Brochowie, Broku, Górze Kalwarii, Kobyłce, Płocku, Przasnyszu, Pułtusku, Radomiu, Radzyminie, Sierpcu, Szydłowcu, Węgrowie, Wyszku, Wyszogrodzie oraz Warszawie. Szczególnie cenne są kościoły drewniane pochodzące z: XVI wieku (4 obiekty), XVII wieku (21 obiektów), XVIII wieku (62 obiekty), XIX wieku (42 obiekty) oraz XX wieku (15 obiektów) znajdujące się np. w Brwilnie Górnym, Grodźcu, Naruszewie, Sawicach, Dąbrówce i Łysych. Wiele zabytkowych obiektów na Mazowszu jest w złym stanie technicznym. W latach 2005-2011 z rejestru wykreślono 61 zabytkowych obiektów.

Na Mazowszu działa najwięcej muzeów w kraju (116 obiektów, co stanowi 14,9% wszystkich obiektów w Polsce) posiadających cenne eksponaty. Placówki te w 2011 roku odwiedziło ponad 4,7 mln osób. Znajduje się tu wiele ekspozycji związanych z ważnymi wydarzeniami historycznymi. Prowadzona jest działalność wystawiennicza spełniająca światowe standardy.

Na obszarze województwa mazowieckiego istnieje wiele regionów etnograficznych (kurpiowski, łowicki, sannicki, podlaski, kozienicki, ilżecko-starachowicki, opoczyńsko-konecko-przysuski oraz kołbielski). Wyrazem dbałości i ochrony spuścizny etnograficznej jest utworzenie w województwie mazowieckim skansenów. Do najbardziej znanych należą Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu, Muzeum Wsi Radomskiej w Radomiu oraz Skansen w Kuligowie nad Bugiem. Wciąż żywe są unikalne elementy tradycji ludowej, w tym rękodzieło, gwara (np. kurpiowska) oraz liczne zwyczaje i obrzędy, do których nawiązują cykliczne imprezy folklorystyczne, m.in.: „Wesele Kurpiowskie” w Kadzidle oraz „Miodobranie Kurpiowskie” w Myszynie. Na terenie Pałacowo-Par-

⁷ Zgłoszona do objęcia ochroną w postaci Parku Kulturowego „Zespołu XIX-wiecznej Fortyfikacji Twierdzy Warszawa”.

kowego Zespołu Zabytkowego w Karolinie powstało centrum folklorystyczne, w którym utworzono Europejskie Centrum „Matecznik Mazowsze”.

Bazę kulturalną regionu tworzą m.in. teatry i instytucje muzyczne (37), w tym Teatr Wielki – Opera Narodowa, Filharmonia Narodowa w Warszawie, 59 kin (w tym 10 multipleksów) i 986 bibliotek. Mazowsze, a w szczególności Warszawa, posiada potencjał w zakresie **edukacji artystycznej**. Znajdują się tu szkoły wyższe o profilu artystycznym, takie jak Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie, Akademia Teatralna im. Aleksandra Zelwerowicza, Uniwersytet Muzyczny im. Fryderyka Chopina, Europejska Akademia Sztuk. W roku akademickim 2010/11 na kierunkach artystycznych uczyło się na Mazowszu 6,3 tys. osób (19,9% studentów w kraju).

W obszarze kultury, w przeliczeniu na 1000 mieszkańców, na Mazowszu działa najwięcej organizacji pozarządowych (19% organizacji krajowych). W Warszawie zlokalizowana jest jedna z najnowocześniejszych instytucji działających w obszarze nauki i kultury – Centrum Nauki Kopernik.

Turystyka w regionie rozwija się w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego oraz przyrodniczego, tj. rzeki o naturalnym charakterze (Wisła, Narew, Pilica, Bzura, Bug, Liwiec i Wkra), kompleksy leśne (Puszcza Kozińska, Lasy Gostynińsko-Włocławskie, Lasy Warszawskie, Puszcza Kampinoska), wody geotermalne (szczególnie w północno-zachodniej części regionu w okolicach Mszczonowa) i jeziora (Pojezierze Gostynińskie). Baza turystyczna na Mazowszu rozmieszczona jest nierównomiernie i koncentruje się głównie w Warszawie. Udział bazy noclegowej Mazowsza w zasobach krajowych wynosi 5,6% liczby obiektów i 7,1% miejsc noclegowych. W 2011 roku skorzystało z niej 8,3% ogółu turystów krajowych oraz 16,4% zagranicznych, głównie z Europy (76,1%).

Mazowsze posiada liczną klasę kreatywną. W 2010 roku w regionie funkcjonowało ponad 53 tys. przedsiębiorstw działających w sektorze kreatywnym (ok. 8% ogółu podmiotów wpisanych do rejestru REGON w województwie). Duży udział miały podmioty związane z działalnością wydawniczą oraz reklamową, ponadto równie liczne były przedsiębiorstwa działające w dziedzinie architektury i inżynierii, badań i analiz technicznych oraz branż określonych jako pozostała działalność profesjonalna. Sektor kreatywny skupia się głównie w Warszawie (69% przedsiębiorstw działających na Mazowszu) oraz w Radomiu, Piasecznie, Płocku, Pruszkowie i Siedlcach. Cechuje się dużym udziałem mikroprzedsiębiorstw. Na Mazowszu w sektorze kreatywnym działa także 62% dużych podmiotów krajowych (zatrudniających powyżej 250 pracowników).

W 2011 roku w obszarze kultury, rozrywki i rekreacji działało ok. 10 tys. przedsiębiorstw (15,3% w kraju), w tym połowa z nich w Warszawie. Mazowsze skupiało także 13,4% przedsiębiorstw (ponad 16 tys.) związanych z turystyką (usługi noclegowe i gastronomiczne). Również w tym przypadku największa koncentracja wystąpiła w Warszawie i jej obszarze metropolitalnym. W województwie działa także najwięcej biur turystycznych w kraju (614, czyli ok. 20% wszystkich biur w Polsce).

Sektor kultury i powiązany z nim sektor turystyki nie są znaczącymi rynkami zatrudnienia w skali województwa. Na Mazowszu zatrudnionych w sekcjach PKD związanych z kulturą i usługami turystycznymi jest 3,3% ogółu pracujących (w innych województwach nie więcej niż 5%). Stawia to region na czwartej pozycji w kraju pod względem udziału tych sekcji w ogólnym zatrudnieniu. 2% pracujących we wspomnianych sekcjach było zatrudnionych w działalności związanej z zakwaterowaniem i gastronomią a 1,3% w działalności związanej z kulturą, rozrywką i rekreacją. Jednocześnie przeciętne dochody w sekcjach związanych z kulturą są niższe od średnich dochodów ogółem.

Zróżnicowanie etnograficzno-kulturowe województwa wpływa na słabe poczucie tożsamości jego mieszkańców. Wynika to m.in. ze złożonej historii i odrębnych tradycji różnych części regionu. Sytuację potęguje silne zróżnicowanie rozwoju społeczno-gospodarczego wewnątrz województwa, a także związana ze stołecznym statusem Warszawy bardzo duża liczba ludności napływowej.

Tabela 11. Analiza SWOT – kultura i dziedzictwo

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • bogate zasoby dziedzictwa kulturowego, m.in. zamki, pałace, dwory, zabytki militarne i miejsca pamięci narodowej • bogate i różnorodne tradycje kulturowe • liczne podmioty prowadzące działalność kulturalną, w tym instytucje krajowe • duży ruch turystyczny w skali kraju, w tym zwłaszcza w Warszawie • liczne imprezy kulturalne • wysoka w stosunku do krajowej aktywność społeczna w zakresie opieki i ochrony wartości kulturowych • Stare Miasto w Warszawie wpisane na listę UNESCO 	<ul style="list-style-type: none"> • niskie poczucie tożsamości regionalnej • zły stan techniczny obiektów zabytkowych • niewystarczający poziom informacji i promocji turystycznej regionu • niski poziom cyfryzacji zabytków i utrudniony dostęp do materiałów i baz danych z tego zakresu • niewystarczająca i nierównomiernie rozmieszczona baza turystyczna, • niski udział sektora kreatywnego wśród przedsiębiorstw spoza obszaru metropolitalnego • słabe wykorzystanie marki UNESCO
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • wzrost znaczenia turystyki w gospodarce krajowej i tworzeniu PKB • rozszerzenie edukacji społecznej związanej z ochroną i opieką nad zabytkami • wprowadzanie i upowszechnianie nowych technologii informacyjnych w dziedzinie kultury i turystyki • dynamiczny rozwój przedsiębiorstw sektora kreatywnego • zwiększenie zainteresowania turystyką w regionie w wyniku organizacji wydarzeń kulturalnych i sportowych o charakterze międzynarodowym 	<ul style="list-style-type: none"> • niewystarczający poziom finansowania kultury • brak skutecznych ram prawnych w zakresie rewitalizacji oraz ochrony i opieki nad zabytkami • brak współpracy władz na różnych poziomach administracji w zakresie ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego • odpływ klasy kreatywnej stanowiącej potencjał rozwoju regionu • słaba promocja kultury w kraju i zagranicą

Tabela 12. Wyzwania – kultura i dziedzictwo

Wyzwania	
atrakcyjność turystyczna województwa mazowieckiego	↑
udział sektora kreatywnego w tworzeniu PKB	↑
dostępność instytucji prowadzących działalność kulturalną	↑
stan obiektów zabytkowych w województwie	↑

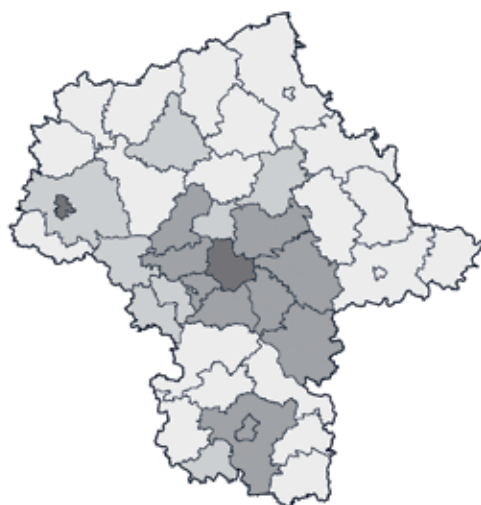
2.7. Potencjał rozwojowy regionu

Mazowsze jest regionem o dużym potencjale rozwojowym w wielu dziedzinach gospodarki. Rozpoznanie zasobów i wykorzystanie endogenicznych czynników rozwoju daje podstawę do skutecznego programowania rozwoju społeczno-gospodarczego.

Województwo charakteryzuje się znacznym zróżnicowaniem **potencjału rozwoju poszczególnych grup przemysłu**, co wskazuje na możliwość rozwoju specjalizacji subregionalnych. Najmniejsze zróżnicowanie potencjału dotyczy przemysłu metalowego i maszynowego, dla rozwoju którego korzystne lub bardzo korzystne warunki występują niemal w całym województwie. Branża chemiczna i farmaceutyczna rozwinięta jest najbardziej w Warszawie i Płocku, mniej w Radomiu i powiatach otaczających Warszawę. Podobne tendencje wykazuje przemysł lekki, który koncentruje się w Radomiu i jego okolicach oraz w Warszawie, Płocku i Siedlcach (*Ryc. 6*).

Znaczna część województwa mazowieckiego cechuje się wysokim i średnim **potencjałem rozwojowym rolnictwa** determinowanym m.in. przez poziom potencjału przedsiębiorstw rolnych w gminach, występowanie i rodzaj specjalizacji produkcji rolniczej oraz rozmieszczenie grup producenckich. W poszczególnych częściach regionu wykształciły się specjalizacje rolnicze. W pół-

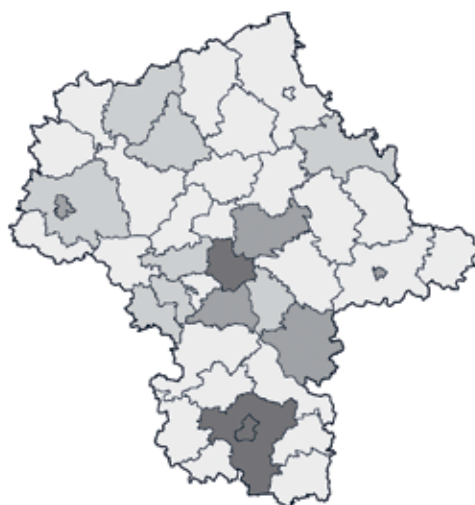
Przemysł paliwowo-energetyczny, chemiczny i mineralny (działy 19, 20, 21, 22, 23 wg PKD 2007)

Warunki rozwoju

	bardzo korzystne	(2)
	korzystne	(10)
	średnio korzystne	(8)
	mało korzystne	(22)

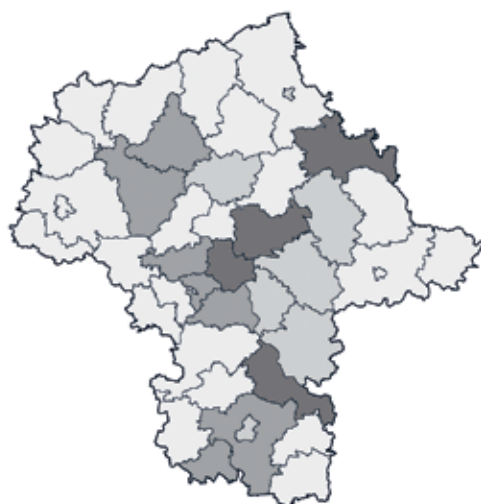
Przemysł lekki (tekstylny, skórzany i odzieżowy) (działy 13, 14, 15 wg PKD 2007)

Warunki rozwoju

	bardzo korzystne	(3)
	korzystne	(5)
	średnio korzystne	(8)
	mało korzystne	(26)

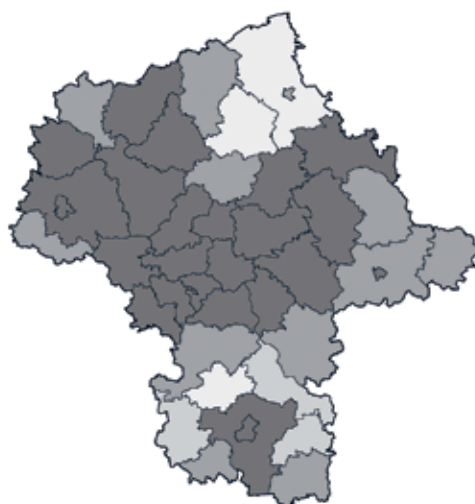
Przemysł drzewno-papierniczy i poligraficzny (działy 16, 17, 18, 31 wg PKD 2007)

Warunki rozwoju

	bardzo korzystne	(4)
	korzystne	(7)
	średnio korzystne	(7)
	mało korzystne	(24)

Przemysł metalurgiczny i elektromaszynowy (działy 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 33 wg PKD 2007)

Warunki rozwoju

	bardzo korzystne	(24)
	korzystne	(12)
	średnio korzystne	(3)
	mało korzystne	(3)

(w nawiasach podano liczbę powiatów w danej kategorii)

Ryc. 6. Potencjał rozwojowy w wybranych gałęziach przemysłu

Źródło: Opracowanie własne MBPR na podstawie badań własnych

nocnej dominuje produkcja mięsna i mleczna, a w środkowej i południowej produkcja owocowo-warzywna. Najwięcej grup producenckich skupionych jest w podregionie warszawskim zachodnim oraz powiatach siedleckim, łosickim oraz płońskim. Koncentracja grup producenckich sprzyja podniesieniu konkurencyjności produkcji rolnej (Ryc. 7).

Potencjał przemysłu rolno-spożywczego jest szczególnie duży w powiatach środkowej i zachodniej części regionu, gdzie występują korzystne warunki do rozwoju przemysłu rolno-spożywczego oraz zlokalizowane są duże i średnie przedsiębiorstwa branży przetwórstwa spożywczego. Charakterystyczna jest również koncentracja dużych przedsiębiorstw związanych z przetwórstwem owocowo-warzywnym w centralnym obszarze regionu, co związane jest wykształconą na tych terenach specjalizacją owocowo-warzywną. Przetwórstwo pozwala osiągnąć wyższą wartość dodaną od produkcji rolnej, jak też pozwala osiągnąć efekt synergii ze sprawnie funkcjonującym sektorem rolnym (Ryc. 8).

Największe skupienie obiektów sektora badań i rozwoju występuje w Obszarze Metropolitalnym Warszawy, Radomiu i Płocku. Stanowią one istotny **potencjał rozwoju innowacji**, który wpływa na konkurencyjność regionu, zwłaszcza w przypadku obszarów o rozwiniętym potencjale naukowym. Efektywność prowadzonych prac badawczych widoczna jest m.in. w liczbie przyznanych patentów w przeliczeniu na 10 tys. przedsiębiorców. Również pod tym względem wyróżniają się ośrodki miejskie (Warszawa, miasta regionalne i subregionalne – Ryc. 9).

Biorąc pod uwagę udział przedsiębiorstw usługowych w strukturze gospodarczej regionu, **potencjał rozwojowy sektora usług** stanowi istotny element gospodarki Mazowsza. Działalność usługowa jest najbardziej rozwinięta w Obszarze Metropolitalnym Warszawy oraz miastach regionalnych i subregionalnych, gdzie ponad 50% osób zatrudnionych jest w tym sektorze. W województwie mazowieckim dominują podmioty z branży handlu i transportu oraz usług finansowych, sektora badawczo-rozwojowego oraz technologii informacyjno-komunikacyjnych. Duże i średnie przedsiębiorstwa z ostatniej kategorii widoczne są zwłaszcza w Warszawie i jej otoczeniu oraz Radomiu (Ryc. 10).

W **sieci osadniczej** regionu wyraźnie zaznacza się ośrodek centralny – Warszawa, wokół którego skoncentrowanych jest wiele miast średniej wielkości. Sieć dopełniają dwa ośrodki regionalne, Radom i Płock, oraz trzy ośrodki subregionalne – Ostrołęka, Siedlce i Ciechanów. Rozmieszczenie ośrodków osadniczych ma wpływ na rynek pracy i jego dostępność przestrzenną. Zależność ta widoczna jest w wysokim udziale mieszkańców dojeżdżających do pracy w Warszawie z OMW i spoza niego, zwłaszcza z gmin położonych wzdłuż linii kolejowych prowadzących promieniście do stolicy (Ryc. 11).

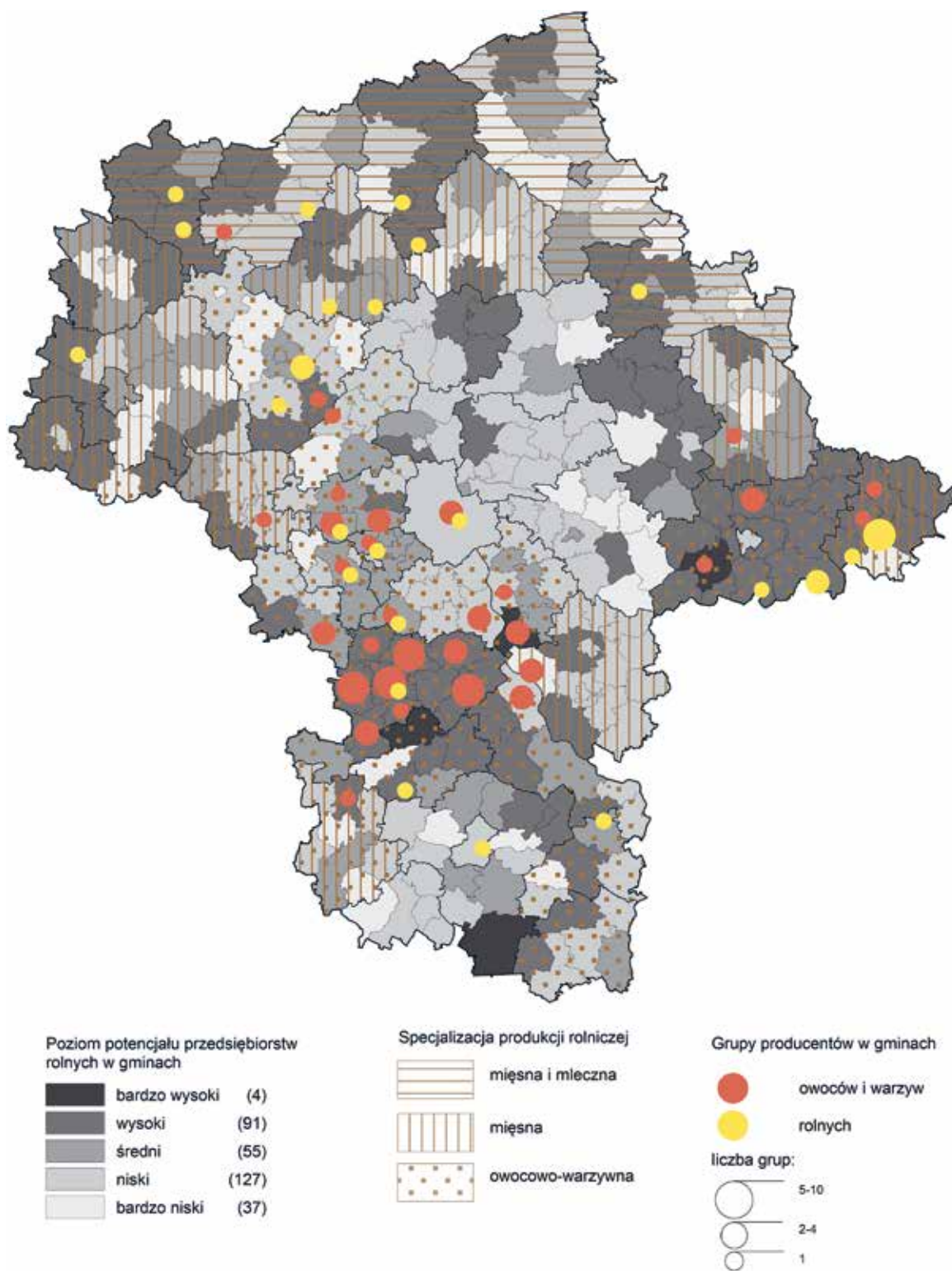
Sieć transportowa województwa opiera się na liniach kolejowych i drogach. W obu przypadkach przez region przebiegają trasy międzynarodowe. Główne linie kolejowe przebiegające przez województwo w linii wschód-zachód i północ-południe, objęte są europejskimi umowami dotyczącymi głównych międzynarodowych linii kolejowych i ważnych międzynarodowych linii transportu kombinowanego oraz obiektów towarzyszących. W związku z budową nowych lotnisk poprawia się również dostępność lotnicza województwa (Ryc. 12). Warszawa pod względem **pasażerskich połączeń kolejowych** posiada dogodne połączenia ze stolicami większości sąsiednich województw oraz Poznaniem, Katowicami i Krakowem. Atrakcyjne pod względem czasu i częstotliwości międzynarodowe połączenia kolejowe dostępne są przede wszystkim do stolicy Niemiec oraz do stolic państw położonych na południe od Polski (Ryc. 13).

Największymi zasobami **kapitału ludzkiego** w województwie cechuje się Obszar Metropolitalny Warszawy oraz miasta regionalne i subregionalne. Wysokie wartości wskaźników odnotowano również w powiecie garwolińskim i sokołowskim. W większości miast odsetek osób z wykształceniem wyższym i średnim przekracza średnią wartość wskaźnika w kraju, co stwarza korzystne warunki do rozwoju gospodarki, w tym szczególnie gałęzi o wysokiej wartości dodanej. Najlepsze wyniki egzaminów gimnazjalnych osiągnęły uczniowie z centralnej części województwa, południowej części podregionu ostrołęcko-siedleckiego i wschodniej części podregionu radomskiego (Ryc. 14).

Najwyższy poziom **kapitału społecznego**⁸ występuje w Obszarze Metropolitalnym Warszawy. Wysoką aktywnością, zwłaszcza wyborczą, cechuje się również społeczność miast regionalnych i subregionalnych oraz społeczność powiatów wschodniej części województwa (Ryc. 15).

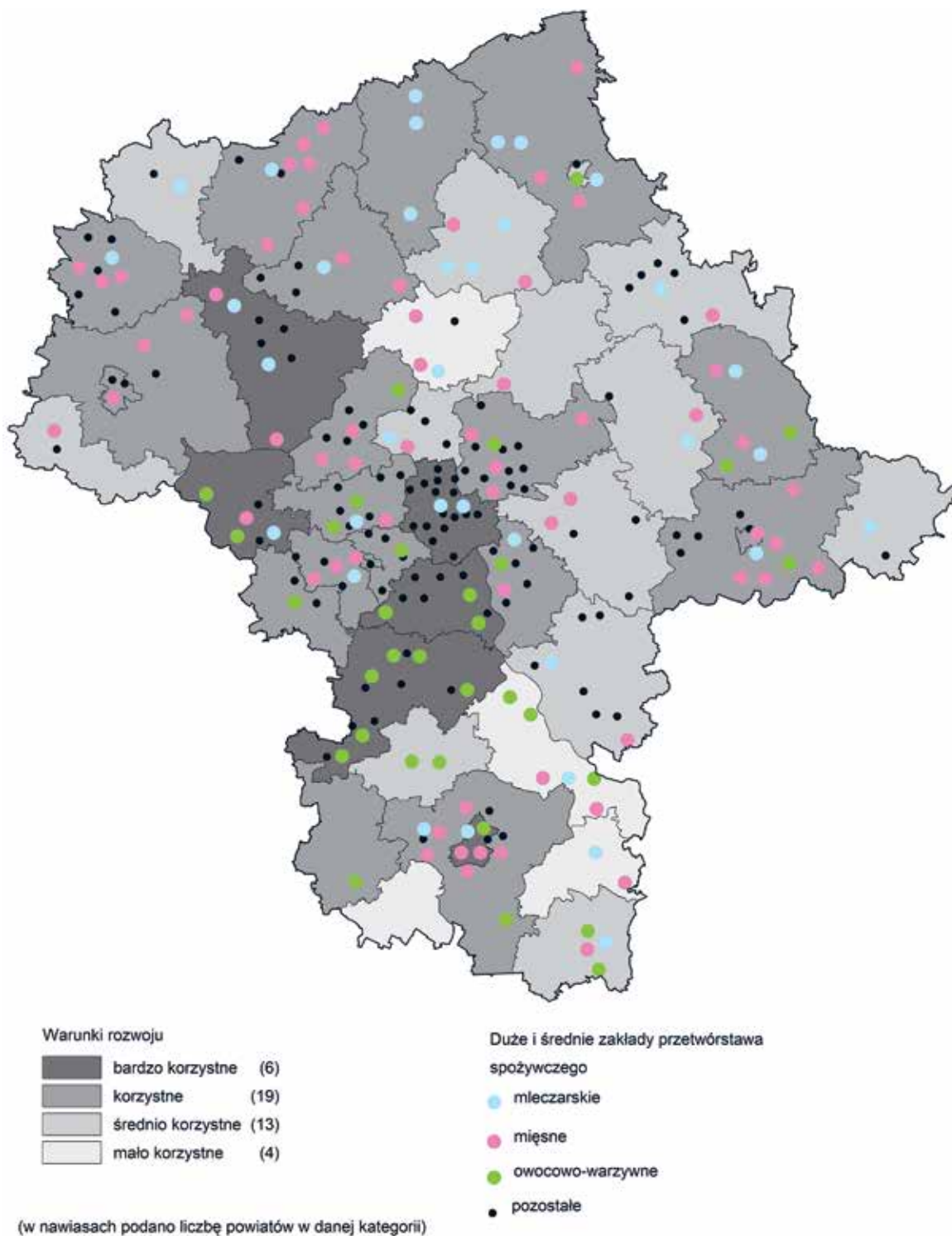
⁸ Za wskaźniki potencjału kapitału społecznego przyjęto frekwencję w wyborach do Sejmu i Senatu w 2011 roku oraz liczbę organizacji pożytku publicznego.

2.7.

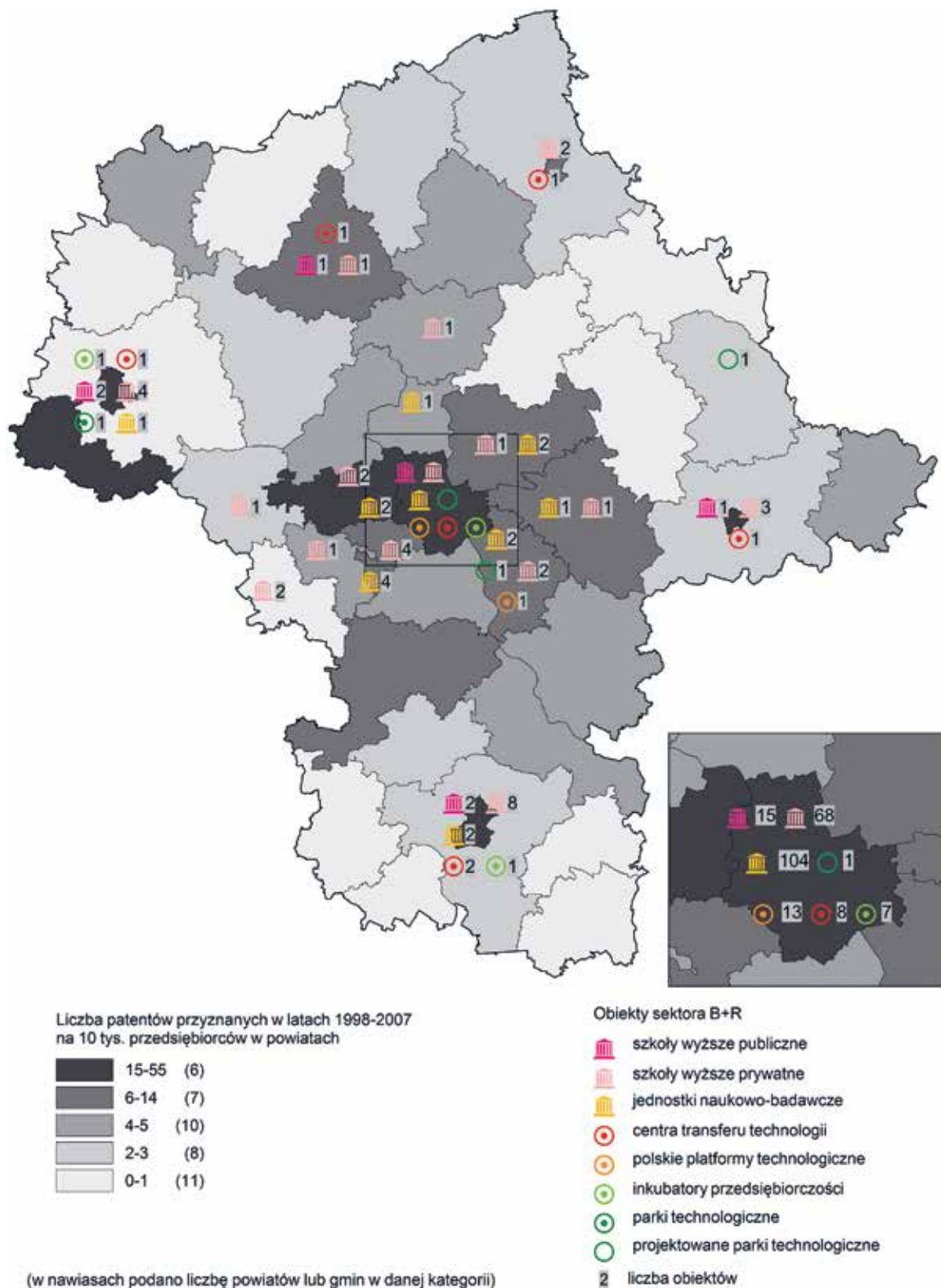
Ryc. 7. Potencjał rozwojowy rolnictwa

Źródło: Opracowanie własne MBPR na podstawie wykazu grup producenckich (stan na III 2012) i ekspertyzy pt.: „Wielkość potencjałów gospodarczych gmin a rozwój województwa mazowieckiego w 2010 roku”

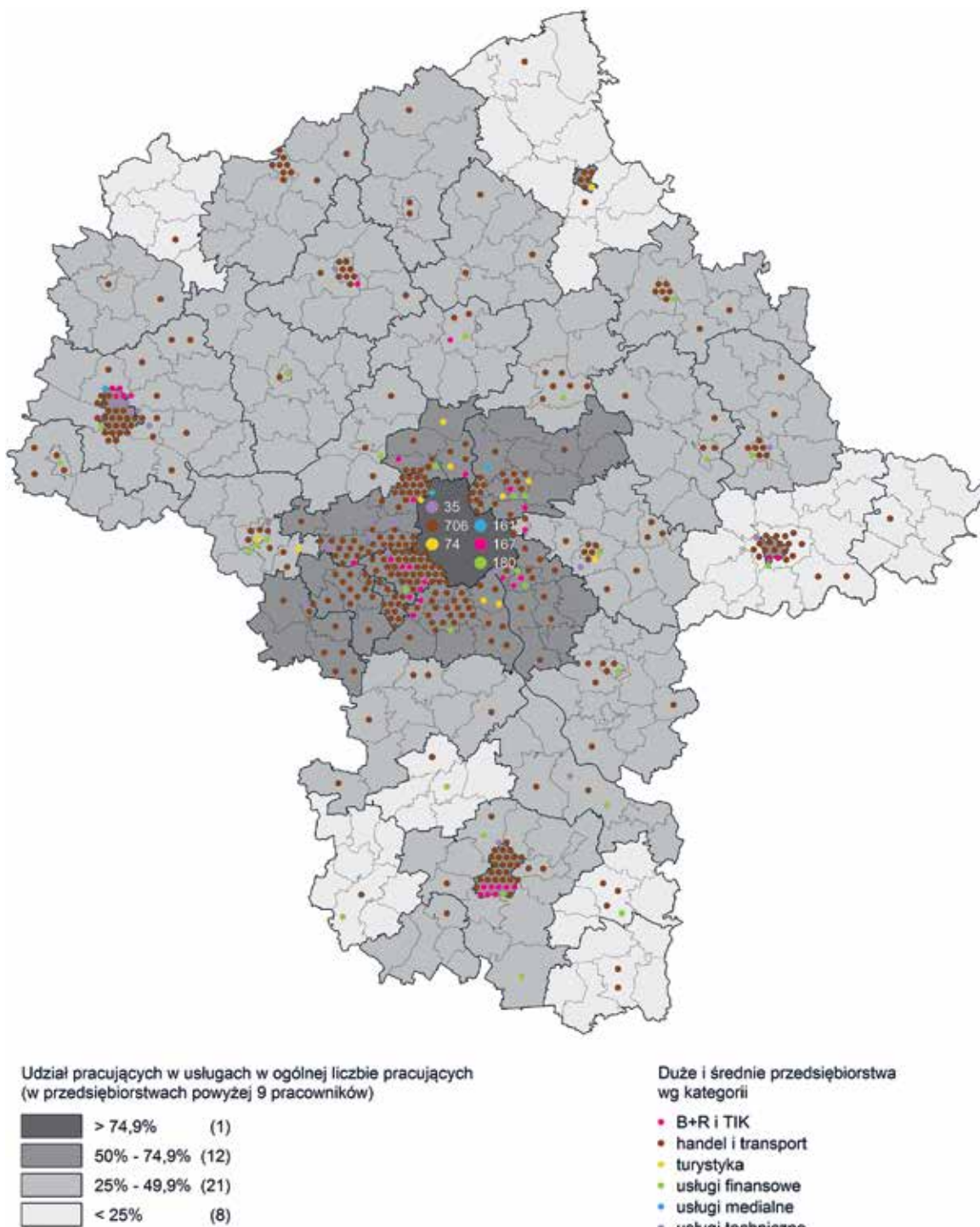
Ryc. 8. Potencjał przemysłu rolno-spożywczego

Źródło: Opracowanie własne MBPR na podstawie badań własnych

Ryc. 9. Potencjał rozwoju innowacji

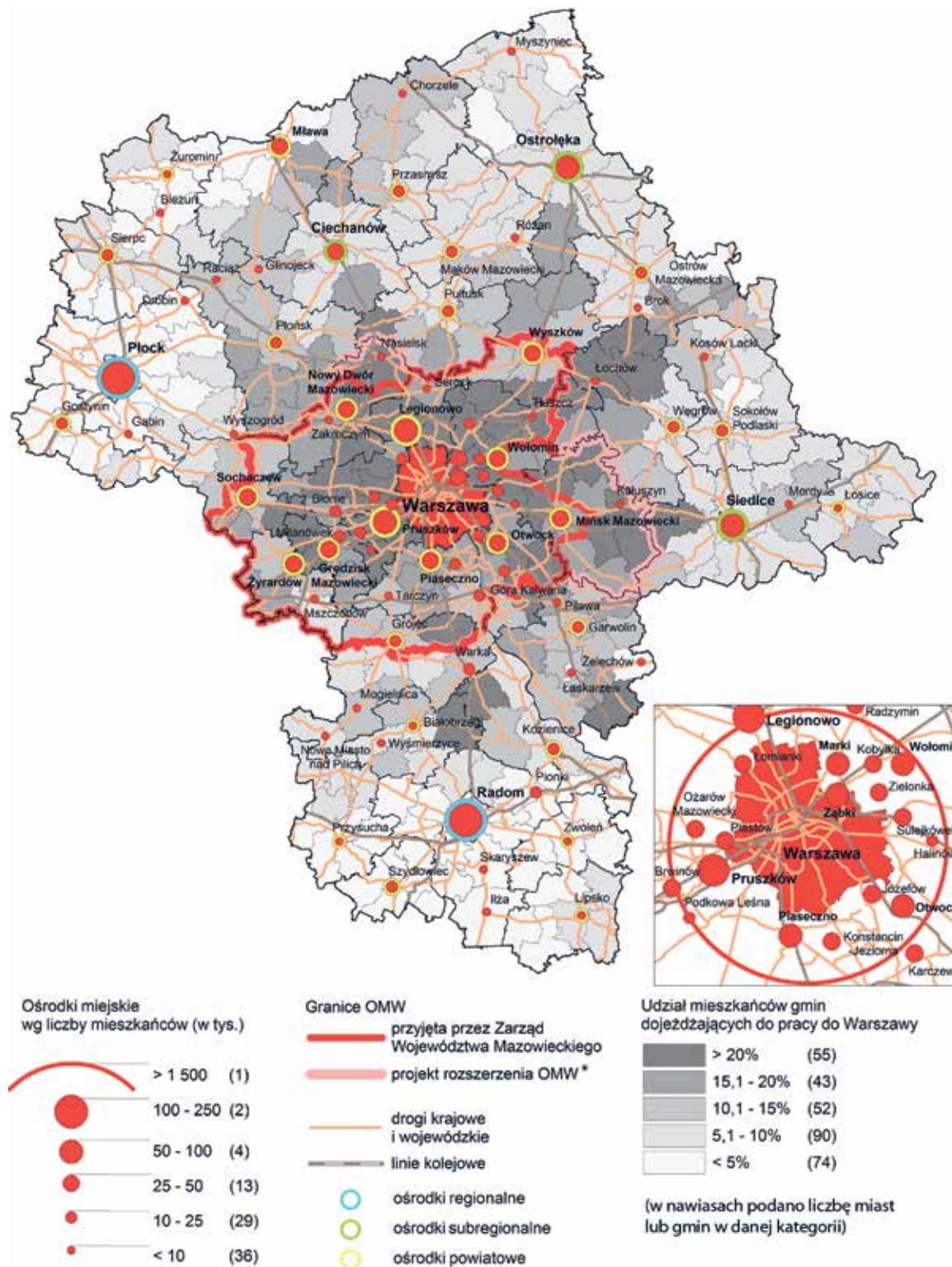
Źródło: Opracowanie własne MBPR na podstawie badań własnych i raportu pt.: „Kapitał fizyczny. Zagospodarowanie infrastrukturalne i kapitał fizyczny oraz policentryczność rozwoju Mazowsza”

(w nawiasach podano liczbę powiatów w danej kategorii)

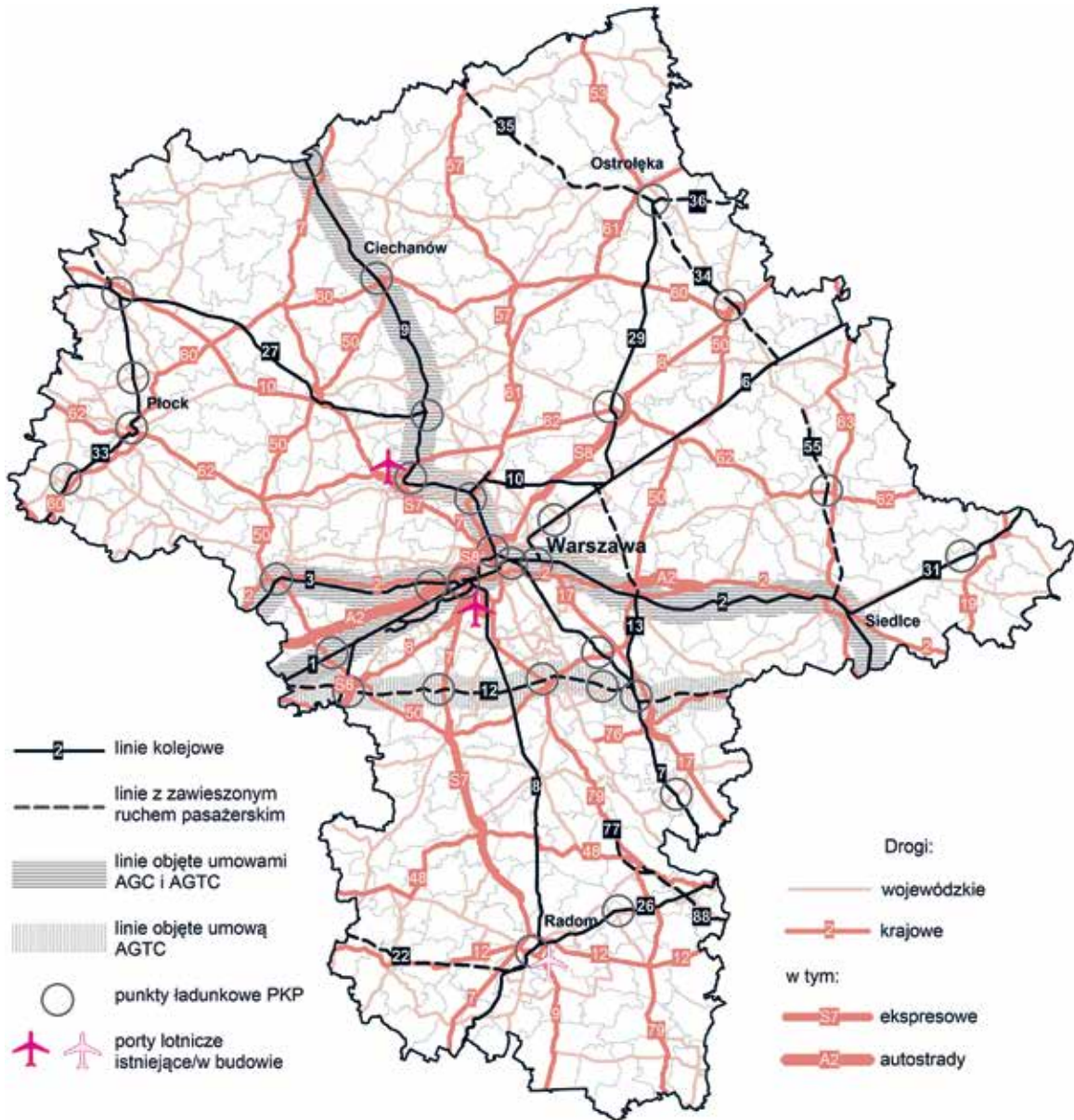
Ryc. 10. Potencjał rozwojowy usług

Źródło: Opracowanie własne MBPR na podstawie danych GUS i ekspertyzy pt.: „Wielkość potencjałów gospodarczych gmin a rozwój województwa mazowieckiego w 2010 roku”

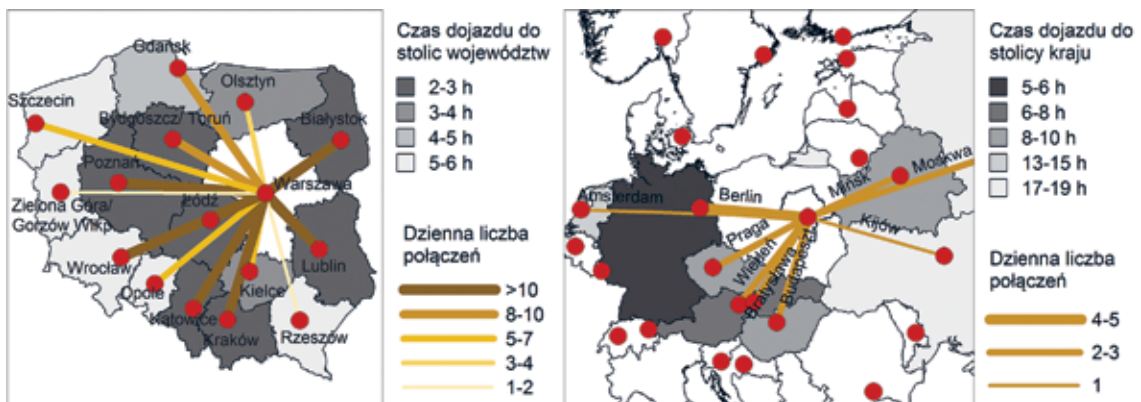
Ryc. 11. Sieć osadnicza

Źródło: Opracowanie własne MBPR na podstawie danych GUS

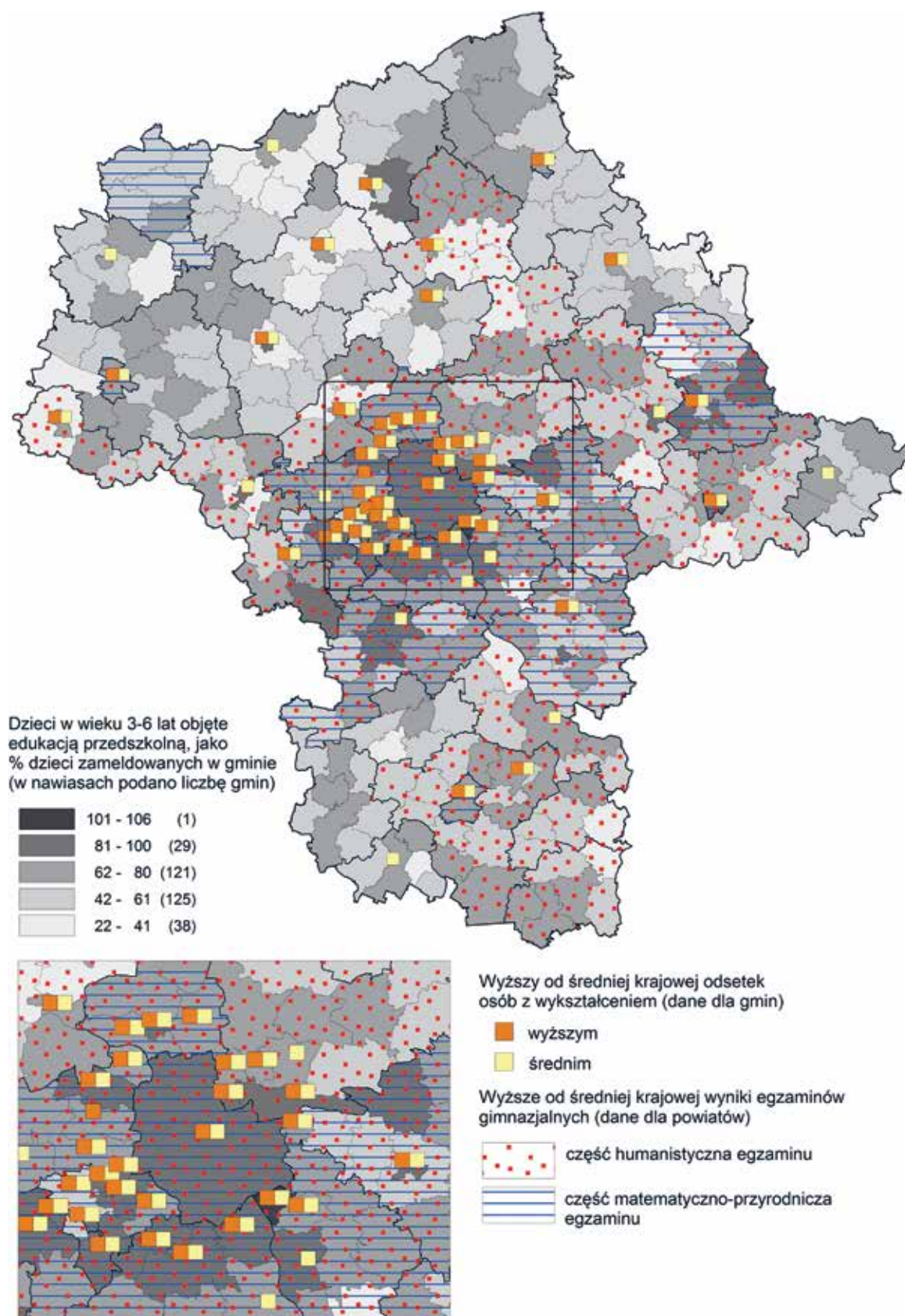
Ryc. 12. Sieć transportowa

Źródło: Opracowanie własne MBPR na podstawie Mazowieckiego Systemu Informacji Przestrzennej i danych PKP PLK S.A.

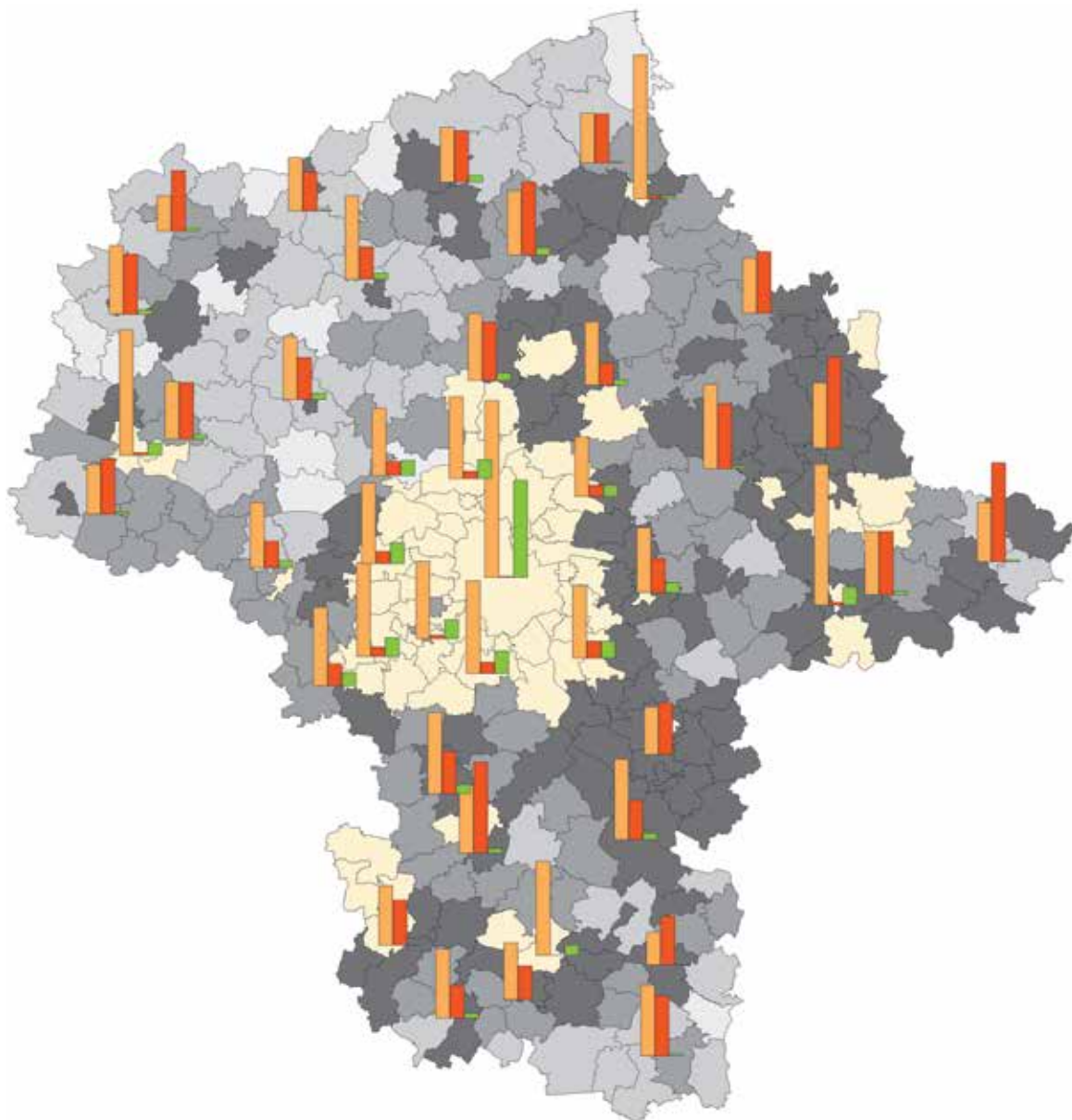
Ryc. 13. Bezpośrednie połączenia kolejowe z ośrodkami krajowymi i europejskimi

Źródło: Opracowanie własne MBPR na podstawie Mazowieckiego Systemu Informacji Przestrzennej i danych PKP PLK S.A. (stan na II 2013)

Ryc. 14. Potencjał kapitału ludzkiego

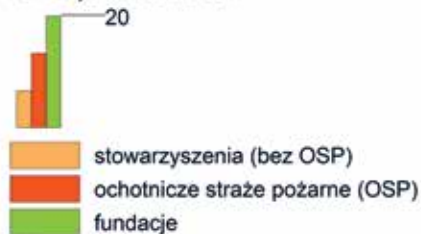
Źródło: Opracowanie własne MBPR na podstawie danych GUS

Frekwencja w wyborach do Sejmu i Senatu RP
 w gminach w 2011 r. (w %)
 (frekwencja wyborcza w kraju - 48,9%)
 (w nawiasach podano liczbę gmin)

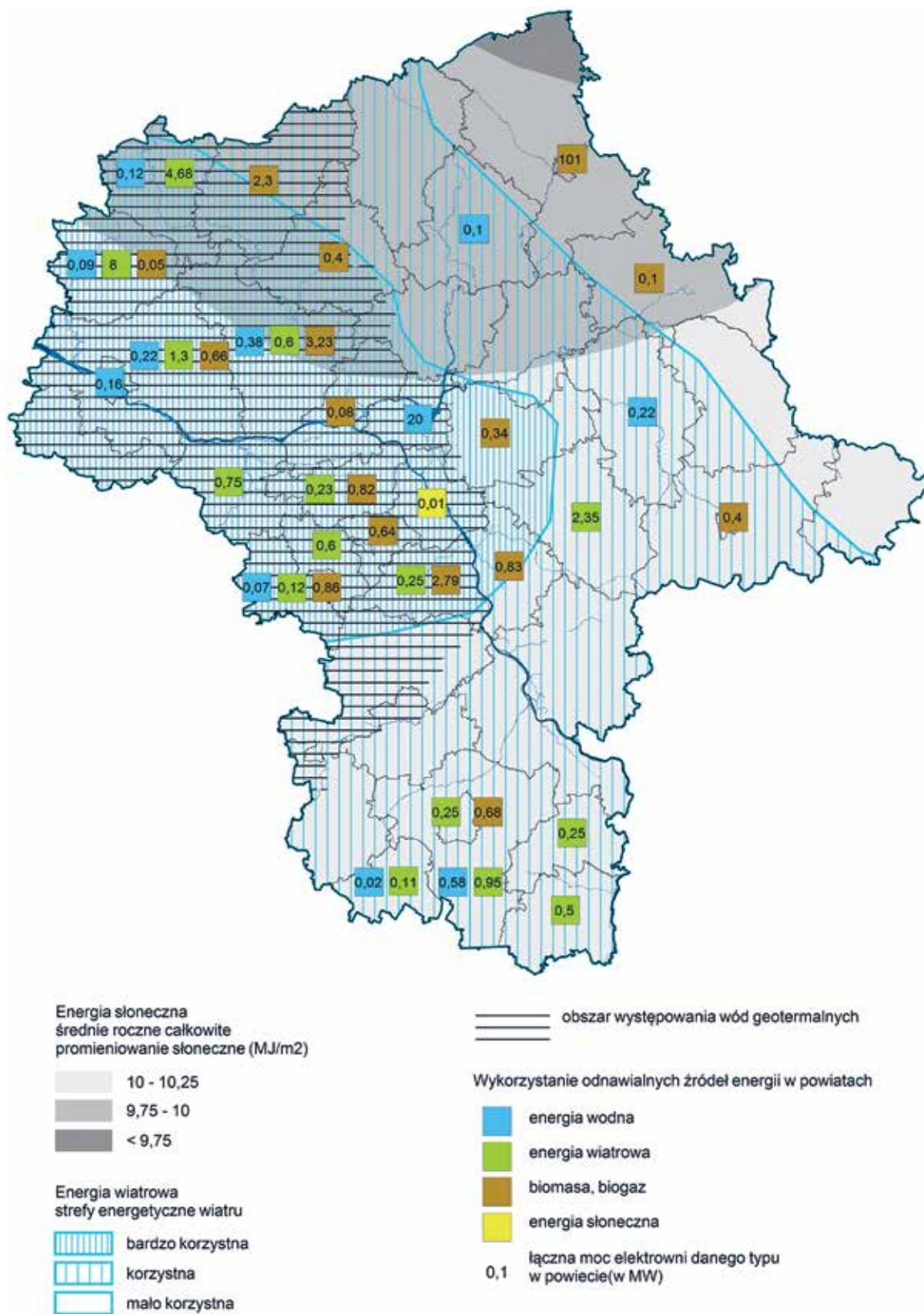
	49,0 - 72,6 (70)
	43,6 - 48,9 (91)
	38,6 - 43,5 (85)
	33,6 - 38,5 (57)
	28,7 - 33,5 (11)

Liczba organizacji pożytku publicznego w powiatach
 na 10 tys. mieszkańców

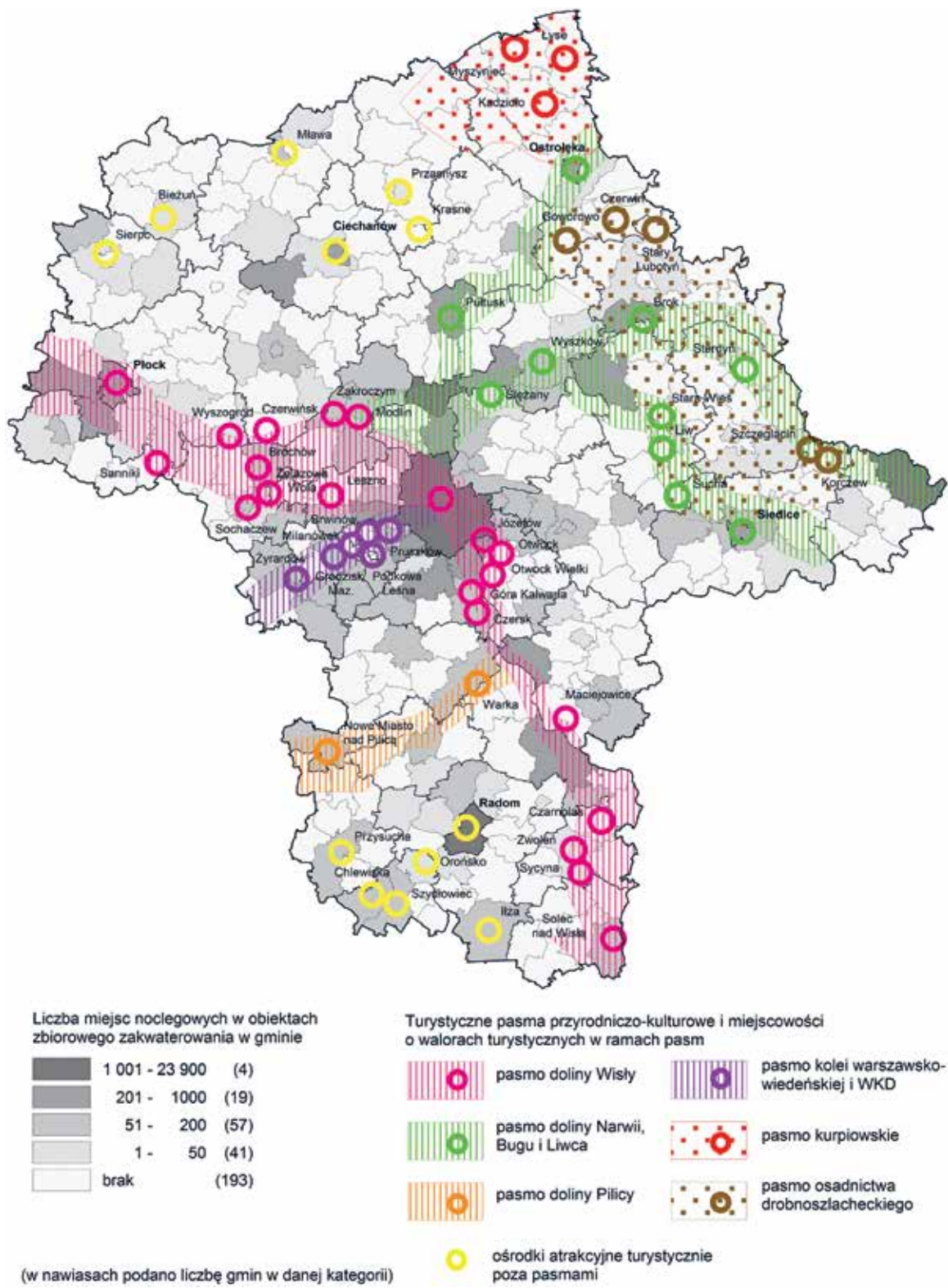
Ryc. 15. Potencjał kapitału społecznego

Źródło: Opracowanie własne MBPR na podstawie danych Stowarzyszenia Klon/Jawor, Państwowej Komisji Wyborczej oraz GUS

Ryc. 16. Potencjał energetyki odnawialnej

Źródło: Opracowanie własne MBPR na podstawie „Programu możliwości wykorzystania odnawialnych źródeł energii dla WM”, KPZK 2030 i danych Urzędu Regulacji Energetyki

Ryc. 17. Potencjał turystyczny

Źródło: Opracowanie własne MBPR na podstawie „Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami na lata 2012-2015” i danych GUS

Województwo mazowieckie posiada dogodne warunki dla rozwoju **energetyki opartej o odnawialne źródła energii**, co ma duże znaczenie nie tylko ze względu na możliwość zmniejszenia zależności od dostaw surowców spoza regionu i kraju, lecz również ze względu na potrzebę ograniczenia emisji gazów cieplarnianych. W zachodniej części regionu istnieją sprzyjające warunki do wykorzystania energii wiatrowej i geotermalnej, jak też potencjału hydroenergetycznego Wisły. W południowej i środkowej części województwa w dużej mierze niewykorzystany pozostaje znaczący potencjał energii słonecznej (Ryc. 16).

Potencjał turystyczny województwa stanowi z jednej strony baza noclegowa, a z drugiej elementy środowiska przyrodniczego i kulturowego. Oferta turystyczna regionu może być oparta m.in. na pasmach przyrodniczo-kulturowych oraz miejscowościach atrakcyjnych turystycznie, przy czym nie zawsze w takich miejscach dostępne są miejsca noclegowe (Ryc. 17).

Analiza SWOT województwa mazowieckiego – synteza

W analizie SWOT uwzględniono najistotniejsze czynniki mające decydujący wpływ na przebieg procesów rozwojowych. Zidentyfikowano je na podstawie diagnozy społeczno-gospodarczej oraz przedstawionego powyżej potencjału wybranych dziedzin. Analiza ta umożliwiła określenie wyzwań, które stanowią fundament formułowania celów.

Tabela 13. Wyzwania województwa mazowieckiego – synteza

Wyzwania	spadek ↓ / wzrost ↑
znaczenie gospodarcze subregionów	↑
konkurencyjność Warszawy na arenie międzynarodowej	↑
rozwój ośrodków regionalnych i subregionalnych	↑
proeksportowa specjalizacja produkcyjna	↑
organizacja rynku rolnego	↑
współpraca samorząd-nauka-przedsiębiorcy	↑
jakość infrastruktury oraz taboru kolejowego	↑
znaczenie transportu zbiorowego, rowerowego i ruchu pieszego w systemie transportowym	↑
ład przestrzenny	↑
bezpieczeństwo energetyczne	↑
stan / jakość środowiska	↑
bezpieczeństwo powodziowe	↑
efektywny system kształcenia	↑
przedsiębiorczość i aktywność zawodowa ludności	↑
dostępność usług publicznych i społecznych	↑
aktywność obywatelska	↑
ubóstwo i wykluczenie społeczne	↓

Tabela 14. Analiza SWOT województwa mazowieckiego – synteza

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> - największy potencjał gospodarczy i ludnościowy wśród województw; pozycja lidera przedsiębiorczości w Polsce - duży udział podmiotów działających w branżach najczęściej generujących innowacje oraz firm z kapitałem zagranicznym - największy w Polsce potencjał naukowy (Warszawa, Radom, Płock) do rozwoju przemysłu zaawansowanych technologii - rozwinięty sektor usługowy – najwyższy wskaźnik PKB w kraju związany głównie z sektorem usług - silna pozycja metropolii warszawskiej związana z funkcjami stołecznymi, dobrymi połączeniami komunikacyjnymi, szczególnie w transporcie międzynarodowym; miejsce do prowadzenia biznesu oraz przyciągania osób przedsiębiorczych - położenie województwa w ciągach europejskich korytarzy transportowych z węzłem w Warszawie - silna pozycja w przemyśle rolno-spożywczym, wyspecjalizowane obszary produkcji rolnej, stanowiące bazę surowcową (owoce, warzywa, mleko, żywiec rzeźny) dla przetwórstwa rolno-spożywczego - wysoki poziom wykształcenia mieszkańców Warszawy oraz miast regionalnych i subregionalnych - zasoby przyrodnicze o znaczeniu europejskim, występowanie zasobów wód leczniczych i geotermalnych - wysoki poziom gazyfikacji obszaru metropolitalnego Warszawy i dużych miast - bogate zasoby dziedzictwa kulturowego, rozwinięta działalność kulturalna - wzrastający ruch turystyczny w skali kraju, w tym zwłaszcza w Warszawie 	<ul style="list-style-type: none"> - zmniejszenie znaczenia funkcji produkcyjnych województwa - niski poziom specjalizacji i usieciowienia gospodarki - niski potencjał rozwojowy i absorpcji innowacji obszarów wiejskich, niski poziom dostępu do Internetu i e-usług w subregionach - niskie wykorzystanie wyników badań naukowych w przedsiębiorstwach - niska jakość infrastruktury drogowej i kolejowej (w tym dworców i przystanków) oraz słaba wewnątrz-regionalna dostępność komunikacyjna - degradacja przestrzeni miejskiej i podmiejskiej, zanieczyszczenie powietrza i hałas, ponad dopuszczalne normy - nasilanie się polaryzacji przestrzennej - pogłębianie się zjawiska wykluczenia społecznego - niedostosowanie infrastruktury społecznej do potrzeb starzejącego się społeczeństwa, osób niepełnosprawnych oraz ich rodzin - niski poziom selektywnej zbiórki i odzysku odpadów komunalnych oraz składowanie odpadów ulegających biodegradacji, trudności w zagospodarowaniu odpadów niebezpiecznych, osadów ściekowych oraz problemy ze zużyтым sprzętem elektrycznym i elektronicznym - niezadowalający poziom retencji oraz stan urządzeń przeciwpowodziowych, brak polderów zalewowych; zabudowywanie obszarów zalewowych - przestarzałe technologie produkcji, przesyłu i dystrybucji energii elektrycznej, wysoka emisyjność źródeł energii; obszary deficytu energii elektrycznej, szczególnie w północnej części województwa - wyczerpana przepustowość gazociągów wysokiego ciśnienia zasilających Warszawę i Radom - niskie wykorzystanie OZE
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> - rozwój wyspecjalizowanych obszarów produkcyjnych, powiązań sieciowych w tym klastrów, wysoko wyspecjalizowanych konsorcjów - rozwój B+R nowych technologii głównie, biotechnologii, biomedycyny, nanotechnologii, fotoniki i optoelektroniki, technologii informacyjno-komunikacyjnych (TIK) i kosmicznych - rozwój przemysłu, produkcja nowych, innowacyjnych materiałów i urządzeń w oparciu o najnowsze osiągnięcia nauki i techniki - rozwój przedsiębiorczości i pozarolniczych miejsc pracy przy wykorzystaniu potencjału wewnętrznego - rozwój miast regionalnych, subregionalnych powiatowych, rozwijanie funkcji społeczno-gospodarczych i aktywizacja obszarów wiejskich - wykorzystanie potencjału województwa mazowieckiego w zakresie energetyki ze źródeł odnawialnych i ewentualne wykorzystanie zasobów gazu i ropy z łupków - rozwój i modernizacja systemu transportowego (rozwój infrastruktury TEN-T, koleje szybkich prędkości, lotnisko Centralne, lotniska regionalne, w tym Radom-Sadków i lokalne) - wzmocnienie procesów rewitalizacji miast i obszarów zdegradowanych i tracących funkcje - poprawa jakości środowiska i wzrost świadomości proekologicznej, ograniczenie emisji zanieczyszczeń poprzez rozwój czystych technologii - poprawa warunków życia, polityka prorodzinna, wzrost postaw prospołecznych i aktywności obywatelskiej, wzrost dostępności do usług w ramach infrastruktury społecznej - dostosowanie kształcenia do potrzeb rynku pracy oraz do potrzeb przemysłu kluczowych branż - dostęp do Internetu szerokopasmowego na terenie całego województwa - zwiększenie retencji wodnej, przywrócenie naturalnych terenów zalewowych oraz wzrost lesistości w zlewni z wyłączeniem terenów międzywala rzek - poprawa bezpieczeństwa energetycznego regionu zapewniającego trwały rozwój - wzrost znaczenia turystyki w gospodarce krajowej i tworzeniu PKB - rozwój przedsiębiorstw sektora kreatywnego 	<ul style="list-style-type: none"> - zmniejszenie roli i znaczenia metropolii warszawskiej w układzie europejskim - recesja gospodarcza - kryzys finansów publicznych - brak skutecznej polityki gospodarczej państwa - zmniejszenie liczby miejsc pracy - nadmierne obciążenia fiskalne osób fizycznych, podmiotów gospodarczych oraz jednostek samorządu terytorialnego negatywnie wpływających na procesy gospodarcze w województwie mazowieckim - pogorszenie się warunków do prowadzenia działalności gospodarczej oraz spadek konkurencyjności mazowieckich firm - brak stabilności finansowej JST koniecznej do realizowania zadań inwestycyjnych - degradacja niemodernizowanych linii kolejowych i starzenie się taboru - wzrost natężenia ruchu samochodowego - brak rozwiązań systemowych ograniczających rozwój zjawiska niekontrolowanej suburbanizacji - niekontrolowane migracje - umacnianie „szarej strefy” - wysokie koszty energii i życia wynikające z „pakietu klimatycznego” - przyrost ilości wytwarzanych odpadów oraz zbyt niski odsetek odpadów poddawanych odzyskowi - ryzyko wystąpienia klęsk żywiołowych (susza, powódź, deficyt wody, huragany) - zagrożenie awarią w elektroenergetycznym systemie przesyłowym, możliwość wystąpienia niedoboru gazu ziemnego i ropy, brak spójnej polityki energetyczno-klimatycznej i systemu zachęt w kierunku wykorzystania czystych źródeł energii - zagrożenia epidemiologiczne - zagrożenia militarne i terrorystyczne

2.7.

3 | Scenariusze rozwoju województwa mazowieckiego

Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej województwa w podziale na poszczególne obszary tematyczne wraz z uwzględnieniem ich potencjałów rozwojowych oraz znajomość aktualnych trendów krajowych i międzynarodowych, pozwala na określenie czterech możliwych scenariuszy rozwoju regionu. Urzeczywistnienie się scenariuszy zależy od sytuacji społeczno-gospodarczej warunkującej wzrost konkurencyjności gospodarki oraz od możliwości prowadzenia aktywnej polityki rozwoju, tj. dostępu do źródeł finansowania mających wpływ na zachowanie spójności w wymiarze gospodarczym, społecznym, przestrzennym oraz utrzymanie wysokiej jakości środowiska. Projekcja rozwoju regionu jest istotna szczególnie w układzie przestrzennym, dlatego w każdym ze scenariuszy określono trendy i relacje centrum – peryferie. Zobrazowano, jak przyjęte scenariusze rozwoju będą rzutowały na spójność i konkurencyjność regionu. Scenariusze obejmują najważniejsze trendy, których szansa wystąpienia jest prawdopodobna.

Ryc. 18. Możliwe kierunki rozwoju województwa mazowieckiego w perspektywie 2030 roku

Źródło: Opracowanie własne MBPR

Scenariusz wspierania konkurencyjności

Scenariusz zakłada występowanie pozytywnych procesów w otoczeniu zewnętrznym, sprzyjających modernizacji regionu i wzrostowi jego konkurencyjności na arenie międzynarodowej. Prowadzenie aktywnej polityki rozwojowej przez Samorząd Województwa Mazowieckiego będzie ograniczane przez utrzymanie rozwiązań systemowych w zakresie finansów publicznych, głównie poprzez obowiązek odprowadzania dużej części dochodów własnych województwa do budżetu państwa na rzecz innych województw. Region będzie korzystał z niewielkiego wsparcia ze strony Unii Europejskiej. Polityka Samorządu Województwa Mazowieckiego będzie skoncentrowana na podniesieniu konkurencyjności oraz realizacji wybranych inwestycji poprawiających spójność regionu.

Województwo będzie charakteryzowało się szybkim wzrostem gospodarczym. Żywiłowo rozwijająca się gospodarka regionu oparta będzie o najnowsze rozwiązania technologiczne i organizacyjne. Wzrośnie różnicowanie i specjalizacja funkcji gospodarczych. Dynamicznie wzrastać będzie produkcja, eksport, konsumpcja, zatrudnienie i płace. Pozytywne zmiany będą koncentrowały się głównie w OMW.

Województwo cechować się będzie dodatnim przyrostem rzeczywistym, dużymi migracjami do OMW, głównie Warszawy oraz innych miejsc lokalizacji działalności gospodarczej. Narastać będą problemy społeczne w obszarze pozametropolitalnym, takie jak „drenaż mózgów”, starzenie się społeczeństwa. Wzrośnie pozycja konkurencyjna Warszawy poprzez umacnianie funkcji metropolitalnych i poprawę dostępności do innych metropolii. Szybki wzrost gospodarczy stolicy będzie powodował problemy rozwojowe. Szczególnie w obszarze metropolitalnym inwestycje infrastrukturalne nie będą nadążać za rosnącymi potrzebami. Zauważalny będzie brak dbałości o ład przestrzenny, nasili się niekontrolowana suburbanizacja, konflikty przestrzenne związane z użytkowaniem ziemi oraz degradacja walorów przyrodniczych. W przestrzeni regionu nasilą się procesy polaryzacyjne. Dysproporcje rozwojowe pomiędzy Warszawą a peryferiami nasilą się w wyniku braku dyfuzji procesów rozwojowych na obszary pozametropolitalne.

Skutkiem tych trendów będą problemy związane z prowadzeniem polityki równoważenia rozwoju, dalsze pogorszenie się stanu środowiska w obszarze metropolitalnym oraz obniżenie jakości życia w całym regionie.

Tabela 15. Scenariusz wspierania konkurencyjności

Obszar	trendy rozwojowe
PRZEMYSŁ I PRODUKCJA	znaczący wzrost konkurencyjności województwa na arenie międzynarodowej mierzony wolumenem eksportu; wzrost produkcji sprzedanej i eksportu
GOSPODARKA	dynamiczny rozwój gospodarki regionu, przede wszystkim w sferze nowoczesnych technologii i usług oraz wielofunkcyjnego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich
PRZESTRZEŃ I TRANSPORT	po 2020 roku włączenie regionu w europejską sieć kolei dużych prędkości; rozwój krajowych dróg tranzytowych; niedorozwój sieci transportowej w obszarach pozametropolitalnych; nasilające się procesy suburbanizacji
SPOŁECZEŃSTWO	wysoka aktywność prorozwojowa ludności i przedsiębiorczość; nasilone migracje do Warszawy i obszarów wzrostu; obniżenie jakości życia w regionie
ŚRODOWISKO I ENERGETYKA	bezpieczeństwo energetyczne, rozbudowa i modernizacja energetycznych systemów przesyłowych i dystrybucyjnych, inwestycje w OZE; pogorszenie się stanu środowiska w obszarze metropolitalnym
KULTURA I DZIEDZICTWO	dynamiczny rozwój przedsiębiorstw sektora kreatywnego; wzrost znaczenia turystyki w gospodarce regionalnej;

Scenariusz zrównoważonego rozwoju

Scenariusz zakłada kumulację pozytywnych procesów w otoczeniu zewnętrznym oraz w regionie. Taka sytuacja umożliwi prowadzenie przez Samorząd Województwa Mazowieckiego aktywnej i skutecznej polityki rozwoju, w tym zakresie wspierania konkurencyjności i zwiększenia spójności regionu w sferze gospodarczej, społecznej, przestrzennej oraz utrzymywania wysokiej jakości środowiska. Działania Samorządu Województwa Mazowieckiego będą prowadzone przy dużym zaangażowaniu środków własnych i Unii Europejskiej.

Gospodarka regionu cechować się będzie wysokim wzrostem gospodarczym mierzonym wzrostem PKB, którego źródłem będzie zwiększenie produkcji przemysłowej, wydatków inwestycyjnych, konsumpcji oraz eksportu. Rozwój oparty będzie na specjalizacji regionalnej. Wzrośnie znaczenie powiazań sieciowych, w tym szczególnie klastrów B+R+W. Gospodarka ulegać będzie unowocześnianiu, wzrośnie produkcja oparta o nowe energo- i materiałooszczędne technologie i wynalazki (azotek galu, grafen). Wzrośnie wydajność pracy oraz poziom wynagrodzeń. Dobra sytuacja gospodarcza przełoży się na wzrastające wpływy do budżetów JST.

Województwo cechować się będzie dobrą sytuacją demograficzną, na którą wpłynie dodatni przyrost rzeczywisty, ustabilizowane migracje, poprawa wskaźnika obciążenia demograficznego. Poprawi się sytuacja na rynku pracy, szczególnie wzrośnie zatrudnienie w przemyśle zaawansowanej technologii. Nastąpi zmniejszenie liczby osób zagrożonych długotrwałym bezrobociem. Jest to scenariusz integracji przestrzennej umożliwiający prowadzenie proaktywnej polityki przestrzennej, przyjmującej zasady racjonalnego gospodarowania zasobami, ładu przestrzennego, ochrony obszarów o wysokich walorach przyrodniczych oraz rozwoju zintegrowanego systemu transportu publicznego. Umocni się policentryczny układ sieci osadniczej województwa. Wzrośnie znaczenie Warszawy, która stanie się najsilniejszym ośrodkiem metropolitalnym w Europie Środkowo-Wschodniej, silnie oddziaływującego na przestrzeń Europy. Warszawa i jej obszar metropolitalny będą rozwijały się w sposób zrównoważony. Nasili się dyfuzja procesów rozwojowych na obszary pozametropolitalne. Dojdzie do dynamicznego rozwoju ośrodków regionalnych i subregionalnych oraz lokalnych ośrodków o zaawansowanych funkcjach gospodarczych i usługach publicznych w skali województwa.

Efektom tych trendów będzie trwały i zrównoważony rozwój oraz poprawa warunków życia i pracy mieszkańców. Mazowsze stanie się przyjaznym miejscem dla inwestycji i prowadzenia działalności gospodarczej.

Tabela 16. Scenariusz zrównoważonego rozwoju

Obszar	trendy rozwojowe
PRZEMYSŁ I PRODUKCJA	znaczący wzrost konkurencyjności województwa na arenie międzynarodowej mierzony wolumenem eksportu; wzrost produkcji sprzedanej i eksportu
GOSPODARKA	dynamiczny rozwój gospodarki regionu, przede wszystkim w sferze nowoczesnych technologii i usług oraz wielofunkcyjnego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich
PRZESTRZEŃ I TRANSPORT	po 2020 roku włączenie regionu w europejską sieć kolei dużej prędkości, rozwój krajowych dróg tranzytowych; dynamiczny wzrost spójności regionu; rozwój <i>slow cities</i> ; rozwój multimodalności połączeń transportowych
SPOŁECZEŃSTWO	wysoka aktywność prorozwojowa ludności i przedsiębiorczość; rozwój kapitału ludzkiego i korzystna sytuacja demograficzna
ŚRODOWISKO I ENERGETYKA	bezpieczeństwo energetyczne, rozbudowa i modernizacja energetycznych systemów przesyłowych i dystrybucyjnych, inwestycje w OZE, wysoka jakość środowiska; bezpieczeństwo przeciwpowodziowe
KULTURA I DZIEDZICTWO	dynamiczny rozwój przedsiębiorstw sektora kreatywnego; wzrost znaczenia turystyki w gospodarce regionalnej; ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego

Scenariusz wyrównywania różnic

Scenariusz zakłada występowanie szeregu niekorzystnych procesów w otoczeniu zewnętrznym i w regionie, co spowoduje zmniejszenie konkurencyjności Mazowsza. Niskie wpływy do budżetu województwa ograniczą możliwości prowadzenia przez Samorząd Województwa Mazowieckiego polityki rozwoju. Środki otrzymane w ramach wsparcia z Unii Europejskiej wykorzystywane będą głównie w celu wzmocnienia spójności regionu: przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu, zachowaniu dostępności do usług publicznych i poprawy dostępności do usług społecznych. Polityka równoważenia rozwoju nakierowana będzie na działania osłonowe i łagodzenie konfliktów społecznych.

Według tego scenariusza, dojdzie do spowolnienia wzrostu gospodarczego, a nawet stagnacji. Tempo wzrostu PKB będzie minimalne. Na niskim poziomie utrzymywać się będą rozmiary produkcji, dochody podmiotów gospodarczych, nakłady inwestycyjne i obroty handlowe. Nastąpi spadek popytu i konsumpcji. Obszary pozametropolitalne będą tracić na konkurencyjności.

Utrzymają się stabilne procesy demograficzne, w tym migracje i obciążenie demograficzne. Pogorszy się sytuacja na rynku pracy oraz wzrośnie poziom bezrobocia. Uwidocznia się problemy związane z wykluczeniem społecznym.

Nastąpi spowolnienie rozwoju wszystkich ośrodków wzrostu. Osłabieniu ulegnie pozycja Warszawy. Zmniejszy się poziom konkurencyjności Mazowsza w skali krajowej i europejskiej. Warszawa w mniejszym stopniu pełnić będzie rolę „lokomotywy” rozwoju Mazowsza. Ograniczone inwestycje przemysłowe i mieszkaniowe spowodują zmniejszenie antropopresji na obszary przyrodnicze: nastąpi ograniczenie rozlewania się miast.

Utrzymywać się będzie relatywnie niski poziom rozwoju przy jednoczesnym równomiernym przestrzennie dostępie do usług publicznych. Pogorszą się warunki do prowadzenia działalności gospodarczej.

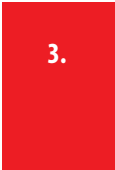

Tabela 17. Scenariusz wyrównywania różnic

Obszar	trendy rozwojowe
PRZEMYSŁ I PRODUKCJA	spadek konkurencyjności województwa na arenie międzynarodowej mierzony wolumenem eksportu
GOSPODARKA	pogorszenie pozycji międzynarodowej Warszawy
PRZESTRZEŃ I TRANSPORT	integracja systemu transportowego w regionie
SPOŁECZEŃSTWO	rozwój kapitału ludzkiego i korzystna sytuacja demograficzna; poprawa dostępności do infrastruktury społecznej
ŚRODOWISKO I ENERGETYKA	bezpieczeństwo energetyczne; poprawa jakości środowiska
KULTURA I DZIEDZICTWO	wspieranie działalności kulturalnej; rozwój turystyki

Scenariusz kryzysowy

Scenariusz zakłada kumulację negatywnych procesów w otoczeniu zewnętrznym oraz zmniejszenie konkurencyjności i spójności regionu; brak aktywnej i skutecznej polityki rozwoju prowadzonej przez Samorząd Województwa Mazowieckiego wynikający z niskich wpływów do budżetu ograniczanych obowiązkiem odprowadzenia dużej części dochodów własnych do budżetu państwa na rzecz innych regionów, przy małym wsparciu ze strony Unii Europejskiej. Wystąpią problemy z absorpcją środków unijnych spowodowane stanem budżetu Samorządu Województwa Mazowieckiego (brak środków na udział własny).

Gospodarka Mazowska cechować się będzie niskim wzrostem gospodarczym, może wystąpić zastój gospodarczy, a nawet recesja. Dojdzie do zmniejszenia produkcji przemysłowej, konsumpcji oraz wydatków inwestycyjnych. Pogorszy się sytuacja na rynku pracy – nastąpi spadek zatrudnienia i wzrost bezrobocia. Procesy te mogą się nasilać w wyniku kryzysu globalnego na rynkach finansowych lub prowadzenia nieefektywnej polityki finansowej i gospodarczej.

Jest to scenariusz pesymistyczny, generujący bardzo poważne problemy demograficzne i społeczne, tj. odpływ wykwalifikowanych pracowników z regionu, niekontrolowane imigracje do Warszawy, ujemny przyrost naturalny, starzenie się społeczeństwa. Skutkiem takich tendencji będzie potrzeba ponoszenia dużych nakładów na politykę społeczną.

Procesy polaryzacyjne ulegną intensyfikacji. Na znaczeniu tracić będą miasta regionalne i subregionalne. Aktywizację obszarów problemowych będzie utrudniał brak dyfuzji procesów rozwojowych z OMW oraz niski poziom inwestycji infrastrukturalnych zapewniających spójność przestrzenną, w tym transportowych i energetycznych. W OMW nasili się niekontrolowana suburbanizacja, wzrosną konflikty w użytkowaniu terenów i dojdzie do degradacji walorów przyrodniczych.

Znacząco pogorszy się jakość życia w całym regionie, wzrośnie przestępczość, nasilą się zjawiska ubóstwa i wykluczenia społecznego, następstwem czego będzie spadek pozycji Mazowsza w Europie i na świecie.

Tabela 18. Scenariusz kryzysowy

Obszar	trendy rozwojowe
PRZEMYSŁ I PRODUKCJA	spadek konkurencyjności województwa na arenie międzynarodowej mierzony wolumenem eksportu
GOSPODARKA	utrwalenie braku samodzielności subregionów
PRZESTRZEŃ I TRANSPORT	narastający chaos i degradacja przestrzeni miejskiej
SPOŁECZEŃSTWO	pogłębianie się zjawiska ubóstwa i wykluczenia społecznego
ŚRODOWISKO I ENERGETYKA	brak bezpieczeństwa energetycznego regionu; pogorszenie stanu środowiska naturalnego
KULTURA I DZIEDZICTWO	degradacja dziedzictwa kulturowego

4 | Cele rozwojowe województwa mazowieckiego

Układ celów *Strategii* został podporządkowany długookresowym priorytetom rozwoju regionalnego, wyrażonym w scenariuszu *zrównoważonego rozwoju*. Przy realizacji celów należy uwzględnić możliwość wystąpienia zmian uwarunkowań rozwoju przewidzianych i opisanych w poszczególnych scenariuszach rozwoju, ze szczególnym uwzględnieniem scenariusza *wspierania konkurencyjności*. Do każdego celu przypisane zostały kierunki działań (tabele 19-21), które zaprezentowane zostały w układzie terytorialnym i przyporządkowane obszarom miejskim, wiejskim oraz Warszawie wraz z obszarem metropolitalnym. Przypisanie kierunku działań do określonej kategorii obszarów oznacza, że działania powinny dotyczyć przede wszystkim tej kategorii, nie wyklucza jednak ich wdrażania w pozostałych częściach województwa. Kierunki działań ujęto w dwóch wymiarach: budowa konkurencyjności lub sprzyjanie spójności. Kierunki działań zostały uszczegółowione w tabelach 22-27.

Określone w ramach *Strategii* działania są punktem wyjścia do formułowania planów wykonawczych, regionalnego programu operacyjnego oraz kontraktu terytorialnego, zawieranego przez samorząd z rządem. W konsekwencji stanowią podstawę realizacji priorytetowych inwestycji i aktywności Samorządu Województwa Mazowieckiego. Sformułowane działania ułatwiają racjonalizację podejmowanych przez organy samorządu bieżących decyzji, służących rozwojowi społeczno-gospodarczemu oraz poprawie jakości życia mieszkańców. Stanowią katalog inicjatyw rekomendowanych do wsparcia z funduszy publicznych oraz ze strony władz samorządowych. Wytarczają linię rozwojową województwa, pozwalając na koncentrowanie finansów i wysiłku tam, gdzie przyniesie to największą wartość i korzyść.

Za priorytetowy cel strategiczny przyjęto *Rozwój produkcji ukierunkowanej na eksport w przemyśle zaawansowanych i średniozaawansowanych technologii oraz w przemyśle i przetwórstwie rolno-spożywczym*. Jego osiągnięcie wymaga realizacji działań w następujących kierunkach:

- Tworzenie warunków do generowania i absorpcji innowacji;
- Rozwój produkcji: tworzenie warunków przyjaznych dla inwestorów i przedsiębiorców;
- Wspieranie tworzenia i rozwoju przedsiębiorstw produkcyjnych;
- Umiejdzynarodowienie gospodarcze;
- Tworzenie warunków do zwiększenia inwestycji pozarolniczych – głównie w przemyśle rolno-spożywczym.

Oprócz celu priorytetowego w dokumencie przyjęto trzy cele strategiczne *Wzrost konkurencyjności regionu poprzez rozwój działalności gospodarczej oraz transfer i wykorzystanie nowych technologii*, *Poprawę dostępności i spójności terytorialnej regionu oraz kształtowanie ładu przestrzennego*, *Poprawę jakości życia oraz wykorzystanie kapitału ludzkiego i społecznego do tworzenia nowoczesnej gospodarki*.

Cel strategiczny *Wzrost konkurencyjności regionu poprzez rozwój działalności gospodarczej oraz transfer i wykorzystanie nowych technologii* będzie realizowany poprzez działania w kierunkach:

- Wykorzystanie i wzmocnienie specjalizacji regionalnych;
- Wspieranie rozwoju nowych technologii, w szczególności biotechnologii i biomedycyny, nanotechnologii, fotoniki i optoelektroniki, technologii informacyjno-komunikacyjnych (TIK) i kosmicznych;
- Rozwój i uzupełnianie funkcji metropolitalnych – Warszawa jako ośrodek stołeczny;
- Wspieranie rozwoju miast regionalnych i subregionalnych;
- Restrukturyzacja miast tracących funkcje gospodarcze;

- Wzmacnianie potencjału rozwojowego i absorpcyjnego obszarów wiejskich;
- Zwiększanie dostępu do szerokopasmowego Internetu i e-usług.

Osiągnięcie drugiego z celów strategicznych *Poprawa dostępności i spójności terytorialnej regionu oraz kształtowanie ładu przestrzennego* wymaga realizacji działań w kierunku:

- Zwiększenia dostępności komunikacyjnej wewnątrz regionu;
- Spójności wewnątrzregionalnej – koncentracji na najbardziej zapóźnionych podregionach;
- Rozwoju form transportu przyjaznych dla środowiska i mieszkańców;
- Zapobiegania nadmiernej suburbanizacji i kreowania ładu przestrzennego;
- Udrożnienia systemu tranzytowego.

Realizacja cel strategicznego *Poprawa jakości życia oraz wykorzystanie kapitału ludzkiego i społecznego do tworzenia nowoczesnej gospodarki* będzie następować poprzez wdrażanie działań w kierunku:

- Rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego;
- Aktywizacji rezerw rynku pracy oraz działania na rzecz poprawy sytuacji demograficznej;
- Rozwoju priorytetowych dla regionu dziedzin nauki;
- Wzrostu wykorzystania zasobów ludzkich poprzez zwiększenie mobilności zawodowej i przestrzennej;
- Przeciwdziałania zjawisku wykluczenia społecznego, integracja społeczna;
- Wyrównania szans edukacyjnych;
- Podnoszenia standardów funkcjonowania infrastruktury społecznej oraz działania na rzecz ochrony zdrowia i bezpieczeństwa publicznego.

Uzupełnieniem powyższych celów strategicznych są dwa ramowe cele strategiczne. Pierwszy z nich *Zapewnienie gospodarce zdywersyfikowanego zaopatrzenia w energię przy zrównoważonym gospodarowaniu zasobami środowiska* będzie realizowany poprzez działania w następujących kierunkach:

- Dywersyfikacja źródeł energii i jej efektywne wykorzystanie;
- Wspieranie rozwoju przemysłu ekologicznego i eko-innowacji;
- Zapewnienie trwałego i zrównoważonego rozwoju oraz zachowanie wysokich walorów środowiska;
- Modernizacja i rozbudowa lokalnych sieci energetycznych oraz poprawa infrastruktury przesyłowej;
- Przeciwdziałanie zagrożeniom naturalnym;
- Poprawa jakości wód, odzysk/unieszkodliwianie odpadów, odnowa terenów skażonych oraz ograniczenie emisji zanieczyszczeń;
- Produkcja energii ze źródeł odnawialnych.

Osiągnięcie drugiego celu ramowego *Wykorzystanie potencjału kultury i dziedzictwa kulturowego oraz walorów środowiska przyrodniczego dla rozwoju gospodarczego regionu i poprawy jakości życia* będzie wymagać realizacji działań w kierunku:

- Wykorzystania walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału dziedzictwa kulturowego do zwiększenia atrakcyjności turystycznej regionu;
- Upowszechnienia kultury i twórczości;
- Kreowania miast jako centrów aktywności kulturalnej;
- Wspierania rozwoju przemysłu kreatywnego;
- Wykorzystania dziedzictwa kulturowego w działalności gospodarczej.

4.1. Cele i kierunki działań w wymiarze polityki regionalnej i terytorialnym

Tabela 19. Układ celów i kierunków działań *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego* – priorytetowy cel strategiczny

PRIORYTETOWY CEL STRATEGICZNY					
Obszar działań	Cel rozwojowy	Wymiar polityki regionalnej	Kierunki działań – wymiar terytorialny		
			Obszary miejskie		Obszary wiejskie
			Warszawa z OMW	Miasta	
PRZEMYSŁ I PRODUKCJA	Rozwój produkcji ukierunkowanej na eksport w przemyśle zaawansowanych i średniozaawansowanych technologii oraz w przemyśle i przetwórstwie rolno-spożywczym	KONKURENCYJNOŚĆ	Tworzenie warunków do generowania i absorpcji innowacji		
			Rozwój produkcji: tworzenie warunków przyjaznych dla inwestorów i przedsiębiorców		
			Umiejscowienie gospodarcze		
			Tworzenie warunków do zwiększenia inwestycji pozarolniczych – głównie w przemyśle rolno-spożywczym		
		SPÓJNOŚĆ	Wspieranie tworzenia i rozwoju przedsiębiorstw produkcyjnych		

4.1.

Tabela 20. Układ celów i kierunków działań *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego* – cele strategiczne

CELE STRATEGICZNE					
Obszar działań	Cel rozwojowy	Wymiar polityki regionalnej	Kierunki działań – wymiar terytorialny		
			Obszary miejskie		Obszary wiejskie
			Warszawa z OMW	Miasta	
GOSPODARKA	Wzrost konkurencyjności regionu poprzez rozwój działalności gospodarczej oraz transfer i wykorzystanie nowych technologii	KONKURENCYJNOŚĆ	Wykorzystanie i wzmacnianie specjalizacji regionalnych		
			Wspieranie rozwoju nowych technologii, w szczególności biotechnologii i biomedycyny, nanotechnologii, fotoniki i optoelektroniki, technologii informacyjno-komunikacyjnych (TIK) i kosmicznych		
			Warszawa jako ośrodek stołeczny – rozwój i uzupełnianie funkcji metropolitalnych		
		SPÓJNOŚĆ		Wspieranie rozwoju miast regionalnych i subregionalnych	Wzmacnianie potencjału rozwojowego i absorpcyjnego obszarów wiejskich
			Restrukturyzacja miast w celu wzmocnienia ich funkcji społeczno-gospodarczych		
Zwiększenie dostępu do szerokopasmowego Internetu i e-usług					
PRZESTRZEŃ I TRANSPORT	Poprawa dostępności i spójności terytorialnej regionu oraz kształtowanie ładu przestrzennego	KONKURENCYJNOŚĆ	Zwiększenie dostępności komunikacyjnej wewnątrz regionu		
			Zapobieganie nadmiernej suburbanizacji i kreowanie ładu przestrzennego		
		SPÓJNOŚĆ	Rozwój form transportu przyjaznych dla środowiska i mieszkańców	Spójność wewnątrzregionalna – koncentracja na najbardziej zapóźnionych podregionach	
			Udrożnienie systemu tranzytowego		
SPOŁECZENSTWO	Poprawa jakości życia oraz wykorzystanie kapitału ludzkiego i społecznego do tworzenia nowoczesnej gospodarki	KONKURENCYJNOŚĆ	Rozwój kapitału ludzkiego i społecznego		
			Rozwój priorytetowych dla regionu dziedzin nauki		
		SPÓJNOŚĆ		Wyrównywanie szans edukacyjnych	
			Aktywizacja rezerw rynku pracy oraz działania na rzecz poprawy sytuacji demograficznej		
			Wzrost wykorzystania zasobów ludzkich poprzez zwiększenie mobilności zawodowej i przestrzennej		
			Przeciwdziałanie zjawisku wykluczenia społecznego, integracja społeczna		
			Podnoszenie standardów funkcjonowania infrastruktury społecznej oraz działania na rzecz ochrony zdrowia i bezpieczeństwa publicznego		

4.1.

Tabela 21. Układ celów i kierunków działań Strategii rozwoju województwa mazowieckiego – ramowe cele strategiczne

RAMOWE CELE STRATEGICZNE					
Obszar działań	Cel rozwojowy	Wymiar polityki regionalnej	Kierunki działań – wymiar terytorialny		
			Obszary miejskie		Obszary wiejskie
			Warszawa z OMW	Miasta	
ŚRODOWISKO I ENERGETYKA	Zapewnienie gospodarce regionu zdywersyfikowanego zaopatrzenia w energię przy zrównoważonym gospodarowaniu zasobami środowiska	KONKURENCYJNOŚĆ	Wspieranie rozwoju przemysłu ekologicznego i eko-innowacji		
			Produkcja energii ze źródeł odnawialnych		
		SPÓJNOŚĆ	Zapewnienie trwałego i zrównoważonego rozwoju oraz zachowanie wysokich walorów środowiska		
			Dywersyfikacja źródeł energii i jej efektywne wykorzystanie		
			Modernizacja i rozbudowa lokalnych sieci energetycznych oraz poprawa infrastruktury przesyłowej		
Przeciwdziałanie zagrożeniom naturalnym					
Poprawa jakości wód, odzysk/unieszkodliwianie odpadów, odnowa terenów skażonych oraz ograniczenie emisji zanieczyszczeń					
KULTURA I DZIEDZICTWO	Wykorzystanie potencjału kultury i dziedzictwa kulturowego oraz walorów środowiska przyrodniczego dla rozwoju gospodarczego regionu i poprawy jakości życia	KONKURENCYJNOŚĆ	Wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału dziedzictwa kulturowego do zwiększenia atrakcyjności turystycznej regionu		
			Kreowanie miast jako centrów aktywności kulturalnej		
			Wspieranie rozwoju sektora kreatywnego		
			Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w działalności gospodarczej		
		SPÓJNOŚĆ	Upowszechnianie kultury i twórczości		

4.1.

4.2. Działania rozwojowe do roku 2020

Tabela 22. Kierunki działań i działania *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego – przemysł i produkcja*

PRZEMYSŁ I PRODUKCJA				
Rozwój produkcji ukierunkowanej na eksport w przemyśle zaawansowanych i średniozaawansowanych technologii oraz w przemyśle i przetwórstwie rolno-spożywczym				
Kierunki działań	Działania	województwo mazowieckie		
		Warszawa z OMW	Miasta	Obszary wiejskie
1. Tworzenie warunków do generowania i absorpcji innowacji	1.1. Wspieranie działalności badawczo-rozwojowej oraz wdrażanie jej wyników w przemyśle, w szczególności w dziedzinach biotechnologii i biomedycyny, nanotechnologii, fotoniki i optoelektroniki, technologii informacyjno-komunikacyjnych (TIK) i kosmicznych oraz specjalizacjach regionalnych			
	1.2. Podnoszenie innowacyjności przedsiębiorstw, szczególnie MŚP			
	1.3. Zwiększenie współpracy pomiędzy środowiskami biznesu i nauki oraz samorządem w procesie rozwoju innowacji			
2. Rozwój produkcji: tworzenie warunków przyjaznych dla inwestorów i przedsiębiorców	2.1. Działania na rzecz rozwoju usług okołobiznesowych dla przedsiębiorców oraz rozwój systemów poręczeń kredytowych i pożyczek, szczególnie dla przedsięwzięć innowacyjnych			
	2.2. Wsparcie rozwoju stref produkcyjnych i terenów inwestycyjnych zgodnie z zapisami PZPWW lub SUIKZP/MPZP			
3. Wspieranie tworzenia i rozwoju przedsiębiorstw produkcyjnych	3.1. Wsparcie dla firm produkcyjnych inwestujących w nowe miejsca pracy, w tym tworzących i rozwijających jednostki B+R			
	3.2. Wspieranie kluczowych dla rozwoju przemysłu przedsiębiorstw oraz instytucji B+R+W			
4. Umędzynarodowienie gospodarcze	4.1. Zwiększenie potencjału eksportowego przedsiębiorstw			
	4.2. Dostosowanie przedsiębiorstw do wymogów Unii Europejskiej w zakresie norm jakościowych oraz bezpieczeństwa pracy			
5. Tworzenie warunków do zwiększenia inwestycji pozarolniczych – głównie w przemyśle rolno-spożywczym	5.1. Rozwój specjalizacji regionalnych przemysłu rolno-spożywczego			

Tabela 23. Kierunki działań i działania Strategii rozwoju województwa mazowieckiego – gospodarka

GOSPODARKA				
Wzrost konkurencyjności regionu poprzez rozwój działalności gospodarczej oraz transfer i wykorzystanie nowych technologii				
Kierunki działań	Działania	województwo mazowieckie		
		Warszawa z OMW	Miasta	Obszary wiejskie
6. Wykorzystanie i wzmacnianie specjalizacji regionalnych	6.1. Wspieranie lokalnych specjalizacji gospodarczych			
	6.2. Wspieranie powstawania i rozwoju klastrów oraz sieci współpracy między przedsiębiorstwami			
	6.3. Intensyfikacja współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej			
7. Wspieranie rozwoju nowych technologii, w szczególności biotechnologii i biomedycyny, nanotechnologii, fotoniki i optoelektroniki, technologii informacyjno-komunikacyjnych (TIK) i kosmicznych	7.1. Wspieranie rozwoju parków naukowo-technologicznych i inkubatorów przedsiębiorczości, w tym budowa i modernizacja infrastruktury naukowo-badawczej			
	7.2. Rozwój współpracy i transferu technologii między instytucjami naukowymi a przedsiębiorcami			
	7.3. Wspieranie patentowania wynalazków			
	7.4. Wspieranie przedsiębiorstw w fazie wdrażania innowacji do produkcji oraz promocji powstałych produktów			
8. Warszawa jako ośrodek stołeczny – rozwój i uzupełnianie funkcji metropolitalnych	8.1 Wzmacnianie funkcji metropolitalnych			
9. Wspieranie rozwoju miast regionalnych i subregionalnych	9.1. Zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej ośrodków regionalnych i subregionalnych			
	9.2. Wzmocnienie znaczenia miast regionalnych i subregionalnych jako centrów społeczno-gospodarczych			
10. Restrukturyzacja miast w celu wzmocnienia ich funkcji społeczno-gospodarczych	10.1. Modernizacja struktury gospodarki lokalnej poprzez rozwój instrumentów finansowych pobudzających przedsiębiorczość			
	10.2. Kompleksowe i zintegrowane działania rewitalizacyjne w miastach			
11. Wzmacnianie potencjału rozwojowego i absorpcyjnego obszarów wiejskich	11.1. Tworzenie sieci współpracy i klastrów wiejskich rozwijających specjalizacje branżowe			
	11.2. Wzmacnianie towarowości i produktywności gospodarstw			
	11.3. Odtworzenie poziomu ilościowego rodzin pszczelich			
	11.4. Poprawa efektywności ekonomicznej i innowacyjności sektora rolnego, w tym poprzez rozwój rolnictwa ekologicznego			
	11.5. Wspieranie inwestycji w infrastrukturę ułatwiającą prowadzenie działalności gospodarczej			
	11.6. Rozwój przedsiębiorczości i tworzenie pozarolniczych miejsc pracy			
12. Zwiększanie dostępu do szerokopasmowego Internetu i e-usług	12.1. Poprawa dostępności teleinformatycznej			
	12.2. Wspieranie budowy społeczeństwa informacyjnego na obszarach wiejskich			
	12.3. Wsparcie informatyzacji sektora usług społecznych w celu zwiększenia ich dostępności			

4.2.

Tabela 24. Kierunki działań i działania *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego – przestrzeń i transport*

PRZESTRZEŃ I TRANSPORT				
Poprawa dostępności i spójności terytorialnej regionu oraz kształtowanie ładu przestrzennego				
Kierunki działań	Działania	województwo mazowieckie		
		Warszawa z OMW	Miasta	Obszary wiejskie
13. Zwiększenie dostępności komunikacyjnej wewnątrz regionu	13.1. Zwiększenie konkurencyjności transportu kolejowego względem drogowego, w tym poprzez poprawę jakości infrastruktury, taboru i usług			
	13.2. Dostosowanie parametrów, standardów technicznych i przebiegu dróg do ich funkcji			
	13.3. Integracja systemów transportowych i rozwój transportu kombinowanego towarów			
	13.4. Rozwój infrastruktury transportowej o znaczeniu ponadregionalnym			
	13.5. Rozwój transportu szynowego, w tym budowa nowych linii			
	13.6. Udrożnienie warszawskiego węzła TEN-T			
14. Spójność wewnątrzregionalna – koncentracja na najbardziej zapóźnionych podregionach	14.1. Poprawa dostępności komunikacyjnej zapóźnionych podregionów do ośrodków regionalnych i subregionalnych			
	14.2. Poprawa dostępności komunikacyjnej obszarów wiejskich do ośrodków lokalnych			
15. Rozwój form transportu przyjaznych dla środowiska i mieszkańców	15.1. Usprawnienie i rozbudowa multimodalnego transportu zbiorowego oraz wspieranie proekologicznych rozwiązań w transporcie publicznym			
	15.2. Zwiększenie udziału ruchu pieszego i rowerowego w ogóle podróży			
	15.3. Podniesienie poziomu bezpieczeństwa ruchu drogowego, w tym poprzez strefowe uspokojenie ruchu na obszarach zabudowanych			
16. Zapobieganie nadmiernej suburbanizacji i kreowanie ładu przestrzennego	16.1. Tworzenie spójnej, harmonijnej oraz uporządkowanej przestrzeni i urbanistycznie sieci osadniczej			
	16.2. Koncentracja i zagęszczenie zabudowy w miastach z minimalizacją presji urbanistycznej na pozostałe obszary			
17. Udrożnienie systemu tranzytowego	17.1. Rozbudowa i modernizacja infrastruktury dostosowanej do ruchu tranzytowego (towarowe linie kolejowe, drogi krajowe), omijającej miasta			
	17.2. Działania organizacyjno-prawne ograniczające ruch tranzytowy w miastach			

Tabela 25. Kierunki działań i działania *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego* – społeczeństwo

SPOŁECZEŃSTWO				
Poprawa jakości życia oraz wykorzystanie kapitału ludzkiego i społecznego do tworzenia nowoczesnej gospodarki				
Kierunki działań	Działania	województwo mazowieckie		
		Warszawa z OMW	Miasta	Obszary wiejskie
18. Rozwój kapitału ludzkiego i społecznego	18.1. Kształcenie zawodowe młodzieży			
	18.2. Kształcenie ustawiczne i podnoszenie kwalifikacji zawodowych			
	18.3. Zwiększenie potencjału dydaktycznego uczelni wyższych oraz naukowo-badawczego regionu			
	18.4. Budowa społeczeństwa obywatelskiego i kształtowanie tożsamości regionalnej			
	18.5. Dostosowywanie systemów kształcenia i szkoleń do potrzeb rynku pracy			
19. Aktywizacja rezerw rynku pracy oraz działania na rzecz poprawy sytuacji demograficznej	19.1. Aktywizacja zawodowa osób w szczególnej sytuacji na rynku pracy, w tym osób wychowujących dzieci, niepełnosprawnych oraz absolwentów i osób w wieku 50+			
	19.2. Upowszechnianie opieki żłobkowej i wychowania przedszkolnego			
	19.3. Wspieranie rodzin wielodzietnych			
20. Rozwój priorytetowych dla regionu dziedzin nauki	20.1. Wspieranie rozwoju edukacji w zakresie nauk matematycznych i przyrodniczych			
	20.2. Wspieranie wysokospecjalistycznych kierunków kształcenia szczególnie w dziedzinach biotechnologii i biomedycyny, nanotechnologii, fotoniki i optoelektroniki, technologii informacyjno-komunikacyjnych (TIK) i kosmicznych			
21. Wzrost wykorzystania zasobów ludzkich poprzez zwiększenie mobilności zawodowej i przestrzennej	21.1. Wspieranie reorientacji zawodowej osób odchodzących z rolnictwa			
	21.2. Wspieranie postaw przedsiębiorczych oraz samozatrudnienia			
22. Przeciwdziałanie zjawisku wykluczenia społecznego, integracja społeczna	22.1. Przeciwdziałanie bezrobociu i łagodzenie skutków bezrobocia			
	22.2. Przeciwdziałanie marginalizacji społecznej osób niepełnosprawnych, starszych oraz w trudnej sytuacji życiowej			
	22.3. Wspomaganie zadań mających na celu włączenie społeczne i przeciwdziałanie ubóstwu			
23. Wyrównanie szans edukacyjnych	23.1. Zwiększenie dostępności usług oświatowych na obszarach wiejskich			
	23.2. Tworzenie warunków materialnych i organizacyjnych służących wyrównywaniu szans edukacyjnych młodzieży wiejskiej			
24. Podnoszenie standardów funkcjonowania infrastruktury społecznej oraz działania na rzecz ochrony zdrowia i bezpieczeństwa publicznego	24.1. Budowa i rozwój infrastruktury społecznej, w tym o zasięgu regionalnym			
	24.2. Kształtowanie warunków sprzyjających aktywności fizycznej mieszkańców			
	24.3. Profilaktyka i ochrona zdrowia			
	24.4. Poprawa bezpieczeństwa publicznego			

Tabela 26. Kierunki działań i działania Strategii rozwoju województwa mazowieckiego – środowisko i energetyka

ŚRODOWISKO I ENERGETYKA				
Zapewnienie gospodarce regionu zdywersyfikowanego zaopatrzenia w energię przy zrównoważonym gospodarowaniu zasobami środowiska				
Kierunki działań	Działania	województwo mazowieckie		
		Warszawa z OMW	Miasto	Obszary wiejskie
25. Dywersyfikacja źródeł energii i jej efektywne wykorzystanie	25.1. Rozwój i proekologiczna modernizacja instalacji do produkcji energii elektrycznej i ciepłej w regionie, w tym zwiększenie udziału energii pozyskiwanej ze źródeł odnawialnych			
	25.2. Rozbudowa energetycznych i gazowych połączeń transgranicznych oraz analiza możliwości i kosztów wykorzystania gazu łupkowego i ewentualna budowa systemu jego pozyskiwania i przesyłu			
	25.3. Podnoszenie efektywności energetycznej			
26. Wspieranie rozwoju przemysłu ekologicznego i eko-innowacji	26.1. Tworzenie warunków organizacyjnych i finansowych dla transferu wiedzy i eko-innowacji			
	26.2. Stymulowanie rozwoju przemysłu ekologicznego poprzez tworzenie ekonomicznych i organizacyjnych mechanizmów wsparcia			
27. Zapewnienie trwałego i zrównoważonego rozwoju oraz zachowanie wysokich walorów środowiska	27.1. Przeciwdziałanie fragmentaryzacji przestrzeni przyrodniczej i zwiększenie lesistości regionu			
	27.2. Prowadzenie monitoringu zanieczyszczeń środowiska			
	27.3. Osiągnięcie i utrzymanie dobrego stanu i potencjału ekologicznego wód i związanych z nimi ekosystemów			
	27.4. Przeciwdziałanie deficytowi wodnemu			
	27.5. Ochrona lasów i obszarów cennych przyrodniczo			
	27.6. Szerzenie świadomości ekologicznej			
	27.7. Ochrona powietrza i ochrona przed hałasem			
	27.8. Racjonalne planowanie funkcji terenów z uwzględnieniem potrzeb ochrony środowiska			
28. Modernizacja i rozbudowa lokalnych sieci energetycznych oraz poprawa infrastruktury przesyłowej	28.1. Poprawa lokalnego bezpieczeństwa energetycznego poprzez modernizację i rozbudowę lokalnych sieci dystrybucyjnych			
	28.2. Rozbudowa oraz modernizacja elektroenergetycznego systemu przesyłowego, w tym przystosowanie do odbioru energii ze źródeł rozproszonych			
	28.3. Rozbudowa i modernizacja infrastruktury przesyłowej gazu ziemnego oraz paliw płynnych			
29. Przeciwdziałanie zagrożeniom naturalnym	29.1. Zwiększenie poziomu ochrony przeciwpowodziowej i przeciwdziałanie osuwiskom			
	29.2. Przystosowanie rolnictwa do zmian klimatu			
30. Poprawa jakości wód, odzysk/unieszkodliwianie odpadów, odnowa terenów skażonych oraz ograniczenie emisji zanieczyszczeń	30.1. Zmniejszenie obciążenia środowiska powodowanego emisjami zanieczyszczeń do wód, atmosfery i gleby			
	30.2. Porządkowanie i tworzenie spójnego systemu gospodarki odpadami			
31. Produkcja energii ze źródeł odnawialnych	31.1. Zwiększenie wykorzystania odnawialnych źródeł energii na obszarach wiejskich			
	31.2. Poprawa bezpieczeństwa zasilania w energię miast poprzez budowę i modernizację lokalnych instalacji do produkcji energii ze szczególnym uwzględnieniem technologii kogeneracji i poligeneracji oraz wykorzystania OZE			

Tabela 27. Kierunki działań i działania *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego* – kultura i dziedzictwo

KULTURA I DZIEDZICTWO				
Wykorzystanie potencjału kultury i dziedzictwa kulturowego oraz walorów środowiska przyrodniczego dla rozwoju gospodarczego regionu i poprawy jakości życia				
Kierunki działań	Działania	województwo mazowieckie		
		Warszawa z OMW	Miasto	Obszary wiejskie
32. Wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału dziedzictwa kulturowego do zwiększenia atrakcyjności turystycznej regionu	32.1. Poprawa atrakcyjności turystycznej regionu w oparciu o walory przyrodnicze (w szczególności w obszarach pasm turystycznych)			
	32.2. Wspieranie rozwoju turystyki kulturowej oraz tworzenia nowych produktów turystycznych			
	32.3. Ochrona spuścizny kulturowej regionu (materialnej i niematerialnej)			
	32.4. Rozwój systemu obsługi turystów (zaplecza turystycznego i systemu informacji turystycznej)			
33. Upowszechnianie kultury i twórczości	33.1. Rozwój zaplecza instytucjonalnego kultury i digitalizacja zasobów			
	33.2. Promowanie różnorodności kulturowej i artystycznej regionu			
	33.3. Wspieranie edukacji kulturalnej i artystycznej			
34. Kreowanie miast jako centrów aktywności kulturalnej	34.1. Wykorzystywanie ośrodków miejskich do tworzenia i promowania kultury			
	34.2. Promowanie Warszawy jako europejskiego ośrodka kultury			
35. Wspieranie rozwoju sektora kreatywnego	35.1. Wspieranie inicjatyw gospodarczych w sektorze kreatywnym			
36. Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w działalności gospodarczej	36.1. Wspieranie przedsiębiorczości w obszarze kultury			

5 | Kierunki działań – uszczegółowienie

Kierunki działań i działania wdrożeniowe zostały określone w wyniku konsultacji eksperckich i społecznych *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego do 2030 roku*. Opis potrzeb inwestycyjnych i stosownych działań przedstawiony został w ujęciu sektorowym w podziale na sześć wyróżnionych w *Strategii* obszarów tematycznych. Działania inwestycyjne będą miały odzwierciedlenie w planach wykonawczych sporządzonych do *Strategii*, w RPO i w kontrakcie terytorialnym. Poszczególne inwestycje będą wspierać proces usamodzielniania gospodarczego obszarów zapóźnionych oraz konkurencyjność terenów już dobrze rozwiniętych. W planach wykonawczych zostaną określone szczegółowe zadania inwestycyjne wraz z informacjami organizacyjnymi oraz finansowymi dotyczącymi realizacji poszczególnych inwestycji oraz wskazaniem oczekiwanych efektów ich realizacji. Inwestycje podzielone zostaną na priorytetowe oraz drugorzędne, rekomendowane do realizacji przy wystarczającej ilości środków finansowych.

PRZEMYSŁ I PRODUKCJA

Zwiększenie konkurencyjności przemysłu w regionie wymaga stworzenia warunków sprzyjających rozwojowi przedsiębiorstw, szczególnie małych i średnich oraz wzrostowi ich innowacyjności i konkurencyjności, w tym w skali międzynarodowej. Każda część województwa powinna rozwijać swój endogeniczny potencjał przemysłowo-produkcyjny. Znaczenie w tym względzie będzie miał rozwój branż nowoczesnych technologii, jak też specjalizacji regionalnych. Istotne będzie wspieranie działalności badawczo-rozwojowej oraz wdrażanie jej wyników w przemyśle, w szczególności w dziedzinach biotechnologii i biomedycyny, nanotechnologii, fotoniki i optoelektroniki, technologii informacyjno-komunikacyjnych (TIK) i kosmicznych. Wskazane będzie promowanie praktycznego wykorzystania badań i technologii, jak też transfer doświadczeń zagranicznych w zakresie innowacyjnych projektów przemysłowych. W celu usprawnienia przekazywania i efektywnego wykorzystywania wiedzy, wspierana powinna być współpraca w relacjach *biznes – świat nauki – samorząd terytorialny – otoczenie*, z preferencjami dla przedsiębiorców krajowych. Przedsiębiorstwa stwarzające szczególne szanse gospodarcze dla województwa w konkurencji międzynarodowej powinny móc korzystać z dogodnych warunków sprzyjających rozwojowi i dalszemu podnoszeniu innowacyjności, jak też uzyskać informacje o rynkach eksportowych.

Poza wsparciem dla firm, istotną rolę odegra w realizacji celów strategicznych **rozwój usług okołobiznesowych** adresowanych do przedsiębiorców i ograniczanie barier administracyjnych. Przedsięwzięcia gospodarcze, szczególnie te cechujące się innowacyjnością, powinny mieć zapewniony system korzystnych poręczeń kredytowych i pożyczek. Równocześnie pomoc powinna być udzielana początkującym przedsiębiorcom na płaszczyźnie wiedzy i umiejętności organizacyjnych, tj. dostarczania informacji nt. metod organizacji produkcji i eksportu czy wymogów związanych z ochroną środowiska.

Ułatwieniem w zakresie prowadzenia działalności gospodarczej oraz współpracy między firmami powinno być rozwijanie fizycznej przestrzeni dla działalności firm. W tym celu mogą być adaptowane tereny poprzemysłowe, pokolejowe i powojskowe, jak też tworzone parki przemysłowe i technologiczne na nowych terenach. Tereny inwestycyjne powinny być wskazywane w studiach uwarunkowań i kierunkach zagospodarowania przestrzennego gmin. Istotną rolę wspomagającą powinny odgrywać inkubatory przedsiębiorczości oraz centra logistyczne.

Działalność badawczo-rozwojowa powinna być w większym niż obecnie stopniu wykorzystywana rynkowo. W tym celu należy wspierać mechanizmy komercjalizacji, jak też firmy i instytucje wdrażające najnowsze technologie i /lub realizujące krajowe i zagraniczne programy badawcze i rozwojowe. Nowopowstające firmy innowacyjne powinny móc korzystać z mechanizmów finansowania pomostowego.

Na **rozwoju przemysłu rolno-spożywczego**, w tym poprzez realizację projektów rozwijających infrastrukturę produkcyjną, m.in. w systemie PPP, skorzystają obszary wiejskie województwa. Działania w tym względzie powinny być zgodne ze specjalizacją danego obszaru. Wzmocnieniu i rozwojowi specjalizacji służyć będzie wsparcie rynków hurtowych artykułów rolno-spożywczych jako miejsc integracji producentów rolnych. Tworzenie kanałów szybkiej dystrybucji świeżych produktów żywnościowych w skali lokalnej, regionalnej i międzynarodowej przyczyni się do efektywnego wykorzystania wytworzonych produktów.

GOSPODARKA

W celu zapewnienia zrównoważonego rozwoju regionu, konieczne jest kompleksowe podejście do **rozwoju gospodarki**.

Obszar Metropolitalny Warszawy powinien być kreowany jako miejsce atrakcyjne dla lokalizacji przedstawicielstw organizacji międzynarodowych i firm z kapitałem zagranicznym świadczących usługi w skali globalnej. Utworzenie strefy aktywizacji gospodarczej wokół lotniska w Modlinie może wpływać na umiędzynarodowienie obszaru. **Ośrodki regionalne i subregionalne** powinny stanowić atrakcyjne miejsca zamieszkania, nauki i prowadzenia działalności gospodarczej, w tym poprzez wspomaganie instytucji otoczenia biznesu. W przypadku **miast tracących funkcje gospodarcze** wskazane jest wypracowanie systemu zachęt do tworzenia i rozwoju przedsiębiorstw, jak też rozwój instrumentów finansowych pobudzających przedsiębiorczość lokalną. Równocześnie wskazane jest utrzymanie dostępu do podstawowych usług publicznych i wspieranie kompleksowych programów i mechanizmów rewitalizacyjnych, również w formule PPP, w celu tworzenia atrakcyjnych warunków do pracy i życia.

Obszary wiejskie powinny rozwijać się pod względem gospodarczym, równocześnie wzmacniając swoje specjalizacje i zwiększając stopień dywersyfikacji działalności gospodarczej. Do zwiększenia wymiany handlowej z krajami Unii Europejskiej i rynkami wschodnimi przyczyni się tworzenie sieci współpracy klastrów. Zwiększenie udziału produktów o większej wartości dodanej będzie możliwe dzięki rozwojowi przetwórstwa spożywczego dostosowanego do bazy surowcowej. Same surowce powinny być dostępne zarówno z towarowych gospodarstw rolnych, jak i gospodarstw stosujących metody ekologiczne. W obu przypadkach poprawie efektywności powinno służyć upowszechnianie doradztwa rolniczego, jak też rozwój i modernizacja infrastruktury technicznej związanej z produkcją rolniczą i przechowywalnictwem. Rozwijanie współpracy z naukowymi jednostkami badawczymi i wyższymi uczelniami w celu wdrażania nowoczesnych rozwiązań i metod produkcji należy stosować również do produkcji rolniczej.

Ludność obszarów wiejskich powinna móc w większym niż obecnie stopniu korzystać z **e-usług**, szczególnie w zakresie opieki zdrowotnej i administracji publicznej. Należy wyposażyć w sprzęt komputerowy z dostępem do łączy szerokopasmowego internetu równocześnie szkoły i placówki oświatowe, jak też urzędy administracji publicznej. W realizacji obu celów pomocna będzie rozbudowa infrastruktury w tym zakresie.

Wdrażane powinny być również działania służące **tworzeniu pozarolniczych miejsc pracy na obszarach wiejskich**, w tym zwiększenie dostępu do kapitału zewnętrznego, np. w postaci funduszy mikro-pożyczkowych bądź funduszy poręczeniowo-gwarancyjnych. System doradztwa

zawodowego dla osób odchodzących z rolnictwa należy wzmacniać w celu efektywnego wykorzystania tych funduszy.

We wszystkich częściach regionu rozwijane powinny być **lokalne specjalizacje gospodarcze** wykorzystujące potencjał danego obszaru, w tym poprzez wsparcie kompleksowych inicjatyw gospodarczych, obejmujących nie tylko działania produkcyjne, lecz również marketing, dystrybucję, edukację i sprzedaż. Należy wspierać rozwój przedsiębiorczości i tworzenie nowych miejsc pracy. W celu wzmocnienia współpracy między przedsiębiorstwami należy udzielić wsparcia klastrom i grupom producenckim. Tam, gdzie rozwija się działalność w zakresie badań i rozwoju, powinna być rozbudowywana infrastruktura naukowo-badawcza, jak też udzielane wsparcie w zakresie patentowania wynalazków i tworzenia warunków sprzyjających ich efektywnemu wykorzystaniu.

PRZESTRZEŃ I TRANSPORT

Województwo mazowieckie powinno być regionem atrakcyjnym zarówno do prowadzenia działalności gospodarczej, jak też jako miejsce zamieszkania. Należy ograniczyć negatywny wpływ realizowanych inwestycji i podejmowanych w województwie działań na jakość środowiska i przestrzeń oraz zadbać, by niekorzystne skutki poszczególnych działań były kompensowane. W przypadku miast istotne znaczenie będzie miało kształtowanie przestrzeni publicznej o wysokich walorach, rekultywacja terenów poprzemysłowych, pokolejowych i powojkowych oraz kreowanie zintegrowanego systemu zarządzania obszarem metropolitalnym. Efektywne działania z zakresu zagospodarowania przestrzennego powinny wspierać koncentrację zabudowy w obszarach obsługiwanych przez transport szynowy, a wyłączać spod zabudowy obszary do niej niewskazane. Do promowania najmniej uciążliwych dla tkanki miejskiej środków transportu: zbiorowego, rowerowego i ruchu pieszego przyczyniają się działania w zakresie zagospodarowania przestrzennego.

W celu zapewnienia efektywności działań służących podniesieniu jakości przestrzeni, konieczne jest zwiększenie świadomości społeczeństwa i władz lokalnych w zakresie znaczenia **zachowania ładu przestrzennego** dla jakości życia i atrakcyjności inwestycyjnej regionu. Działaniami pomagającymi w uświadamianiu wartości ładu przestrzennego powinno być tworzenie i realizacja programów rewitalizacyjnych, jak też wdrożenie polityki w zakresie krajobrazu ukierunkowanej na ochronę i planowanie zgodnie z Europejską Konwencją Krajobrazową. Zgodnie z *Załoženiami Krajowej Polityki Miejskiej* dotyczącymi kompleksowej rewitalizacji ośrodków miejskich i zdegradowanych obszarów miast należy wspierać restrukturyzację miast i ich dzielnic.

W dziedzinie **transportu** priorytetem w okresie realizacji *Strategii* będzie stwarzanie warunków zachęcających do korzystania z najmniej uciążliwych dla przestrzeni, środowiska i mieszkańców środków transportu. W skali międzynarodowej, istotne znaczenie będzie miał rozwój infrastruktury wchodzącej w skład transeuropejskich sieci transportowych TEN-T, w tym Warszawskiego Węzła Transportowego oraz rozwój transportu lotniczego.

Rozwój transportu kolejowego będzie miał kluczowe znaczenie w skali regionu. Potencjał tej gałęzi powinien zostać zwiększony poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury liniowej i punktowej (dworce, przystanki) oraz poprawę standardów jej utrzymania. Działaniami naprawczymi należy objąć wymagające renowacji linie o znaczeniu lokalnym i regionalnym, co umożliwi rozwój spójnej sieci przewozów kolejowych. Należy dążyć, aby na liniach wchodzących w skład sieci TEN-T pociągi pasażerskie kursowały z prędkością maksymalną 160 km/h, na liniach regionalnych z prędkością 100-120 km/h, a pociągi w ruchu towarowym 120 km/h. Umożliwi to skrócenie podróży z Radomia oraz ośrodków subregionalnych do Warszawy. Wskazane jest też uzupełnianie systemu o nowe linie kolejowe. W uzasadnionych przypadkach powinien zostać przywrócony ruch na liniach obecnie nieczynnych, bądź wybudowane powinny zostać nowe od-

cinki lub przystanki, w tym służące wprowadzaniu kolei do centrów miast. Wśród nowych linii, w dalszej perspektywie po 2020 roku, należy uwzględnić takie, które spełniają kryteria kolei dużych prędkości. Poza infrastrukturą, modernizacji i sukcesywnej wymiany wymaga tabor kolejowy, który powinien również mieć zapewnione zaplecze do jego obsługi i bieżącej naprawy. Działania w obu płaszczyznach spowodują zwiększenie częstotliwości i prędkości połączeń kolejowych oraz podniesienie standardu jakości świadczonych usług przewozowych.

W celu zapewnienia możliwości odbywania wygodnych **podróży**, istotne znaczenie będą miały działania w zakresie integracji systemów transportowych oraz poprawy warunków ruchu pieszego i rowerowego. Integracja powinna przebiegać na kilku płaszczyznach: taryfowo-biletowej, koordynacji rozkładów jazdy oraz rozwiązań przestrzennych. Działania w zakresie tych ostatnich obejmują tworzenie efektywnych węzłów przesiadkowych, jak też likwidowanie barier tworzonych przez ciągi komunikacyjne, np. poprzez zastępowanie przejść podziemnych naziemnymi. Przesiadki powinny być ułatwiane również z roweru i samochodu do komunikacji zbiorowej poprzez rozwój systemu parkingów „parkuj i jedź” w małych miastach i w obszarach podmiejskich dużych miast oraz parkingów „parkuj rower i jedź” w miastach i na obszarach wiejskich. Dodatkowe ułatwienie stanowi rozwój systemu roweru publicznego zintegrowanego z transportem publicznym.

Równocześnie, w celu **usprawnienia ruchu w miastach**, należy zwiększyć konkurencyjność i efektywność transportu zbiorowego, w tym poprzez system priorytetów w sygnalizacji świetlnej i wydzielonych pasów dla komunikacji zbiorowej. Z drugiej strony, działania takie jak strefowe uspokojenie ruchu czy pasy dla rowerów powinny pozwolić zwiększyć udział najmniej uciążliwego dla tkanki miejskiej ruchu pieszego i rowerowego. Wzrost atrakcyjności zarówno transportu publicznego jak i niezmotoryzowanego pozwoli na zmniejszenie zatłoczenia na drogach miast, poprawiając tym samym również warunki ruchu samochodów.

W **mniejszych miastach i na obszarach wiejskich** powinny zostać zagwarantowane wysokiej jakości usługi oraz infrastruktura transportowa, co umożliwi dogodne połączenia komunikacyjne wewnątrz subregionów. Istotny element takiego systemu stanowi integracja rozkładowa regionalnej komunikacji publicznej w zakresie linii autobusowych dowożących do stacji kolejowych oraz połączeń z najbliższymi aglomeracjami miejskimi, w tym położonymi w sąsiednich województwach. Działania te powinny pozwolić na zapewnienie w ośrodkach sieci osadniczej dostępności usług odpowiadającej randze miejscowości.

W zakresie **infrastruktury drogowej**, wskazane jest dostosowanie układu dróg na terenie województwa do potrzeb regionu. Konieczne jest dostosowanie dróg regionalnych i lokalnych do obsługi ruchu regionalnego i lokalnego, aby nie stanowiły łatwo dostępnej alternatywy dla dróg krajowych (tranzytu). Dostosowanie dróg będzie realizowane m.in. poprzez strefowe uspokojenie ruchu w obszarach zabudowanych oraz system kontroli wagi pojazdów na wjazdach do miast. Drogi krajowe przenoszące duży ruch tranzytowy powinny być wyprowadzane poza miasta poprzez budowę obwodnic. Równocześnie należy podejmować działania mające na celu usprawnienie ruchu rowerowego, w tym budowę tras rowerowych o znaczeniu międzyregionalnym, regionalnym i lokalnym, również niezależnych od układu dróg dla samochodów.

W przypadku **transportu towarów**, istotne znaczenie będzie miał rosnący udział transportu multimodalnego. W związku z tym należy rozwijać centra logistyczne w pobliżu węzłów kolejowych, jak też multimodalne punkty przeładunkowe. Transport multimodalny powinien korzystać również z możliwości, jakie oferuje Wisła w zakresie wodnego transportu śródlądowego. Remontować i modernizować należy również obwodowe linie kolejowe w celu umożliwienia efektywnego transportu towarów koleją.

SPOŁECZEŃSTWO

Podniesienie poziomu kapitału ludzkiego i społecznego ma kluczowe znaczenie dla skutecznego funkcjonowania gospodarki i przemysłu opartych na efektywnej sieci transportowej. Działania w zakresie kapitału ludzkiego powinny obejmować rozwój kadry naukowej, modernizację ośrodków naukowo-badawczych i uczelni wyższych oraz wsparcie ich współpracy z zagranicznymi odpowiednikami w celu wytwarzania i wdrażania innowacji. Uczelnie powinny też być wspierane w doskonaleniu procesu dydaktycznego i procesu zarządzania w celu poprawy jakości nauczania i badań. Z drugiej strony wskazane są działania mające na celu wsparcie szkolnictwa zawodowego i praktycznej nauki zawodu, jak też szkolenia specjalistyczne. Szkoły zawodowe powinny też współpracować ze szkołami wyższymi technicznymi poprzez realizację wspólnych przedsięwzięć. System kształcenia powinien promować uczenie się przez całe życie.

Szczególny nacisk powinien zostać położony na **rozwój priorytetowych dla regionu dziedzin nauki**, w tym poprzez wzmacnianie specjalistycznych kierunków kształcenia sprzyjających rozwojowi województwa. Zachęcać do nauki w tych dziedzinach powinien odpowiedni system stypendialny. Równocześnie należy podjąć działania mające na celu podniesienie poziomu nauczania oraz zwiększenie zainteresowania uczniów nauką, w tym przedmiotów ścisłych. W przypadku **ludności wiejskiej** wskazane jest wyrównanie szans edukacyjnych poprzez tworzenie i doinwestowanie placówek oświatowych i bibliotek, jak też poprawę dostępności usług oświatowych.

System nauczania powinien zostać **dostosowany do potrzeb rynku pracy**. W tym celu zapotrzebowania gospodarki regionalnej powinny być odpowiednio wcześniej identyfikowane. Należy rozwijać system współpracy między szkołami zawodowymi a przedsiębiorstwami. Dodatkowo wskazane jest tworzenie centrów kształcenia praktycznego uwzględniających specyfikę lokalnego rynku pracy.

Ułatwione powinno zostać również **dostosowywanie się mieszkańców województwa do wymogów rynku pracy**. W tym celu należy wdrażać programy reorientacji zawodowej dla osób poszukujących pracy oraz zagrożonych bezrobociem, jak też odchodzących z rolnictwa. Wspierane powinny być postawy przedsiębiorcze i samozatrudnienie. Osoby w wieku przedemerytalnym powinny móc skorzystać z rozwiązań ułatwiających pozostanie na rynku pracy, zaś młodzieży należy ułatwiać wejście na ten rynek, w tym poprzez wsparcie staży w przedsiębiorstwach.

Budowa społeczeństwa obywatelskiego stanowi istotny element efektywnie funkcjonującego społeczeństwa. Przyczynia się do niej zwiększanie partycypacji społecznej, m.in. poprzez wzmacnianie i upowszechnianie mechanizmów dialogu obywatelskiego i społecznego. Innym sposobem zwiększenia aktywności obywatelskiej jest wspieranie społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw, działań organizacji pozarządowych i wolontariatu.

Poza działaniami w zakresie przemysłu i gospodarki służącymi tworzeniu miejsc pracy, należy też **aktywizować rezerwy rynku pracy**, w tym przy wykorzystaniu ekonomii społecznej i podejmować działania na rzecz **poprawy sytuacji demograficznej**. W tym celu wsparcie powinno być skierowane w szczególności do nieaktywnych zawodowo osób wychowujących dzieci, niepełnosprawnych i osób powyżej pięćdziesiątego roku życia. Równocześnie powinna być upowszechniana opieka żłobkowa i wychowanie przedszkolne umożliwiające podjęcie pracy przez rodziców. Wsparciem powinny być objęte również rodziny wielodzietne, w tym poprzez ułatwienia w dostępie do usług zdrowotnych, edukacyjnych i kulturalnych oraz materialnie.

Konieczne są też działania mające na celu przeciwdziałanie marginalizacji i **włączenie społeczne** osób nią zagrożonych. Wskazana jest poprawa warunków kształcenia osób niepełnosprawnych i upowszechnienie szkolnictwa integracyjnego, jak też wsparcie dla organizacji pozarządowych i innych podmiotów niosących pomoc osobom w trudnej sytuacji życiowej. Należy reali-

zować programy przeciwdziałania uzależnieniom i patologiom oraz ich negatywnym skutkom, jak też wspomagać rozwiązania w zakresie wychodzenia z bezdomności. Wsparcie powinno być adresowane również do rodzinnych domów dziecka i systemu pieczy zastępczej. Dzieciom i młodzieży należy stworzyć możliwość korzystania z placówek wsparcia dziennego (w tym: świetlic, klubów integracji społecznej, bibliotek, ognisk wychowawczych i pracy pozaszkolnej). W ramach działań służących włączeniu społecznemu powinny być wykorzystywane **innowacje społeczne**. Mogą one też być przydatne w innych obszarach.

W dziedzinie **infrastruktury i usług społecznych**, w związku ze starzeniem się społeczeństwa wskazana jest modernizacja istniejących i tworzenie nowych placówek pielęgnacyjno-opiekuńczych i opieki długoterminowej, jak też placówek usług socjalnych stacjonarnych i dziennych. Modernizowane i rozbudowywane powinny być istniejące poradnie psychologiczno-terapeutyczne. Powinny być również rozwijane usługi opiekuńcze, bytowe i wspomagające.

Profilaktyka i ochrona zdrowia powinny uwzględniać zmiany w strukturze wiekowej ludności poprzez rozwój opieki geriatrycznej, w tym budowę i wyposażenie oddziałów i poradni. Dodatkowo należy rozszerzać zakres i dostępność specjalistycznych usług medycznych w ośrodkach regionalnych i subregionalnych. Do poprawy dostępności powinno też przyczynić się wdrożenie projektów telemedycznych oraz z zakresu e-zdrowia, jak też rozwój ratownictwa medycznego. Z drugiej strony niezbędne są działania profilaktyczne, w tym promocja zdrowia. Promocja zdrowego trybu życia może odbywać się też poprzez zachęcanie do aktywności fizycznej. Do realizacji tego celu powinno się przyczynić tworzenie bazy rekreacyjno-sportowej sprzyjającej wzrostowi aktywności ruchowej mieszkańców regionu i uprawianiu sportów. Promocją oraz wsparciem należy objąć również lokalne kluby sportowe i ośrodki sportu. Równoległe należy tworzyć warunki sprzyjające wzrostowi udziału ruchu pieszego i rowerowego w życiu codziennym.

Bezpieczeństwo publiczne powinno być zapewnione poprzez poprawę wyposażenia policji, państwowej i ochotniczej straży pożarnej i innych służb ratowniczych, jak też wykorzystanie nowoczesnych rozwiązań technicznych i technologicznych w pracy służb ratowniczych. Zaufanie społeczne do organów zapewniających bezpieczeństwo mieszkańcom regionu należy budować poprzez zapewnienie ich możliwie najbardziej efektywnej pracy. Dodatkowo rozwijany powinien być system monitoringu wizyjnego i podejmowane działania mające na celu podniesienie poziomu bezpieczeństwa ruchu drogowego, a także wspierane inicjatywy społeczne służące popularyzacji i upowszechnianiu zasad bezpieczeństwa pożarowego.

ŚRODOWISKO I ENERGETYKA

Dążenie do **poprawy stanu** środowiska jest celem, który powinien być uwzględniony przy realizacji wszystkich działań podejmowanych w ramach wdrażania *Strategii*. Należy podejmować działania mające na celu ochronę różnorodności biologicznej i zapewnienie spójnej przestrzeni przyrodniczej, w tym poprzez zachowanie i przywrócenie drożności korytarzy ekologicznych, utworzenie spójnego przestrzennie systemu obszarów chronionych oraz zalesianie gruntów w ramach uzupełniania systemu powiązań przyrodniczych. Szczególna dbałość wymagana jest w przypadku obszarów miejskich, gdzie należy ograniczyć presję urbanistyczną na otaczające je tereny otwarte oraz chronić i wspierać rozwój terenów zielonych w samych miastach i wokół nich. Zwłaszcza zielone pierścienie wokół Warszawy oraz miast regionalnych powinny podlegać ochronie i być uzupełniane.

Prowadzić należy **systematyczny monitoring** wód powierzchniowych i podziemnych, jakości powietrza, zanieczyszczenia hałasem oraz natężeń pól elektromagnetycznych. Na obszarach szczególnie narażonych na zanieczyszczenia ważne jest prowadzenie **działań naprawczych**, w tym

mających na celu ograniczenie emisji zanieczyszczeń komunikacyjnych (w tym pyłu zawieszonego i hałasu), przywrócenie wymaganych standardów jakości wód oraz renaturalizację siedlisk. Na obszarach chronionych dodatkowo należy wdrażać plany ochrony, plany zadań ochronnych i programy rolno-środowiskowe.

Równocześnie wdrażane powinny być rozwiązania **minimalizujące presję na środowisko**, w tym poprzez porządkowanie gospodarki ściekowej oraz kształtowanie struktur przestrzennych minimalizujących zapotrzebowanie na energię i zmniejszających emisję gazów cieplarnianych. Ilość powstających odpadów należy ograniczyć, a te, które powstają, powinny być poddawane selektywnej zbiórce, odzyskowi, wykorzystaniu energetycznemu i unieszkodliwianiu. Z drugiej strony, potrzebne są działania w zakresie podniesienia świadomości ekologicznej mieszkańców, m.in. poprzez współpracę z organizacjami pozarządowymi.

Istotną rolę w ochronie środowiska odgrywać będzie też racjonalne **planowanie i korzystanie z przestrzeni**. Należy ograniczyć przeznaczanie gruntów rolnych i leśnych na cele nierolnicze i nieleśne, szczególnie w przypadku gruntów rolnych o wysokich klasach bonitacyjnych lub tam, gdzie zmiana przeznaczenia powodować będzie niekontrolowane rozlewanie się zabudowy miejskiej. Równocześnie rekultywacji powinny podlegać tereny poeksploatacyjne (poprzemysłowe, powoj-skowe i zamknięte składowiska odpadów).

Biorąc pod uwagę **zmiany klimatu**, należy podjąć działania w zakresie przystosowania rolnictwa oraz ochrony przeciwpowodziowej. Sieć melioracyjna powinna być utrzymywana i rozwijana, a zabudowa na terenach zalewowych ograniczana. Należy podjąć działania mające na celu renaturyzację przekształconych odcinków rzek oraz stosowanie nietechnicznych metod spowolnienia odpływu wód wezbraniowych poprzez wykorzystanie właściwości buforowych niektórych ekosystemów (np. torfowisk) i struktur przestrzennych, np. polderów zalewowych. Celem równoległym jest przeciwdziałanie deficytowi wodnemu, do czego powinno się przyczynić zwiększenie retencji, jak też odbudowa i remonty urządzeń wodnych.

W zakresie **energetyki** należy przede wszystkim podjąć działania służące poprawie efektywności i niezależności energetycznej regionu. W tym celu powinien zostać zwiększony udział energii pozyskiwanej z **odnawialnych źródeł energii**, głównie biomasy, energii wiatru i słońca oraz wód geotermalnych. Małe jednostki wytwórcze, w tym pracujące w systemie energetyki prosumenckiej, powinny być rozwijane szczególnie na obszarach wiejskich. Odnawialne źródła energii powinny też być wykorzystywane w budynkach użyteczności publicznej. Działania te również przyczynią się do rozwoju w województwie przemysłu ekologicznego produkującego urządzenia służące pozyskiwaniu energii z OZE. Wzrost efektywności wytwarzania energii powinien być ponadto realizowany przez rozwój produkcji energii w technologii kogeneracji i poligeneracji.

Równolegle należy modernizować i rozbudowywać **energetyczne systemy przesyłowe i dystrybucyjne** tak, by zminimalizować straty w trakcie przesyłu energii (m.in. poprzez budowę sieci inteligentnych) oraz zdywersyfikować źródła i kierunki zasilania w energię, w tym umożliwić jej odbiór z rozproszonych źródeł. Trasy sieci energetycznych powinny być przy tym w miarę możliwości łączone i lokalizowane we wspólnych korytarzach z infrastrukturą transportową. Istotnym działaniem, które mogłoby uniezależnić region od importowanego gazu ziemnego, jest budowa systemu pozyskiwania i przesyłu gazu łupkowego.

Należy również **poprawić efektywność energetyczną** gospodarki, w tym poprzez rozwój budownictwa energooszczędnego i zmniejszenie zużycia energii przy świadczeniu usług publicznych, jak też poprawę efektywności transportu. Pomocne powinno się też okazać wdrażanie systemów ek zarządzenia i rozpowszechnianie zasad społecznej odpowiedzialności biznesu w przedsiębiorstwach. Należy wprowadzać zachęty sprzyjające eko-innowacjom w MŚP oraz wdrażaniu dobrych praktyk w zakresie efektywności energetycznej i niskoodpadowych technologii produkcji.

KULTURA I DZIEDZICTWO

Działania w sferze ochrony środowiska powinny pozwolić na synergiczne ich wykorzystanie poprzez **poprawę atrakcyjności turystycznej regionu w oparciu o walory przyrodnicze**. W tym celu należy tworzyć i promować ośrodki rekreacji wodnej oraz towarzyszące im zaplecze (porty, przystanie, stacje, ośrodki turystyki wodnej). Analogiczne działania powinny być realizowane w kategorii kompleksów wypoczynkowych, rekreacyjnych, uzdrowiskowych i balneologicznych wraz z zakładami geotermalnymi.

Podobne działania (służące ochronie i czerpaniu korzyści z ochrony) należy adresować do **dziedzictwa kulturowego regionu**. Historyczne obiekty i zespoły zabytkowe wraz z otoczeniem oraz historyczne szlaki wodne powinny podlegać konserwacji, renowacji, a wybrane obiekty adaptacji na cele użyteczności publicznej. Ochroną należy objąć również układy przestrzenne i miasta-ogrody. Istotnym elementem ochrony dziedzictwa powinno być tworzenie parków kulturowych, jak też inne formy ochrony krajobrazu kulturowego i wspierania skansenów. Tam, gdzie marki kulturowe oraz produkty turystyczne nie są dostatecznie widoczne, należy je tworzyć i promować w celu zwiększenia wiedzy o regionie oraz podniesienia jego **atrakcyjności turystycznej**.

W ramach **upowszechniania wiedzy o regionie** oraz **promowania kultury i twórczości**, wskazana jest cyfryzacja zasobów dziedzictwa kulturowego w celu ich standaryzacji i zwiększenia dostępności.

Elementem dziedzictwa kulturowego są tradycyjne wyroby kulinarne, w związku z tym powinna być dalej rozwijana Sieć Dziedzictwa Kulinarne Mazowsze. Należy podejmować działania mające na celu zwiększenie wkładu Mazowsza w Listę Produktów Tradycyjnych. Lokalne i regionalne tradycje, jak też działalność instytucji kultury należy wspierać i wykorzystywać – podobnie jak inne zasoby kulturowe – do podnoszenia atrakcyjności turystycznej.

Ośrodki miejskie powinny kreować warunki do tworzenia i promowania kultury. Konieczne jest wsparcie instytucji kulturalnych o zasięgu co najmniej subregionalnym. Przedmiotem wsparcia powinny być również inicjatywy kulturalne w przestrzeni publicznej miast. Równocześnie nowe projekty i podmioty w sektorze kreatywnym powinny mieć zapewnione warunki do rozwoju.

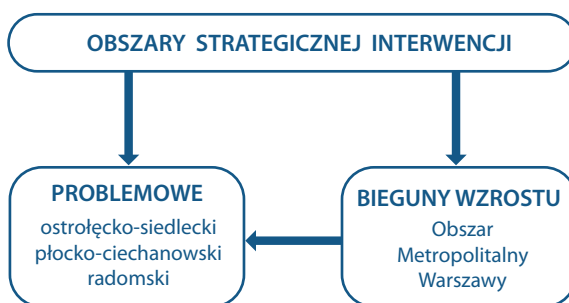
6 | obszary strategicznej interwencji

W Strategii rozwoju województwa mazowieckiego do 2030 roku zidentyfikowano obszary strategicznej interwencji (OSI), w których występują problemy będące barierą rozwoju regionu. W Planie zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego przedstawiono delimitację funkcjonalnych obszarów problemowych, które zawierają się w obszarach strategicznej interwencji. Wyznaczenie OSI i obszarów problemowych umożliwi koordynację działań strategicznych wpisujących się w politykę rozwoju i planowania przestrzennego regionu. Zadania te przypisane zostały do określonego terytorium i wzajemnie zintegrowane. Ułatwi to przyporządkowanie właściwych narzędzi interwencji publicznej, co warunkuje większą skuteczność i efektywność podejmowanych działań.

Obszary strategicznej interwencji zostały zidentyfikowane zgodnie z celami zapisanymi w Krajowej strategii rozwoju regionalnego, tj. z celem 2. *Budowa spójności terytorialnej i przeciwdziałania marginalizacji obszarów problemowych* oraz z celem 1. *Wspomaganie wzrostu konkurencyjności regionów*.

W związku z tym w województwie mazowieckim na poziomie regionalnym zostały wyznaczone dwa typy OSI (Ryc. 19):

- **problemowe** – ostrołęcko-siedlecki, plocko-ciechanowski, radomski zgodnie z celami 2.2. *Wspieranie obszarów wiejskich o najniższym poziomie dostępu mieszkańców do dóbr i usług warunkujących możliwości rozwojowe* oraz 2.3. *Restrukturyzacja i rewitalizacja miast i innych obszarów tracących dotychczasowe funkcje społeczno-gospodarcze (KSRR)*.
- **bieguny wzrostu** – Obszar Metropolitalny Warszawy zgodnie z celem 1.1. *Wzmacnianie funkcji metropolitalnych ośrodków wojewódzkich i integracja ich obszarów funkcjonalnych (KSRR)*.

Ryc. 19. Podział obszarów strategicznej interwencji

Źródło: Opracowanie własne MBPR

Identyfikując OSI uwzględniono również zapisy *Koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju*, w tym szczególnie cel 1. *Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności* oraz cel 2. *Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów*.

Działania na tych obszarach będą prowadzone na poziomie regionalnym ze wsparciem ze strony Ministerstwa Rozwoju Regionalnego.

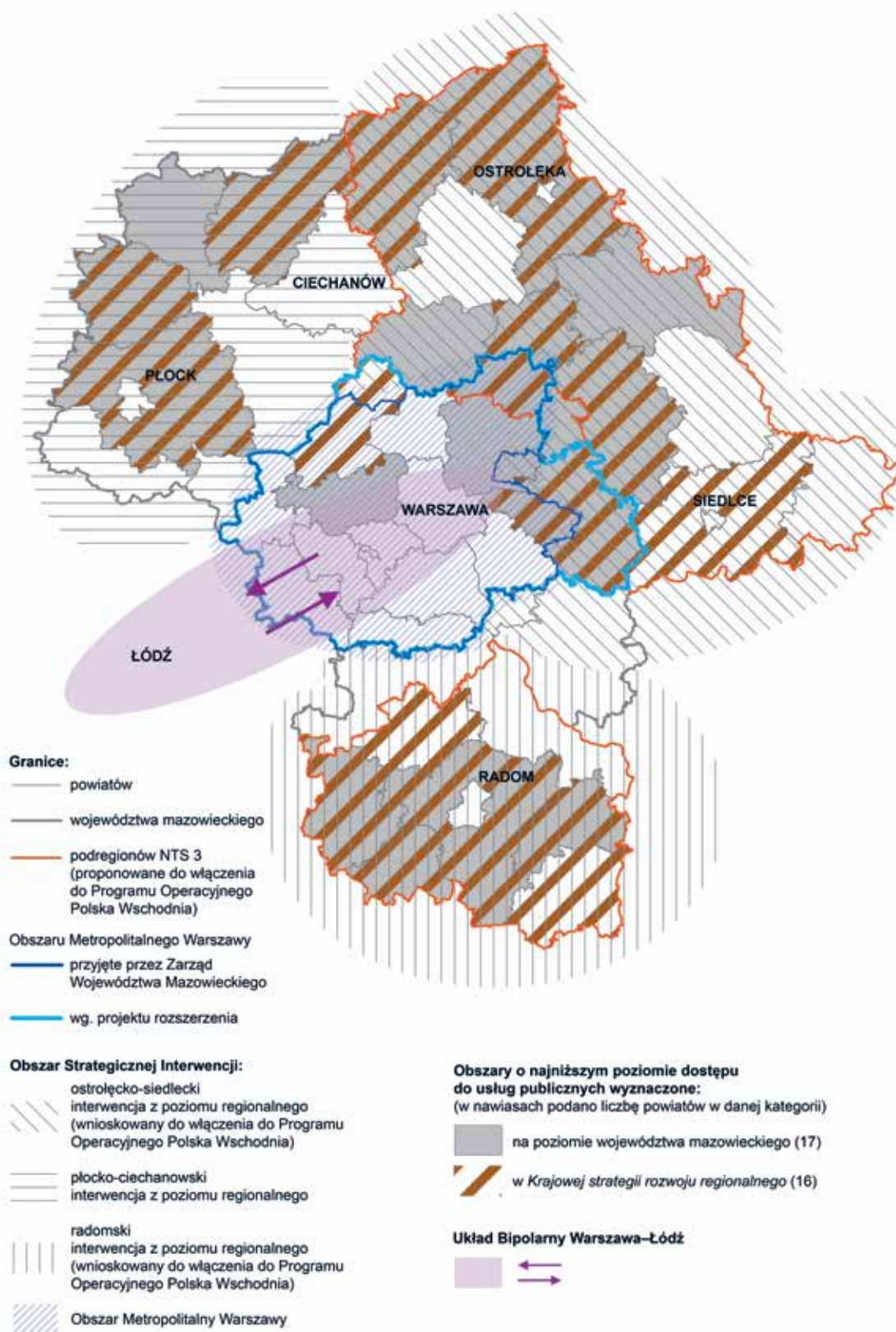
Do obszarów strategicznej interwencji, podobnie jak do pozostałych części województwa, odnoszą się zapisy ujęte w tabelach 22-27. Przedstawione w nich kierunki działań i działania dotyczą obszarów miejskich i wiejskich województwa. Poniżej przedstawiono zakres zindywidualizowanej interwencji skierowanej do poszczególnych OSI.

6.1. Obszary strategicznej interwencji – problemowe

W *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego do 2030 roku* zidentyfikowano OSI na podstawie wskaźników przyjętych w *Krajowej strategii rozwoju regionalnego*⁹, uzupełniając je wskaźnikami przyjętymi indywidualnie dla Mazowsza¹⁰. Zidentyfikowano w ten sposób obszary, które cechują się najniższym poziomem dostępu mieszkańców do dóbr i usług, wymagające interwencji z poziomu regionalnego lub krajowego. Dodatkowymi kryteriami przy wyznaczaniu tych obszarów była dostępność transportowa oraz odsetek osób bezrobotnych pozostających w szczególnej sytuacji na rynku pracy. Wyznaczając obszary strategicznej interwencji uwzględniono obszary wymagające restrukturyzacji i rozwoju nowych funkcji przy wsparciu instrumentów polityki regionalnej, które wskazano w *Koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju*. Są to obszary, na których występuje nadmierna kumulacja negatywnych zjawisk społeczno-gospodarczych, konflikty przestrzenne oraz dysfunkcje rozwojowe. Interwencje podejmowane na tych obszarach będą skierowane na przeciwdziałanie trwałej marginalizacji, utracie znaczenia gospodarczego oraz koncentracji patologicznych problemów społecznych, a także rozwijanie zdolności absorpcji impulsów docierających z obszarów lepiej rozwiniętych, głównie z OMW. Zidentyfikowane obszary strategicznej interwencji (ostrołęcko-siedlecki, plocko-ciechanowski oraz radomski – Ryc. 20) swym zasięgiem zbliżone są do jednostek statystycznych NTS 3. Natomiast w *Planie zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego* (opracowanym od 2013) dokonano delimitacji obszarów problemowych na poziomie NTS 4.

⁹ Wskaźniki wykorzystane w KSRR: odsetek dzieci w wieku lat 3-5 objętych wychowaniem przedszkolnym (przedszkola, punkty i zespoły przedszkolne) poniżej 50%; średnie wyniki egzaminu gimnazjalnego w części matematyczno-przyrodniczej w 2008 roku co najmniej 15% niższe od średniej krajowej; liczba uczniów szkół podstawowych i gimnazjów przypadająca na 1 komputer z dostępem szerokopasmowym w 2008 roku co najmniej 20% większa od średniej krajowej; odsetek ludności korzystającej z kanalizacji w 2008 roku poniżej 50%; udział odpadów poddanych odzyskowi w ilości odpadów wytworzonych w ciągu roku (2008) poniżej 50%; liczba lekarzy na 10 000 mieszkańców w 2008 roku co najmniej 50% mniejsza od średniej krajowej; liczba osób przypadających na 1 zakład opieki ambulatoryjnej w 2008 roku co najmniej 40% większa od średniej krajowej; zgony niemowląt na 1 000 urodzeń żywych powyżej średniej krajowej w 2006 roku; średnia liczba uczestników imprez w domach i ośrodkach kultury, klubach i świetlicach w latach 2003-2007 na 1 mieszkańca poniżej średniej krajowej, frekwencja w wyborach samorządowych w 2006 roku niższa niż 45%.

¹⁰ Wskaźniki przyjęte do delimitacji OSI: odsetek dzieci w wieku lat 3-5 objętych wychowaniem przedszkolnym (przedszkola, punkty i zespoły przedszkolne) w 2010 roku co najmniej 5% niższy od średniej krajowej; średnie wyniki egzaminu gimnazjalnego w części matematyczno-przyrodniczej w 2011 roku co najmniej 15% niższe od średniej krajowej; liczba uczniów szkół podstawowych i gimnazjów przypadających na 1 komputer z dostępem szerokopasmowym do internetu w 2010 roku co najmniej 20% większa od średniej krajowej; odsetek ludności korzystającej z kanalizacji w 2010 roku co najmniej 20% niższy od średniej krajowej; udział odpadów poddanych odzyskowi w ilości odpadów wytworzonych w 2010 roku co najmniej 35% niższy od średniej krajowej; liczba lekarzy na 10 000 mieszkańców w 2010 roku co najmniej 50% mniejsza od średniej krajowej; liczba osób przypadających na 1 zakład opieki zdrowotnej w 2010 roku co najmniej 40% większa od średniej krajowej; zgony niemowląt na 1 000 urodzeń żywych w 2010 roku powyżej średniej krajowej; średnia liczba uczestników imprez w domach i ośrodkach kultury, klubach i świetlicach na 1 mieszkańca w latach 2003-2009 poniżej średniej krajowej, frekwencja w wyborach samorządowych w 2010 roku co najmniej 10% niższa od średniej krajowej; udział dróg gminnych i powiatowych o nawierzchni twardej ulepszonej w 2010 roku niższy od średniej krajowej, sumaryczny wskaźnik rozwoju społeczeństwa informacyjnego wyliczony w 2011 roku poniżej 0,25 (przy ustalaniu wielkości progowej kierowano się rozkładem przestrzennym wskaźnika oraz jego wartościami granicznymi).

Ryc. 20. Obszary strategicznej interwencji

Źródło: Opracowanie własne MBPR

Ostrołęcko-siedlecki obszar strategicznej interwencji

Głównymi ośrodkami życia społeczno-gospodarczego tego obszaru są Siedlce (76,5 tys. mieszkańców) oraz Ostrołęka (53,4 tys.), a także Wyszków (27,3 tys.), Ostrów Mazowiecka (23 tys.), Sokołów Podlaski (18,8 tys.), Garwolin (17,0 tys.) i Węgrów (12,8 tys.). Przeważającą część mieszkańców stanowi ludność zamieszkująca obszary wiejskie.

Ostrołęka została wskazana w KSRR jako miasto o średnim natężeniu problemów, do której będą skierowane interwencje na rzecz restrukturyzacji i rewitalizacji miast tracących funkcje społeczno-gospodarcze.

Obszar ten, szczególnie w części północno-wschodniej, jest niedoinwestowany pod względem infrastrukturalnym, ma słabą dostępność do usług publicznych i niewielki potencjał rozwojowy. Występuje tam znaczne bezrobocie. W powiecie makowskim w połowie 2012 roku odnotowano jeden z najwyższych w województwie odsetków długotrwale bezrobotnych wynoszący 64,4% ogółu bezrobotnych. W tym samym czasie pięć powiatów wyróżniało się najwyższym udziałem bezrobotnych poniżej 25 roku życia w ogólnej liczbie bezrobotnych (sokołowski – 29,8%, ostrołęcki – 28,9%, węgrowski – 28,9% siedlecki – 28,2% oraz łosicki – 28,0%). Zakres usług skoncentrowanych w obrębie istniejącej sieci miast jest niewystarczający, zbyt niski jest poziom dochodów własnych oraz poziom inwestycji w pozarolniczych działach gospodarki.

W podregionie ostrołęcko-siedleckim wskaźnik PKB na 1 mieszkańca w 2010 roku kształtował się na poziomie 76,1% wartości krajowej. Z tego względu Samorząd Województwa Mazowieckiego postuluje włączenie tej jednostki statystycznej NTS 3 do interwencji z poziomu krajowego w ramach programu rozwoju dla Polski Wschodniej.

Polityka prowadzona wobec tego obszaru powinna skutkować podniesieniem jakości życia i polepszeniem warunków prowadzenia działalności gospodarczej (m.in. poprzez uzupełnienie istniejącej infrastruktury komunikacyjnej) oraz wykształcenia zdolności absorpcyjnych obszaru, a zwłaszcza ośrodków miejskich (Ostrołęki i Siedlec). Ważnym elementem prowadzonej polityki powinno być zwiększenie dostępu do usług publicznych oraz podniesienie ich jakości, a także wykorzystanie w gospodarce podregionu potencjału sektora rolniczego.

Wśród działań kierowanych do OSI ostrołęcko-siedleckiego na tle strategicznych kierunków rozwoju województwa, wymienić należy:

Poprawę dostępności komunikacyjnej obszaru, poprzez m.in.

- modernizację połączenia kolejowego Ostrołęka – Warszawa,
- budowę autostrady A2 do wschodnich granic województwa,
- odtworzenie połączenia kolejowego Siedlce – Ostrołęka – Olsztyn w celach – umożliwienia rozwoju przewozów pasażerskich i towarowych.

Rozwój specjalizacji przemysłowych obszaru, w tym:

- umacnianie wykształconych specjalizacji przemysłu: energetycznego, papierniczego, celulozowego, drzewnego, maszynowego, metalowego.

Poprawę jakości i dostępności usług publicznych, poprzez:

- rozwój Uniwersytetu Przyrodniczego-Humanistycznego w Siedlcach,
- utworzenie publicznej wyższej szkoły zawodowej w Ostrołęce.

Przekształcenia w rolnictwie, w tym głównie:

- sprzężenie potencjału naukowego Uniwersytetu Przyrodniczego-Humanistycznego w Siedlcach z sektorem rolniczym subregionu w celu zwiększenia efektywności sektora rolniczego,
- wspieranie grup producenckich oraz klastrów, zwłaszcza w zakresie surowców energetycznych, mleczarstwa, produkcji owoców i warzyw, pszczelarstwa.

Płocko-ciechanowski obszar strategicznej interwencji

Płock i Ciechanów, największe miasta płocko-ciechanowskiego OSI, zostały wskazane w *Krajowej strategii rozwoju regionalnego* jako miasta z bardzo wysokim natężeniem problemów do których skierowane będą interwencje na rzecz restrukturyzacji i rewitalizacji miast tracących funkcje społeczno-gospodarcze. Dodatkowo, do tego obszaru od północnego zachodu przylega wyznaczony na terenie województwa kujawsko-pomorskiego *wieloaspektowy obszar problemowy podregionu włocławskiego*.

Strukturę funkcjonalno-przestrzenną osadnictwa w omawianym obszarze tworzy sieć jednostek osadniczych o stosunkowo dużym zróżnicowaniu pod względem liczby mieszkańców. Dominującym ośrodkiem jest Płock – byłe miasto wojewódzkie, liczące 124,3 tys. mieszkańców. Stanowi on centrum przemysłu petrochemicznego Polski i Europy Środkowej. Na terenie Płocka zlokalizowany jest największy w Europie Środkowo-Wschodniej zakład rafineryjno-petrochemiczny PKN Orlen SA. Drugim co do wielkości miastem powiatowym jest Ciechanów (45,3 tys. mieszkańców) z dobrze rozwiniętym przemysłem przetwórczym. W mieście znajduje się jeden z najbardziej znanych regionalnych browarów – Browar *Ciechan* – założony w 1864 roku. Ważnym ośrodkiem jak jest także Mława (30,9 tys. mieszkańców) mająca dobrze rozwinięty przemysł elektroniczny z branżami kooperacyjnymi (w mieście ma siedzibę największy w Europie zakład produkcyjny koncernu LG Electronics). Istniejący potencjał przemysłowy nie jest wystarczający dla zdynamizowania rozwoju całego obszaru problemowego. OSI płocko-ciechanowski charakteryzuje się niskimi wskaźnikami dostępu do usług publicznych posiada niską jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej, słaby poziom sektora usług rynkowych oraz wysokie bezrobocie. Ponadto problemem jest słabe skomunikowanie m.in. Płocka z Warszawą i resztą kraju oraz koncentracja zagrożeń środowiska związanych z lokalizacją infrastruktury przemysłowej.

Polityka prowadzona wobec tego obszaru ma na celu wzmocnienie istniejącego potencjału rozwojowego, w tym zwłaszcza przemysłowego. Podejmowane w jej ramach działania powinny doprowadzić do podniesienia znaczenia wiodących w gospodarce branż, oddziałujących na inne aspekty społeczne i gospodarcze. W efekcie, w dłuższej perspektywie utrzymującego się trendu wzrostowego, obszar ten ma szansę stać się ośrodkiem gospodarczym liczącym się w regionie i kraju. Ważnym elementem podejmowanych działań jest poprawa dostępności większych ośrodków miejskich, w tym głównie ośrodka regionalnego Płocka. Ważna jest też eliminacja zagrożeń środowiskowych wynikających z położenia zakładów petrochemicznych oraz zagrożeń wynikających z wieloletniej, eksploatacji, pojedynczo pracującego stopnia wodnego Włocławek (zgodnie z założeniami elementu kaskady Dolnej Wisły), co znacznie zwiększa zagrożenie powodziowe dla miasta Płocka oraz 9 gmin powiatów płockiego i sochaczewskiego.

Do Płocko-ciechanowskiego OSI kierowane zostaną głównie kierunki działań takich jak:

Poprawa dostępności obszaru poprzez:

- poprawę połączenia komunikacyjnego Płocka z OMW,
- budowę układu obwodowego (kolejowego i drogowego) w celu eliminacji transportu ładunków niebezpiecznych z centrum Płocka,
- budowę drogowego układu obwodowego Mławy,
- usprawnienie powiązań drogowych Ciechanowa z Warszawą,
- budowę centrum logistycznego i kolejowo-drogowego węzła przesiadkowego w Ciechanowie.

Rozwój specjalizacji przemysłowych obszaru, w tym:

- wsparcie dla tworzenia stref produkcyjnych (przemysłu poligraficznego i rolno-spożywczego w Ciechanowie, elektronicznego w Mławie i petrochemicznego w Płocku,
- wspieranie współpracy uczelni z zakładami produkcyjnymi oraz Płockim Parkiem Przemysłowo-Technologicznym, w szczególności w zakresie wdrażania innowacyjnych rozwiązań.

Wykorzystanie potencjału energetyki odnawialnej, w tym głównie:

- zwiększenie wykorzystania odnawialnych źródeł energii, a zwłaszcza wysokiego potencjału energetyki słonecznej, geotermalnej i wiatrowej.

Wsparcie kompleksowych programów rewitalizacyjnych w celu przywrócenia właściwych funkcji miast lub ich dzielnic, a także zmiany funkcji zdegradowanych terenów, w tym:

- rewitalizację centrów miast i obszarów poprzemysłowych i powojсковych,
- zintegrowane projekty miejskie służące rozwojowi ośrodków wzrostu,
- wzmocnienie roli miast jako ośrodków wzrostu o znaczeniu regionalnym.

Radomski obszar strategicznej interwencji

Radomski obszar strategicznej interwencji leży na południu województwa mazowieckiego i niemal w całości pokrywa się z radomskim obszarem statystycznym NTS 3. Od południa radomski OSI sąsiaduje z województwem świętokrzyskim, na terenie którego w pasie przygranicznym wyznaczono cztery obszary problemowe: *obszar Aglomeracji Świętokrzyskiej, obszar o średnich warunkach rozwoju społeczno-gospodarczego, obszar Doliny Wisły oraz obszar strukturalnie słaby, nieposiadający atrakcyjnych czynników rozwoju*. Ponadto województwo świętokrzyskie znalazło się w zasięgu krajowego obszaru problemowego Polski Wschodniej. Obszar radomski zamieszkuje 11,8% ludności województwa. Zlokalizowanych jest tu 11 miast, z których największy jest Radom – 220,6 tys. mieszkańców tj. 4,2% ludności województwa. Pod względem liczby ludności Radom jest drugim miastem w województwie mazowieckim i czternastym w kraju. Ośrodek ten został wskazany w *Krajowej strategii rozwoju regionalnego* jako miasto z bardzo wysokim natężeniem problemów, do którego skierowana będzie interwencja krajowa na rzecz restrukturyzacji i rewitalizacji miast tracących funkcje społeczno-gospodarcze.

Obszar charakteryzuje się znaczącą koncentracją negatywnych zjawisk społeczno-gospodarczych, w tym słabym dostępem do usług publicznych. Większość z powiatów wyznaczonego OSI charakteryzuje się najwyższym w województwie mazowieckim udziałem długotrwale bezrobotnych w ogólnej liczbie bezrobotnych. Należą do nich miasto Radom – 61,4% oraz powiaty: przysuski – 68,3%, szydlowiecki – 65,6%, radomski – 63,8%, zwolenński – 62,0% i kozienicki – 61,8% (stan na I półrocze 2012 roku). Bezrobocie ma charakter strukturalny, co wynika z rozbieżności między podażą pracy i popytem na pracę (transformacja gospodarcza).

W podregionie radomskim wskaźnik PKB na 1 mieszkańca w 2010 roku kształtował się poniżej 75% średniej krajowej i wynosi 74,7%. Jest to obszar o silnie zarysowanych problemach i najsłabszej w regionie dynamice rozwoju. Z tego względu, podobnie jak w przypadku subregionu ostrołęcko-siedleckiego, Samorząd Województwa Mazowieckiego postuluje włączenie go do interwencji z poziomu krajowego w ramach polityki regionalnej w ramach programu rozwoju dla Polski Wschodniej. Skumulowanie działań z różnych poziomów zarządzania oraz wsparcie z różnych źródeł finansowania ma na celu lepsze i skuteczniejsze wsparcie tej części regionu.

Polityka prowadzona wobec obszaru radomskiego ma na celu pobudzenie społeczno-gospodarcze, w tym restrukturyzację branż przemysłowych oraz odnowę tkanki miejskiej. Obszar ten powinien otrzymać wsparcie inwestycyjne prowadzące w szczególności do wzrostu znaczenia ośrodka regionalnego Radomia oraz jego obszaru funkcjonalnego. Wzmocnienia wymagają istniejące związki komunikacyjne oraz gospodarcze z OMW. Podejmowane działania powinny wzmocniać powiązania Uniwersytetu Technologiczno-Humanistycznego z przedsiębiorstwami branży przemysłowej.

Wśród najważniejszych kierunków działań skierowanych do tego obszaru należy wymienić:

Poprawa dostępności komunikacyjnej obszaru, w tym:

- modernizacja linii kolejowej Radom – Łódź i Kielce – Radom – Warszawa,
- budowa dróg ekspresowych S7 i S12 oraz zachodniej obwodnicy Radomia,
- rozwój regionalnego portu lotniczego Radom-Sadków;

Rozwój specjalizacji przemysłowych obszaru, w tym:

- wsparcie rozwoju specjalizacji branżowej przemysłu: obróbki metali, telekomunikacji, przemysłu obuwniczego, zbrojeniowego, podwykonawstwa przemysłowego i wykorzystania nowoczesnych technologii,

- rozwój szkolnictwa wyższego i zawodowego, w tym głównie sprzężenie potencjału naukowego Uniwersytetu Technologiczno-Humanistycznego w Radomiu ze szkołami zawodowymi oraz sektorem przedsiębiorstw branży przemysłowej obszaru,
- wsparcie rozwoju Instytutu Technologii Eksploatacji – Państwowego Instytutu Badawczego w Radomiu oraz wdrożenie wyników jego badań do produkcji,
- rozwój strefy ekonomicznej w otoczeniu portu lotniczego Radom Sadków;

Wsparcie kompleksowych programów rewitalizacyjnych w celu przywrócenia właściwych funkcji miast lub ich dzielnic, a także zmiany funkcji zdegradowanych terenów, w tym:

- wsparcie rozwoju Parku Kulturowego Stary Radom,
- odnowę Pionkowskiego Parku Przemysłowego,
- renowację Zespołu Pałacowo-Parkowego w Kozienicach;

Zachowanie bezpieczeństwa energetycznego poprzez:

- rozbudowę i modernizację sieci energetycznych oraz zwiększenie przepustowości gazociągów wysokiego ciśnienia subregionu radomskiego.

6.2. Obszary strategicznej interwencji – biegun wzrostu

Prowadzenie polityki w ramach tego rodzaju OSI ma na celu wzmocnienie lub utrzymanie istniejącego potencjału, wykorzystanie endogenicznych czynników oraz tworzenie mechanizmów wzmacniających rozprzestrzenianie procesów rozwojowych na tereny słabiej rozwinięte. Zwiększenie skuteczności polityki rozwoju nastąpi poprzez wdrożenia przedsięwzięć zintegrowanych, realizowanych przez różne podmioty. Efektem prowadzonych działań będzie podniesienie konkurencyjności województwa oraz poprawa jakości życia jego mieszkańców. W wyniku przeprowadzonych analiz wyodrębniono OSI – Obszar Metropolitalny Warszawy.

Obszar Metropolitalny Warszawy

Obszar Metropolitalny Warszawy zamieszkuje 57,1% mieszkańców województwa mazowieckiego, natomiast w wariantcie rozszerzonym uwzględniającym gminę Poświętne w powiecie mińskim i gminę Nasielsk w powiecie nowodworskim – ponad 58%. Położony jest on w centralnej części regionu i zajmuje ok. 20% jego powierzchni. Jest to obszar o największym potencjale rozwoju społeczno-gospodarczego, mający decydujący wpływ na rozwój całej regionu. Jest ośrodkiem metropolitalnym Mazowsza o wzrastającym znaczeniu europejskim. Jednocześnie ma tu miejsce kumulacja negatywnych zjawisk społeczno-gospodarczych oraz konfliktów przestrzennych, których skutkiem jest chaos urbanistyczny, spadek jakości przestrzeni oraz degradacja środowiska.

Zbiegające się w OMW korytarze drogowe i kolejowe tworzą wraz z lotniskami w Warszawie i Modlinie, istotny w skali kraju oraz Europy, węzeł transportowy wpisujący się w Transeuropejską Sieć Transportową TEN-T. Sieć transportowa OMW wymaga jednak znacznych inwestycji, w tym rozbudowy i modernizacji infrastruktury, hierarchizacji dróg, a także poprawy bezpieczeństwa.

Obszar Metropolitalny Warszawy jest centrum życia politycznego, zarządzania państwem, gospodarki i współpracy międzynarodowej, pełni funkcje wiodącego ośrodka nauki i szkolnictwa wyższego, kultury oraz wyspecjalizowanej opieki zdrowotnej. Warszawa jest głównym ośrodkiem badań naukowych, innowacji i tworzenia nowych miejsc pracy. Jest to najsilniejszy ośrodek naukowy w kraju, w którym prowadzone są badania w wielu dziedzinach, m.in. biologii, chemii i medycynie, technologii, mechanice i elektronice. W OMW zlokalizowana jest ponad połowa jednostek badawczych działających w regionie. Obszar ten posiada zróżnicowaną strukturę gałęziową przemysłu, m.in. przemysły: elektrotechniczny, elektroniczny, chemiczny (farmaceutyczny, kosmetyczny, tworzyw sztucznych), spożywczy, energetyczny, odzieżowy i poligraficzny.

Występuje tu najwyższy wskaźnik liczby podmiotów na 1 000 mieszkańców, który wynosił 155,1 (na Mazowszu średnio – 120,9), a ogólna liczba podmiotów gospodarki narodowej wykazuje tendencję wzrostową. Warszawa pełni poza tym rolę centrum opiniotwórczego i informacyjnego kraju. W mieście zlokalizowane są najważniejsze krajowe media, w tym redakcje programów telewizyjnych i radiowych, portali internetowych, gazet i czasopism oraz największe wydawnictwa.

Polityka prowadzona wobec tego obszaru wymaga racjonalnych i odważnych decyzji wpływających na poprawę powiązań funkcjonalno-przestrzennych OMW z pozostałą częścią województwa, poprzez pobudzanie ich endogenicznych zasobów i potencjałów oraz umożliwianie skutecznego i efektywnego transferu dóbr, usług, inicjatyw i aktywności w różnych kierunkach. Powinna prowadzić do wzrostu konkurencyjności i znaczenia OMW w układzie międzynarodowym. Ponadto musi ona uwzględniać ochronę środowiska oraz jakość życia mieszkańców OMW. Działania podejmowane na tym obszarze muszą być dostosowane do dynamicznie zmieniających się wymagań i zasad gospodarki rynkowej oraz wpływać na podniesienie konkurencyjności województwa mazowieckiego. Ich efektem powinno być racjonalne nasycenie OMW różnorodnymi funkcjami metropolitalnymi oraz usługami wyższego rzędu.

Do najważniejszych kierunków działań skierowanych do Obszaru Metropolitalnego Warszawy należą:

Wzmacnianie funkcji metropolitalnych Warszawy;

Zwiększenie dostępności komunikacyjnej obszaru poprzez:

- rozbudowę sieci metra w Warszawie,
- budowę dróg ekspresowych, systemu obwodnic ekspresowych m.st. Warszawy oraz połączeń drogowych rozprowadzających ruch z sieci TEN-T i dróg znajdujących się w sieci TEN-T¹¹,
- rozbudowę Warszawskiego Węzła Kolejowego,
- rozbudowę warszawskiego węzła lotniczego, w tym powiązanie funkcjonalne Lotniska Chopina i Mazowieckiego Portu Lotniczego Warszawa-Modlin,
- rozwój zbiorowego zrównoważonego transportu multimodalnego;

Uporządkowanie gospodarki przestrzennej i przywrócenie ładu przestrzennego w OMW;

Rewitalizacja i regeneracja (odnowa) istniejącej zabudowy w miastach OMW, w tym szczególnie w prawobrzeżnej Warszawie;

Równoważenie rozwoju OMW w sferze środowiska i energetyki, w tym:

- utworzenie systemu gospodarki odpadami,
- wspieranie gospodarki niskoemisyjnej z uwzględnieniem termomodernizacji oraz OZE,
- przeciwdziałania zagrożeniom naturalnym i poprawa retencji wodnej;

Rozwój specjalizacji w obszarze innowacyjnej gospodarki, m.in.:

- rozbudowa infrastruktury badawczo-rozwojowej oraz transfer technologii, w tym w ramach Warszawskiej Przestrzeni Technologicznej;

Rozwój cyfryzacji oraz systemu e-usług publicznych dla mieszkańców;

Działania na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów o najsilniejszych powiązaniach funkcjonalnych z m.st. Warszawą, przy wykorzystaniu m.in. instrumentu zintegrowanych inwestycji terytorialnych (ZIT);

Utworzenie strefy aktywności ekonomicznej wokół Mazowieckiego Portu Lotniczego Warszawa-Modlin.

¹¹ Do sieci TEN-T postuluje się wpisanie Trasy Olszynki Grochowskiej z uwzględnieniem obowiązującej metodologii kwalifikacji dróg do sieci TEN-T wraz z jej przedłużeniem do trasy S17 na północ, a następnie S7 w kierunku Gdańska."

7 | Współpraca międzyregionalna

Województwo mazowieckie, zgodnie z *Priorytetami Współpracy Zagranicznej Województwa Mazowieckiego* przyjętymi *Uchwałą Nr 27/06 Sejmiku Województwa Mazowieckiego* w dniu 18 grudnia 2006 roku, prowadzi współpracę międzynarodową z regionami europejskimi i pozaeuropejskimi. Podpisanych jest 15 porozumień o współpracy, m.in. z Komitatem Peszt (Węgry), krajami związkowymi: Saksonią-Anhalt (Niemcy) i Brandenburgią (Niemcy), regionami: Bruksela (Belgia), Uusimaa (Finlandia), Sztokholm (Szwecja), Veneto (Włochy), Île-de-France (Francja), Środkowoczeskim (Czechy), Bratysława (Słowacja), oraz obwodami: Smoleńskim (Rosja), Moskiewskim (Rosja), Lwowskim (Ukraina), Kijowskim (Ukraina) i Akmolińskim (Kazachstan). Prowadzona jest także współpraca w ramach tzw. *Małego Trójkąta Weimarskiego* na podstawie wspólnej deklaracji o współpracy pomiędzy województwem mazowieckim, krajem związkowym Brandenburgią i regionem Île-de-France. Województwo mazowieckie podpisało również listy intencyjne z prowincją Hebei w Chinach, ze stanem Santa Catarina w Brazylii i z prowincją Gyeongsangbuk-do w Republice Korei Południowej. Przedmiotem współpracy w ramach porozumień są m.in. zagadnienia dotyczące samorządu terytorialnego, kultury, edukacji, gospodarki i handlu, transportu i komunikacji, rynku pracy, rolnictwa i przetwórstwa rolno-spożywczego, ochrony środowiska i gospodarki wodnej, ochrony zdrowia i polityki społecznej, sportu i turystyki. Współpraca międzyregionalna realizowana jest w formie wizyt studyjnych, konferencji, warsztatów, seminariów i zjazdów.

Województwo mazowieckie jest reprezentowane na forach instytucji europejskich (*Kongres Władz Lokalnych i Regionalnych Rady Europy, Zgromadzenia Regionów Europy*). Region jest członkiem stowarzyszeń międzynarodowych oraz innych struktur zrzeszających samorządy terytorialne (*Europejska Sieć Regionów Chemicznych – European Chemical Regions Network, Sieć Regionów Europejskich Wykorzystujących Technologie Kosmiczne – Network of European Regions Using Space Technologies, Europejska Sieć Regionalna Dziedzictwa Kulinarne – European Network of Regional Culinary Heritage, Inicjatywa europejska obszarów podmiejskich PURPLE – Peri-Urban Regions Platform Europe, Konferencja Regionów Posiadających Porty Lotnicze – Airport Regions Conference, Środkowoeuropejskie Konsorcjum Bioregionów*). Województwo mazowieckie angażuje się również we współpracę w ramach regionów państw *Grupy Wyszehradzkiej*.

Od 2004 roku Marszałek Województwa Mazowieckiego jest członkiem *Komitetu Regionów UE* w grupie politycznej *Europejskiej Partii Ludowej*. W lutym 2010 roku został powołany w skład *Prezydium Komitetu Regionów*. Uczestniczy w pracach *Komisji Polityki Spójności Terytorialnej – COTER* oraz *Komisji Środowiska, Zmiany Klimatu i Energii – ENVE*.

Województwo mazowieckie współdziała z województwami sąsiednimi. Podejmowane działania mają na celu wykorzystanie potencjałów rozwojowych, wymianę doświadczeń, szczególnie w dziedzinach wynikających ze specyfiki regionów i ważnych dla ich rozwoju. Należy uwzględnić możliwość współfinansowania działań w ramach programów UE. Potencjalnymi płaszczyznami współpracy z sąsiednimi regionami są połączenia komunikacyjne, turystyka, produkcja rolno-spożywcza, ponadregionalne klastry, ochrona środowiska, energetyka. Istotne znaczenie ma współpraca województwa mazowieckiego z województwem łódzkim sformalizowana podpisaniem porozumienia w dniu 13 lipca 2012 roku w Nieborowie. Głównym obszarem współpracy jest wzmocnienie związków społeczno-gospodarczych sąsiadujących obszarów metropolitalnych Warszawy i Łodzi, w ramach tzw. *układu bipolarnego*. Oddalone od siebie o 133 km stolice regionów stanowią istotne ośrodki kształcenia, badań, innowacji i rozwijania nowych technologii oraz promowania przedsiębiorczości. Ponadto są ważnymi ośrodkami kultury oraz aktywności społeczno-

-gospodarczej. Wzmocnienie związków funkcjonalnych i infrastrukturalnych tych sąsiadujących obszarów pozwoli na lepsze gospodarowanie zasobami regionów. Realizacja wspólnych przedsięwzięć wpłynie na promocję oraz podniesienie konkurencyjności układu bipolarnego na arenie międzynarodowej. Podejmowane wspólnie działania będą mieć kluczowe znaczenie dla rozwoju Polski centralnej oraz będą skutkować efektem synergii. Wykształcone w ten sposób dwubiegunowe pasmo rozwoju ma szansę stać się znaczącym ośrodkiem rozwoju Europy Środkowo-Wschodniej.

Współpraca w ramach układu bipolarnego będzie obejmować następujące projekty:

- Środkoeuropejski Klaster Zaawansowanych Technologii, który stanowić będzie platformę współpracy pomiędzy instytucjami naukowymi i badawczo-rozwojowymi a przedsiębiorcami na obszarze województwa łódzkiego i mazowieckiego;
- Środkoeuropejska Platforma Usług Logistycznych – projekt oparty na potencjale kształtujących się centrów logistycznych;
- Łódzko-Mazowiecki Klaster Owocowo-Warzywny – projekt oparty na potencjale przyrodniczo-rolnym północno-wschodniej części regionu łódzkiego i środkowo-zachodniej części Mazowsza;
- Klaster Multimedialny – projekt współpracy pomiędzy potencjalnym Klastrem Medialnym w Łodzi i Klastrem Multimediów i Systemów Informacyjnych (Multiklastrem) w Warszawie;
- Środkoeuropejski Klaster Tekstylno-Odzieżowe – projekt współpracy łódzkiego klastra włókienniczo-odzieżowego z przedsiębiorcami produkującymi odzież oraz specjalistyczne tkaniny w województwie mazowieckim;
- Klaster Farmaceutyczno-Medyczny – projekt współpracy instytucji naukowo-badawczych z dziedziny farmacji, medycyny i biotechnologii z producentami lekarstw i sprzętu medycznego oraz wyspecjalizowanymi placówkami leczenia szpitalnego;
- Balneologia – projekt oparty na potencjale przyrodniczym i kulturowym, w tym zasobach wód geotermalnych w rejonach: Rogóżna, Uniejowa, Poddębic i Skierniewic w województwie łódzkim oraz Gostynina i Mszczonowa w województwie mazowieckim;
- Pasma kulturowo-turystyczne – projekt współpracy pomiędzy województwem łódzkim i mazowieckim poprzez realizację przedsięwzięć mających na celu rozwój turystyki, wykorzystującej walory przyrodnicze i kulturowe dolin Pilicy i Bzury oraz Puszczy Bolimowskiej;
- Transeuropejskie Korytarze Transportowe;
- Klaster Ekoenergia.

Wśród najważniejszych działań, jakie będą podejmowane przez obydwa regiony można wymienić działania na rzecz szybkiego podjęcia przez rząd decyzji o lokalizacji Centralnego Portu Lotniczego dla Polski oraz na rzecz realizacji tej inwestycji. Zgodnie z zapisami KPZK Centralny Port Lotniczy będzie pełnić funkcję portu węzłowego zintegrowanego z nowoczesnym systemem połączeń kolejowych i drogowych. Dlatego najbardziej optymalną lokalizacją jest położenie przy węźle obejmującym: autostradę A2, szybką kolei oraz Centralną Magistralę Kolejową. Drugą inwestycją jest budowa nowej linii kolei dużych prędkości (KDP), zwanej roboczo „linią Y”, która ma być poprowadzona z Warszawy do Łodzi, a stamtąd do Poznania i Wrocławia. W przyszłości jednym z elementów sieci KDP będzie zmodernizowana Centralna Magistrala Kolejowa.

8 | Wskaźniki realizacji celów Strategii

Skuteczność wdrażania i realizacji celów określonych w *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego do 2030 roku* będzie podlegała monitorowaniu i ewaluacji. Ze względu na trudności jakie sprawia oddzielenie wpływu działań Samorządu Województwa Mazowieckiego na rozwój regionalny od oddziaływań trendów krajowych i globalnych, zaproponowano monitorowanie i ewaluację w ramach dwóch grup wskaźników: wskaźników realizacji *Strategii* oraz wskaźników rozwoju społeczno-gospodarczego. Za monitorowanie odpowiedzialne będzie Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie.

Monitorowanie i ewaluacja wskaźników realizacji *Strategii* ma na celu weryfikację skuteczności działalności Samorządu Województwa Mazowieckiego oraz wszystkich podległych mu jednostek organizacyjnych w kontekście wyrażonych w *Strategii* celów i działań w zakresie polityki rozwoju regionu. Pozyskiwane dane pochodzą głównie z departamentów i innych jednostek organizacyjnie podległych Urzędowi Marszałkowskiemu Województwa Mazowieckiego. Działania każdej jednostki zostaną ocenione pod względem stopnia realizacji zapisów *Strategii*. Wskaźniki zostaną zebrane i opisane w odrębnym dokumencie pt. *Zasady monitorowania realizacji Strategii rozwoju województwa mazowieckiego do 2030 roku*. Co najmniej raz w roku wydawany będzie raport z realizacji *Strategii*, zawierający ocenę działalności Samorządu Województwa Mazowieckiego w zakresie realizacji *Strategii*. Będzie to jeden z elementów ewaluacji *Strategii*.

Monitorowanie wskaźników dotyczących rozwoju społeczno-gospodarczego województwa mazowieckiego będzie służyło skwantyfikowaniu celu głównego oraz celów strategicznych *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego do 2030 roku*. W tabelach 28-33 zamieszczono wartości wskaźników monitorowania poszczególnych celów strategicznych dla roku 2011 (rok bazowy) w stosunku do którego oszacowano wartości oczekiwane dla roku 2020.

Wskaźniki monitorowania i ewaluacji realizacji celów *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego do 2030 roku* odnoszą się do województwa (NTS 2), bez podziału na mniejsze jednostki, co spowodowane jest ograniczoną dostępnością danych.

Tabela 28. Wskaźniki – przemysł i produkcja

WSKAŹNIKI PRIORYTETOWEGO CELU STRATEGICZNEGO <i>Rozwój produkcji ukierunkowanej na eksport w przemyśle zaawansowanych i średniozaawansowanych technologii oraz w przemyśle i przetwórstwie rolno-spożywczym</i>					
Wskaźnik	Jednostka miary	Wartość bazowa – 2011	Trend	Wartość oczekiwana – 2020	Źródło danych
Zmiany wolumenu eksportu przemysłu (zmiana wartości eksportu przemysłu w roku bieżącym w stosunku do roku bazowego, 2011 rok = 100%)	indeks	100%	↑	140%	Izba celna
Udział wartości eksportu przemysłu zaawansowanych i średniozaawansowanych technologii w wartości eksportu ogólnym Mazowsza	%	25	↑	32	Izba celna
Udział wartości eksportu artykułów rolno-spożywczych w wartości eksportu ogólnym Mazowsza	%	8	↑	10	Izba celna

Tabela 29. Wskaźniki – gospodarka

WSKAŹNIKI CELU STRATEGICZNEGO <i>Wzrost konkurencyjności regionu poprzez rozwój działalności gospodarczej oraz transfer i wykorzystanie nowych technologii</i>					
Wskaźnik	Jednostka miary	Wartość bazowa – 2011	Trend	Wartość docelowa – 2020	Źródło danych
Wartość dodana brutto w województwie mazowieckim (w cenach bieżących)*	mld zł	278	↑	480	BDL
Udział województwa mazowieckiego w tworzeniu wartości dodanej brutto kraju*	%	22,3	↑	24,5	BDL
Nakłady na działalność innowacyjną przedsiębiorstw przemysłowych i sektora usług w województwie mazowieckim (wartość bezwzględna)	mld zł	12,5	↑	19,0	BDL
Udział województwa mazowieckiego w nakładach na działalność innowacyjną przedsiębiorstw przemysłowych i sektora usług kraju	%	39,4	↑	42,0	BDL
Zatrudnienie w działalności badawczo-rozwojowej ogółem (rok poprzedni = 100)	indeks	99,9	↑	104**	BDL

* Dane dla 2010 roku

** Wartość średnia w latach 2018-2020

Tabela 30. Wskaźniki – przestrzeń i transport

WSKAŹNIKI CELU STRATEGICZNEGO <i>Poprawa dostępności i spójności terytorialnej regionu oraz kształtowanie ładu przestrzennego</i>					
Wskaźnik	Jednostka miary	Wartość bazowa – 2011	Trend	Wartość docelowa – 2020	Źródło danych
Liczba ludności* na 1 km ² powierzchni zabudowanej i zurbanizowanej	osoby/km ²	2 814	↑	2 850	BDL
Odsetek gruntów zabudowanych i zurbanizowanych w całkowitej powierzchni województwa	%	5,3	↑	5,4	BDL
Odsetek mieszkańców województwa objętych izochroną 60 minut dostępności transportem zbiorowym do Warszawy (w porannym szczycie komunikacyjnym).	%	53,8	↑	57	Badania własne

* Ludność według miejsca zamieszkania na koniec roku

Tabela 31. Wskaźniki – społeczeństwo

WSKAŹNIKI CELU STRATEGICZNEGO					
<i>Poprawa jakości życia oraz wykorzystanie kapitału ludzkiego i społecznego do tworzenia nowoczesnej gospodarki</i>					
Wskaźnik	Jednostka miary	Wartość bazowa – 2011	Trend	Wartość docelowa – 2020	Źródło danych
Udział aktywnych zawodowo pracujących w wieku produkcyjnym w ogólnej liczbie osób w wieku produkcyjnym*	%	70,4	↑	72,0	BDL
Zagrożenie ubóstwem relatywnym po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych	%	14,0	↓	11,5	BDL
Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwie domowym	zł/miesiąc	1 623	↑	2 800	BDL
Przeciętne dalsze trwanie życia osób nowonarodzonych: mężczyźni, kobiety	lata	72,7 81,6	↑	76,0 84,0	BDL
Słuchacze studiów podyplomowych i uczestnicy studiów doktoranckich na 1 000 mieszkańców	osoby	14	↑	17	BDL
Udział osób dorosłych uczestniczących w kształceniu i szkoleniach w grupie osób w wieku 25-64 lata	%	6,6	↑	8,2	BDL

*Wiek produkcyjny – wiek zdolności do pracy; obejmuje mężczyzn w wieku 18-64 lata i kobiety w wieku 18-59 lat

Tabela 32. Wskaźniki – środowisko i energetyka

WSKAŹNIKI RAMOWEGO CELU STRATEGICZNEGO					
<i>Zapewnienie gospodarce regionu zdywersyfikowanego zaopatrzenia w energię przy zrównoważonym gospodarowaniu zasobami środowiska</i>					
Wskaźnik	Jednostka miary	Wartość bazowa – 2011	Trend	Wartość docelowa – 2020	Źródło danych
Udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem	%	5,3	↑	15*	BDL
Emisja dwutlenku węgla z zakładów szczególnie uciążliwych	tys. ton/rok	28 419	↓	27 000	BDL
Udział ścieków komunalnych i przemysłowych oczyszczonych w relacji do ścieków komunalnych i przemysłowych wymagających oczyszczenia	%	78,5	↑	91,0	BDL
Udział odpadów komunalnych zebranych selektywnie w relacji do ogółu odpadów komunalnych zebranych w ciągu roku	%	11,1	↑	22,5	BDL

*Według zapisów dokumentu *Polityka Energetyczna Polski do 2030 roku* wskaźnik może osiągnąć wartość większą o 14% do roku 2020

Tabela 33. Wskaźniki – kultura i dziedzictwo

WSKAŹNIKI RAMOWEGO CELU STRATEGICZNEGO					
<i>Wykorzystanie potencjału kultury i dziedzictwa kulturowego oraz walorów środowiska przyrodniczego dla rozwoju gospodarczego regionu i poprawy jakości życia</i>					
Wskaźnik	Jednostka miary	Wartość bazowa – 2011	Trend	Wartość docelowa – 2020	Źródło danych
Udział podmiotów sektora kreatywnego w liczbie podmiotów ogółem	%	6,1	↑	7,0	Badania własne*
Liczba widzów i słuchaczy teatrów i instytucji kultury oraz zwiedzających muzea na 1 000 mieszkańców	osoby	2219	↑	2600	BDL
Stopień wykorzystania miejsc noclegowych w turystycznych obiektach zbiorowego zakwaterowania w ciągu roku	%	39,5	↑	45,0	BDL

*Analiza potencjalnych sektorów kreatywnych Mazowsza – wskazanie 5 najważniejszych sektorów/branż w aspekcie budowania inicjatyw klastrowych, raport badawczy wykonany na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego, 2012. rok

9 | System realizacji Strategii

9.1. Podmioty zaangażowane w realizację polityki rozwoju na obszarze województwa mazowieckiego

Samorząd województwa odgrywa kluczową rolę w realizacji strategii rozwoju. Jako podmiot zobowiązany do programowania rozwoju oraz zarządzania nim na poziomie regionalnym, samorząd jest odpowiedzialny za realizację decydujących dla rozwoju województwa zapisów *Strategii*. Przypisanie określonym jednostkom samorządu konkretnych zadań, w tym działań i inwestycji zapewnia przejrzystość systemu wdrażania polityki.

Marszałek Województwa Mazowieckiego powołał *Zespół do spraw aktualizacji i monitorowania realizacji Strategii rozwoju województwa mazowieckiego i Planu zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego oraz koordynacji prac nad przygotowaniem oraz wdrożeniem dokumentów programowych województwa mazowieckiego dla perspektywy finansowej 2014-2020*. W ramach Zespołu utworzono grupy robocze, których skład przedstawiono w tabeli 34. Grupy robocze są odpowiedzialne za szczegółowe wypracowanie, wdrażanie i monitorowanie działań ogólnie zapisanych w *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego do 2030 roku* poprzez tematyczne plany wykonawcze, regionalny program operacyjny oraz kontrakt terytorialny. *Zespół*, pod przewodnictwem Marszałka Województwa Mazowieckiego, składa się z Wicemarszałków i członków Zarządu Województwa Mazowieckiego, dyrektorów departamentów Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego oraz wojewódzkich spółek i jednostek organizacyjnych. Praca w pełnym składzie zapewni spójność i komplementarność wojewódzkich dokumentów strategicznych i wykonawczych.

Strategia przewiduje kompleksowe działania w różnych dziedzinach i na wszystkich poziomach zarządzania, natomiast samorząd województwa nie będzie jedynym podmiotem odgrywającym istotną rolę w jej realizacji. Zgodnie z zasadami partnerstwa, współpracy i subsydiarności system wielopoziomowego zarządzania procesami rozwojowymi obejmować będzie partnerów ze wszystkich poziomów administracji oraz podmioty prywatne. Współpracę będzie wspierać Mazowieckie Forum Terytorialne (MFT), którego prace będzie uzupełniać działalność Mazowieckiego Obserwatorium Terytorialnego (MOT).

Do zadań MOT należeć będzie: monitorowanie zmian społecznych, gospodarczych i przestrzennych w województwie, wykonywanie badań i analiz oceniających skuteczność prowadzenia polityki rozwoju oraz identyfikujących obszary wymagające wsparcia, upowszechnianie wyników badań i edukacja mieszkańców Mazowsza. Obserwatorium będzie wspierać swoją działalnością doradcą i opiniotwórczą Zarząd Województwa Mazowieckiego i kadre kierowniczą Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego, jak również samorządy powiatowe i lokalne. Wśród różnych publikacji, okresowo wydawany będzie raport o stanie województwa, opierający się na aktualnych danych statystycznych. Obserwatorium wyposażone będzie w narzędzia do analizy i prezentacji najważniejszych informacji o województwie oraz szczegółowych prognoz, dostępne dla wszystkich mieszkańców, przedsiębiorców i polityków Mazowsza.

Tabela 34. Jednostki samorządu odpowiedzialne za przygotowanie, wdrażanie i monitorowanie planów wykonawczych

OBSZAR DZIAŁAŃ	JEDNOSTKI WCHODZĄCE W SKŁAD GRUPY ROBOCZEJ
Przemysł i produkcja	Agencja Rozwoju Mazowsza SA – prowadzący Departament Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich Departament Nadzoru Właścicielskiego i Inwestycji Departament Nieruchomości i Infrastruktury Mazowiecki Regionalny Fundusz Pożyczkowy Sp. z o.o. Mazowiecki Fundusz Poręczeń Kredytowych Sp. z o.o. Wojewódzki Urząd Pracy w Warszawie Mazowiecka Jednostka Wdrażania Programów Unijnych
Gospodarka	Agencja Rozwoju Mazowsza SA – prowadzący Departament Kultury, Promocji i Turystyki Departament Polityki Społecznej i Zdrowotnej Departament Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich Departament Nadzoru Właścicielskiego i Inwestycji Departament Nieruchomości i Infrastruktury Mazowiecka Agencja Energetyczna SA Mazowiecki Regionalny Fundusz Pożyczkowy Sp. z o.o. Mazowiecki Fundusz Poręczeń Kredytowych Sp. z o.o. „Mazowiecki Port Lotniczy Warszawa–Modlin” Sp. z o.o. Mazowiecka Jednostka Wdrażania Programów Unijnych
Przestrzeń i transport	Departament Nieruchomości i Infrastruktury – prowadzący Departament Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich Mazowieckie Biuro Geodezji i Urzędzeń Rolnych Departament Nadzoru Właścicielskiego i Inwestycji Departament Geodezji i Kartografii Mazowiecki Zarząd Dróg Wojewódzkich w Warszawie „Koleje Mazowieckie – KM” Sp. z o.o. Mazowiecka Spółka Taborowa Sp. z o.o. Warszawska Kolej Dojazdowa Sp. z o.o. Mazowiecki Port Lotniczy Warszawa – Modlin Sp. z o.o. Mazowiecka Jednostka Wdrażania Programów Unijnych
Społeczeństwo	Wojewódzki Urząd Pracy w Warszawie – prowadzący Departament Polityki Społecznej i Zdrowotnej Departament Edukacji Publicznej i Sportu Departament Organizacji Mazowieckie Centrum Polityki Społecznej Mazowieckie Samorządowe Centrum Doskonalenia Nauczycieli Mazowiecka Jednostka Wdrażania Programów Unijnych Agencja Rozwoju Mazowsza SA
Środowisko i energetyka	Departament Środowiska – prowadzący Departament Opłat Środowiskowych Departament Nadzoru Właścicielskiego i Inwestycji Departament Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich Mazowiecka Agencja Energetyczna SA Wojewódzki Zarząd Melioracji i Urzędzeń Wodnych w Warszawie Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej Mazowiecki Regionalny Fundusz Pożyczkowy Sp. z o.o. Mazowiecki Fundusz Poręczeń Kredytowych Sp. z o.o. Mazowiecka Jednostka Wdrażania Programów Unijnych
Kultura i dziedzictwo	Departament Kultury, Promocji i Turystyki – prowadzący Departament Nadzoru Właścicielskiego i Inwestycji Departament Edukacji Publicznej i Sportu Departament Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich Agencja Rozwoju Mazowsza SA Mazowiecka Jednostka Wdrażania Programów Unijnych
Rolnictwo i obszary wiejskie	Departament Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich – prowadzący

9.2. Regulacje prawne

Podstawę prawną sporządzania aktualizacji *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego do 2020 roku* stanowi *ustawa z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie województwa* oraz *ustawa z dnia 6 grudnia 2006 roku o zasadach prowadzenia polityki rozwoju*. Zgodnie z art. 11, ust. 2 *ustawy o samorządzie...* za politykę rozwoju regionu odpowiedzialny jest samorząd województwa. To samo zadanie zostało ujęte w art. 3 drugiej z przywołanych wyżej ustaw. Art. 4 *ustawy o zasadach prowadzenia...* określa, iż politykę rozwoju prowadzi się na podstawie strategii rozwoju wymienionej w art. 9 te same ustawy.

Samorząd województwa, zgodnie z art. 12, ust. 1 *ustawy o samorządzie...*, przy formułowaniu strategii rozwoju województwa oraz w trakcie realizacji polityki rozwoju współpracuje w szczególności z : jednostkami lokalnego samorządu terytorialnego oraz z samorządem gospodarczym i zawodowym, administracją rządową, szczególnie z wojewodą, innymi województwami, organizacjami pozarządowymi oraz szkołami wyższymi i jednostkami naukowo-badawczymi. Strategia rozwoju województwa powinna być spójna z planem zagospodarowania przestrzennego województwa (art. 11, ust. 1d *ustawy o samorządzie...*). Taki wymóg został zapisany także w *ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu...* (art. 39, ust. 3). Zgodnie z art. 11, ust. 1d *ustawy o samorządzie ...*, strategia rozwoju województwa jest spójna ze średniookresową strategią rozwoju kraju, uwzględnia założenia krajowej strategii rozwoju regionalnego, jak też odpowiednich strategii ponadregionalnych. Samorząd województwa, każdorazowo w terminie 9 miesięcy od dnia wejścia w życie uchwały o przyjęciu lub aktualizacji tych dokumentów dostosowuje do nich strategię rozwoju województwa (art. 11, ust. 1e *ustawy o samorządzie...*). Horyzont czasowy strategii (art. 13, ust. 2 i 3 *ustawy o zasadach prowadzenia...*) obejmuje w sposób wyodrębniony okres obowiązywania średniookresowej strategii rozwoju kraju oraz może dodatkowo obejmować okres wykraczający poza ten horyzont jeżeli wynika to ze specyfiki rozwojowej w danym obszarze.

W zaktualizowanej *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego do 2030 roku* przyjęto nowe podejście do polityki regionalnej zgodne z *Krajową strategią rozwoju regionalnego, Średniookresową strategią rozwoju kraju* i dostosowane do specyfiki regionu. Poza dokumentami krajowymi, województwo mazowieckie musi uwzględnić w swojej polityce rozwoju konsekwencje przynależności do regionów Unii Europejskiej. Tym samym przyjęte cele powinny przyczyniać się do inteligentnego, trwałego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu – nadrzędnemu celowi *Strategii „Europa 2020”* realizowanych przez np. zwiększanie zatrudnienia, odsetka energii pozyskiwanej ze źródeł odnawialnych czy ograniczanie ogólnego jej zużycia. Spójny system programowania rozwoju na wszystkich szczeblach, od europejskiego po regionalny, jak też współpraca na wszystkich poziomach, pozwolą osiągnąć efekt synergii podejmowanych działań, umożliwiając osiągnięcie wyznaczonych celów.

9.3. Dokumenty służące realizacji Strategii

Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do 2030 roku stanowi podstawowy i nadrzędny dokument strategiczny regionu, przesądzający o kierunkach prowadzonej przez samorząd województwa polityki województwa, a także przenoszący na poziom regionalny ustalenia dokumentów krajowych i unijnych i ustanawiający ramy do tworzenia bardziej szczegółowych dokumentów na poziomie regionu. *Strategia* wpisuje się w ramy czasowe przyszłej perspektywy programowania Unii Europejskiej: lata 2014-2020 oraz przenosi na poziom regionalny zapisy dokumentów przyjętych przez rząd Rzeczypospolitej Polskiej i Komisję Europejską. Sprzyja wdrażaniu polskiej polityki przemysłowej określonej w *Strategii innowacyjności i efektywności gospodarki* w zakresie

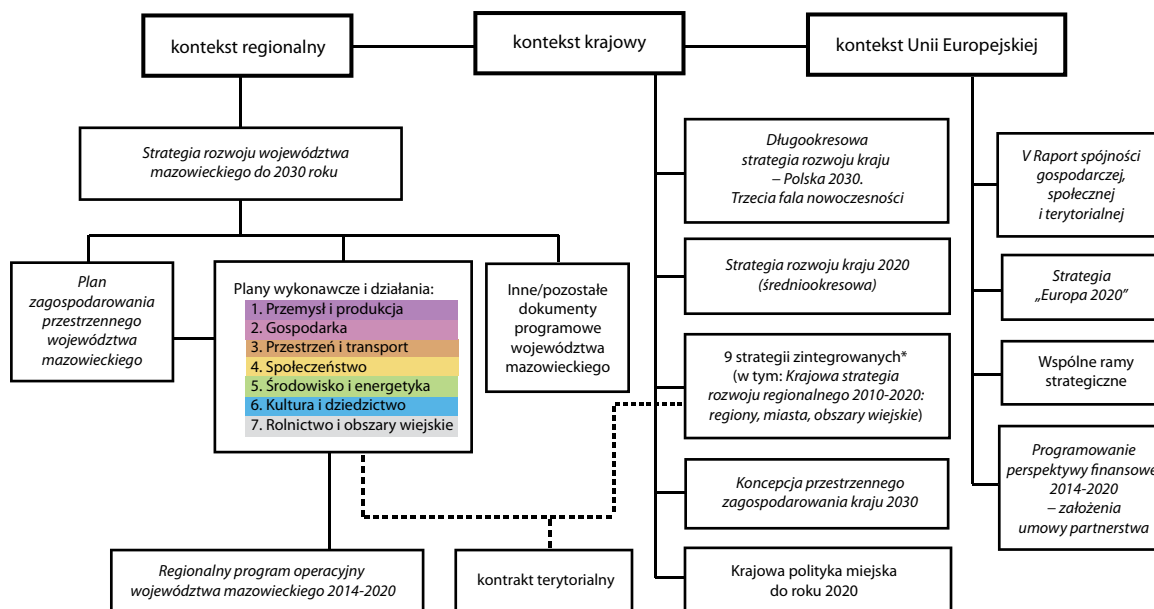
zwiększenia konkurencyjności gospodarki opartej na wiedzy i współpracy poprzez działania na rzecz wzrostu innowacyjności i efektywności, lepszego wykorzystania istniejącego potencjału w województwie mazowieckim, utrzymania i rozwoju lokalnej bazy przemysłowej, usieciowienia i umiędzynarodowienia gospodarki, m.in. tworzenia i rozwoju klastrów.

Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do 2030 roku stanowi punkt odniesienia dla pozostałych wojewódzkich dokumentów strategicznych i wykonawczych, w tym dla regionalnej strategii na rzecz inteligentnej specjalizacji. W celu zapewnienia synchronizacji czasowej oraz spójności systemu, Zarząd Województwa Mazowieckiego zdecydował o przygotowaniu dokumentów wykonawczych opisanych poniżej.

Każdy z sześciu obszarów tematycznych Strategii: przemysł i produkcja, gospodarka, przestrzeń i transport, społeczeństwo, środowisko i energetyka oraz kultura i dziedzictwo, wsparty jest **planem wykonawczym**. Plany te stanowią spis najważniejszych inwestycji do podjęcia przez samorząd, w postaci dużych inwestycji zintegrowanych oraz inwestycji o istotnym znaczeniu dla regionu, jak również komplementarnych działań do realizacji w ramach RPO. Dodatkowo zostanie opracowany plan wykonawczy dotyczący rolnictwa i obszarów wiejskich realizowany ze środków przeznaczonych na politykę rolną.

Realizacja inwestycji zawartych w planach wykonawczych odbywać się będzie przy wykorzystaniu środków własnych, krajowych, unijnych i prywatnych.

Zapisane w planach wykonawczych wskaźniki i ich wartości wpisują się w wyzwania zdefiniowane w Strategii, a także cele zawarte w dokumentach krajowych i europejskich. Katalog inwestycji zawiera uzasadnienie ich doboru, opis planowanego sposobu realizacji, oczekiwanych efektów i ram finansowych (kosztów i źródeł finansowania). W przypadku inwestycji realizowanych przez samorząd wskazane będą również podmioty odpowiedzialne za ich wykonanie oraz

* Oprócz KSRR są to: Strategia innowacyjności i efektywności gospodarki (Ministerstwo Gospodarki); Strategia rozwoju kapitału ludzkiego (Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej); Strategia rozwoju transportu (Ministerstwo Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej); Strategia bezpieczeństwa energetycznego i środowiska (Ministerstwo Gospodarki); Strategia Sprawne państwo (Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji); Strategia rozwoju kapitału społecznego (Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego); Krajowa strategia rozwoju regionalnego. Regiony Miasta Obszary wiejskie (Ministerstwo Rozwoju Regionalnego); Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa (Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi); Strategia rozwoju systemu bezpieczeństwa narodowego RP.

Ryc. 21. Programowanie regionalne w systemie zarządzania rozwojem

Źródło: Opracowanie własne MBPR

horyzont czasowy realizacji. Treść planów wykonawczych wypracowana przez grupy robocze (Tabela 34) stanie się podstawą najważniejszych formalnych dokumentów województwa: *Regionalnego programu operacyjnego województwa mazowieckiego* oraz kontraktu terytorialnego. Samorząd województwa sporządzi lub zaktualizuje także pozostałe obligatoryjne dokumenty, m.in. strategię, programy i plany sektorowe (Ryc. 21). Wszystkie plany uwzględnią będą również aspekt inteligentnej specjalizacji (*smart specialization*), czyli dobór działań na obszary (tematyczne i terytorialne) o największym potencjale. Założenia inteligentnej specjalizacji zostaną uszczegółowione w odrębnym dokumencie.

9.4. Współpraca przy realizacji Strategii

Komplementarność działań i efekty synergii możliwe są do uzyskania tylko przy współpracy pionowej, obejmującej rząd, samorząd województwa, samorzady lokalne powiatowe i gminne oraz inne podmioty zaangażowane w realizację strategii, oraz poziomej, obejmującej wspólne inicjatywy lokalne, regionalne i międzyregionalne. Zarówno *Strategia*, jak i plany wykonawcze, regionalny program operacyjny oraz kontrakt terytorialny konstruowane są w oparciu o założenie wspólnej realizacji inwestycji i działań, tak wykonawczej, jak i finansowej. Samorząd województwa jest koordynatorem, a także animatorem polityki rozwojowej, dostrzegając problemy lokalne z perspektywy regionalnej. Jest także głównym partnerem dla rządu w sprawach zadań do realizacji z poziomu centralnego na terytorium województwa.

Sugerowane w *Strategii* przedsięwzięcia inwestycyjne, których realizacja leży w kompetencji administracji centralnej, będą zależne od odpowiedniej polityki rządu, a także związanych z nią możliwości budżetu państwa.

Dostrzegając długookresowe korzyści z partnerstw i współpracy, samorząd województwa kontynuować będzie politykę współzarządzania (*governance*), w ramach której wspólnota regionalna (obywatele, instytucje i inne zaangażowane strony) poprzez wspólne przedsięwzięcia czerpać będzie korzyści ze zrównoważonego wykorzystania środowiska i zasobów na rzecz rozwoju gospodarczo-społecznego, różnych form odpowiedzialności społecznej i międzypokoleniowej czy współuczestnictwa w procesie realizacji założeń strategii.

Samorząd województwa dążyć będzie do włączania regionu w sieć współpracy krajowej i międzynarodowej, co pozwoli na korzystanie z doświadczeń i osiągnięcie efektów skali, tak w procesach negocjacyjnych, jak i realizacji przedsięwzięć pro-rozwojowych.

9.5. Zasady realizacji Strategii

W celu osiągnięcia założonych celów, konieczne jest wdrożenie i konsekwentne przestrzeganie wewnętrznych zasad realizacji polityki rozwoju. Samorząd Województwa Mazowieckiego będzie kierował się następującymi zasadami:

- a) w celu skoordynowanego zarządzania regionem, wsparcie samorządowe będzie kierowane głównie do tych podmiotów, których inwestycja mieści się na terenie objętym **miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego**;
- b) w celu koordynacji wsparcia gospodarczego, samorząd województwa uwzględni będzie wypracowaną **polityką klastrową**, która powinna prowadzić do trwałego podniesienia poziomu konkurencyjności lokalnej i regionalnej przez wzrost innowacyjności przedsiębiorstw i poprawę ich pozycji konkurencyjnej, a w konsekwencji poprzez przekształcenie się klastrów w regionalne systemy innowacji;

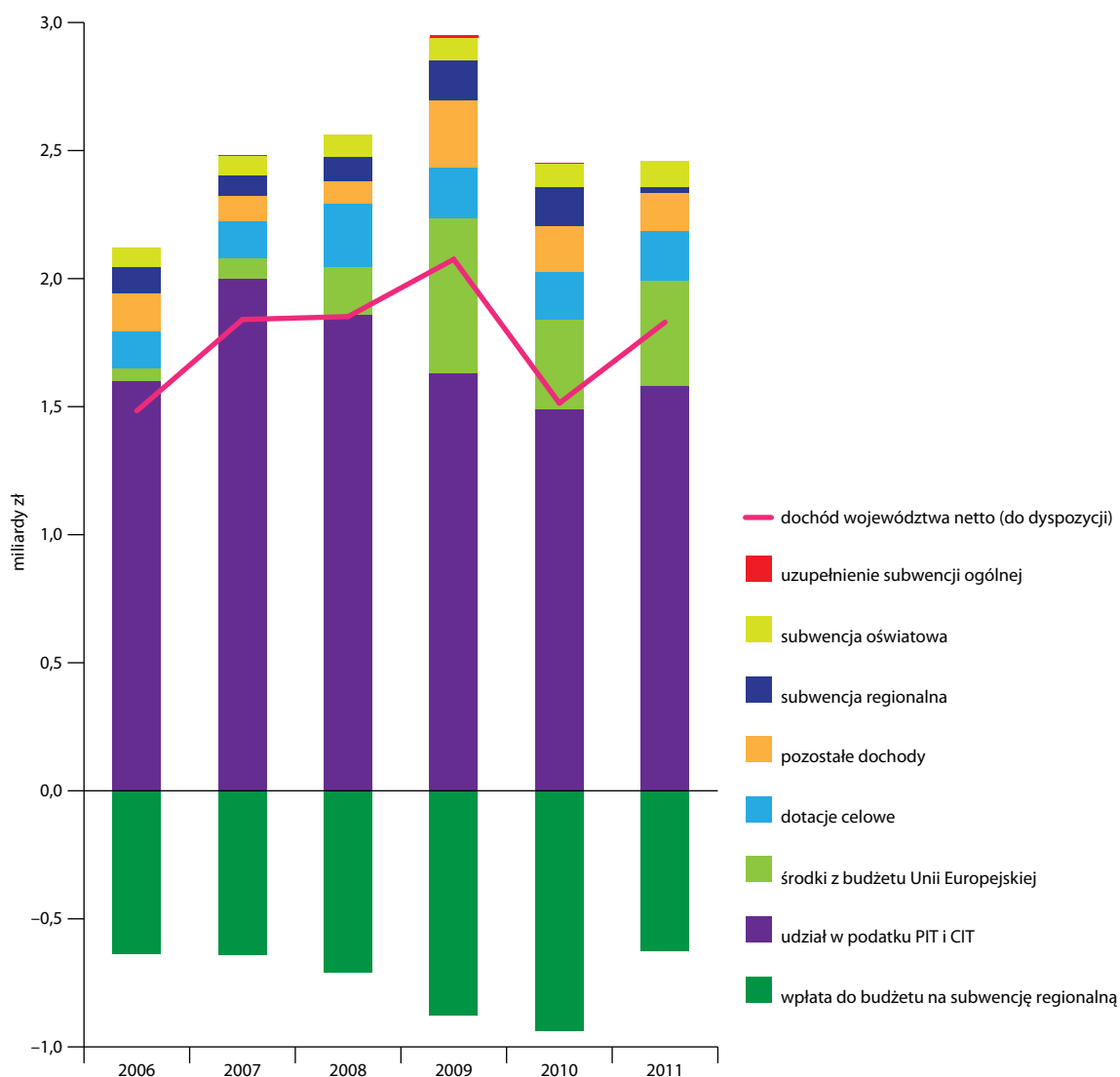
- c) w celu podniesienia konkurencyjności rolnictwa i przemysłu spożywczego Samorząd Województwa Mazowieckiego będzie kierować pomoc przede wszystkim do podmiotów z tego sektora i realizujących znaczącą część swojej podstawowej działalności w ramach **grup producenckich**;
- d) w celu wzmocnienia kapitału ludzkiego w obszarach peryferyjnych województwa mazowieckiego oraz zwiększenia stopnia dyfuzji pozytywnych impulsów rozwojowych, samorząd województwa będzie wspierał uzdolnionych uczniów i studentów **stypendiami** bezzwrotnymi, pod warunkiem powrotu po zakończonej edukacji do miejsca pochodzenia i rozwijania tam działalności społecznej, naukowej lub gospodarczej;
- e) w celu podniesienia efektywności wykorzystania środków finansowych przeznaczonych na rozwój, samorząd województwa będzie stosował **instrumenty zwrotne** równoległe z instrumentami o charakterze bezzwrotnym;
- f) w celu wzmocnienia **marki Mazowsze** produkty, do powstania których przyczynił się pośrednio bądź bezpośrednio samorząd województwa, oznaczone będą logo marki Mazowsze;
- g) w celu trwałego zdobywania przewagi konkurencyjnej oraz zapobiegania zewnętrznemu drenażowi kapitału intelektualnego, samorząd województwa będzie koncentrował pomoc dla innowacji podmiotów zmierzających do **opatentowania wynalazku**, zaś wsparcie procesu patentowania odbywać się będzie z zastrzeżeniem pozostawienia wdrożenia do produkcji opatentowanego produktu na terenie województwa mazowieckiego;
- h) w celu wzmocnienia **potencjału produkcyjnego i pro-eksportowego** na terenie województwa mazowieckiego, samorząd województwa będzie kierować wsparcie dla małych i średnich przedsiębiorstw, których podstawowa działalność ma charakter wytwórczy, a produkty są sprzedawane na rynkach międzynarodowych;
- i) w celu realizacji synergicznych, kompleksowych i zintegrowanych projektów pro-rozwojowych, samorząd województwa będzie wspierał przede wszystkim wspólne **inicjatywy łączące samorządy lokalne, biznes i naukę**, a także inicjatywy międzyregionalne;
- j) w celu dbałości o środowisko oraz zrównoważone wykorzystanie zasobów, samorząd województwa będzie wspierał przede wszystkim **projekty o charakterze pro-ekologicznym**, prowadzące do zachowania ładu przestrzennego, o wysokiej efektywności energetycznej oraz o niskich kosztach użytkowania.

Samorząd Województwa Mazowieckiego będzie także postulował, aby w celu zwiększenia strumienia środków kierowanych na rzecz innowacyjności, przy współpracy małych i średnich przedsiębiorstw z sektorem B+R, zastosować odpis z CIT w wysokości 1% na pro-innowacyjne badania naukowe. Z jednej strony będzie to stanowić konieczny warunek uzyskania wsparcia samorządowego przez firmy, z drugiej strony przedsiębiorcy będą zachęceni do kierowania wsparcia do prowadzonych przez samorząd województwa inkubatorów technologicznych i parków przemysłowych.

10 | Ramy finansowe

10.1. Dochody województwa mazowieckiego

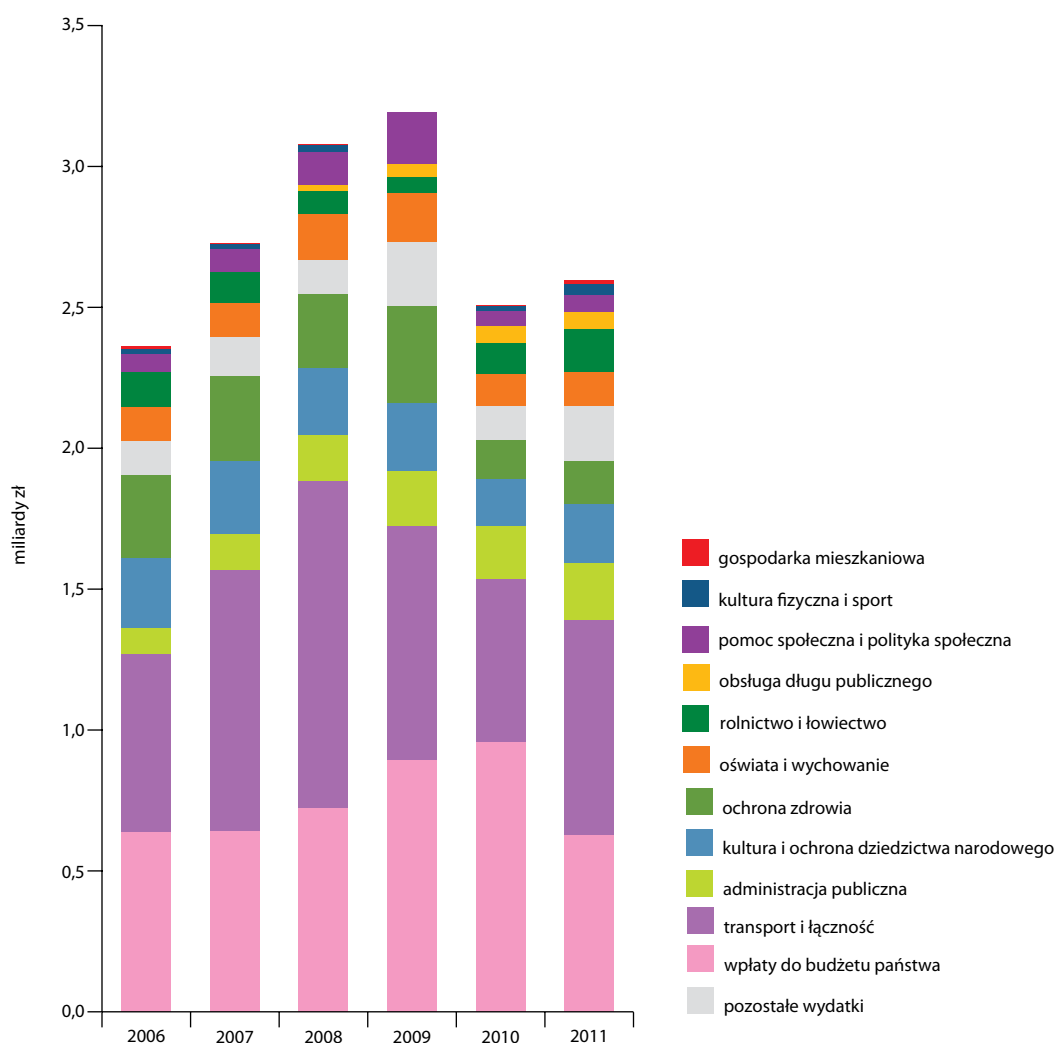
Podstawowymi źródłami finansowania zadań realizowanych przez jednostki samorządu terytorialnego są dochody własne, dotacje celowe i subwencje. W 2011 roku najważniejszą część wpływów budżetowych stanowiły dochody własne (69%), w tym z dochody z udziału w podatku od osób prawnych (CIT) – 52% i dochody z udziału w podatku od osób fizycznych (PIT) – 9%. Dotacje celowe stanowiły 21%, a subwencja oświatowa – 10% dochodów ogółem.

Ryc. 22. Zestawienie dochodów Samorządu Województwa Mazowieckiego w latach 2006-2011

Źródło: Bank danych lokalnych GUS, Ministerstwo Finansów

W 2011 roku dochody ogółem regionu wzrosły od 2006 roku o 15,8% i wynosiły 2,458 mld zł. Corocznie, zgodnie art. 31, ust. 1 *ustawy o dochodach jednostek samorządu terytorialnego*, województwo mazowieckie dokonuje wpłaty do budżetu państwa na subwencję regionalną (tzw. janosikowe) z wpływów z podatków dochodowych od osób prawnych i fizycznych. W 2006 roku do budżetu państwa odprowadzona została kwota 638 mln zł, co stanowiło 40% dochodów z tych podatków. Do dyspozycji województwa na realizację zadań własnych pozostawała kwota 962 mln zł (207 zł na 1 mieszkańca). Natomiast, w 2010 roku do budżetu państwa została przekazana kwota 939 mln zł stanowiąca aż 64% dochodów z wspomnianych podatków. W budżecie województwa pozostała kwota 533 mln zł (130 zł na 1 mieszkańca). W 2011 roku dzięki zmianom ustawy o budżecie, odprowadzonych zostało jedynie 40% tych dochodów. Strukturę dochodów województwa mazowieckiego w latach 2006-2011 przedstawia Ryc. 22. Krzywa na wykresie obrazuje rzeczywiste dochody będące do dyspozycji województwa – dochody netto.

Ryc. 23. Struktura wydatków z budżetu województwa mazowieckiego według działów

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS

10.2. Wydatki województwa mazowieckiego

W województwie mazowieckim w 2011 roku ogólna kwota wydatków wyniosła 2,595 mld zł, z czego najwyższy udział w wydatkach miały: wpłata do budżetu państwa na subwencję regionalną – 24% (w 2010 roku – 38%) oraz wydatki na transport i łączność – 29% (w 2010 roku – 23%). Udział wydatków na ochronę zdrowia spadł o połowę z 11% w 2006 roku do – 6% w 2011 roku.

Struktura wydatków w latach 2006–2011 przedstawiona została na Ryc. 23.

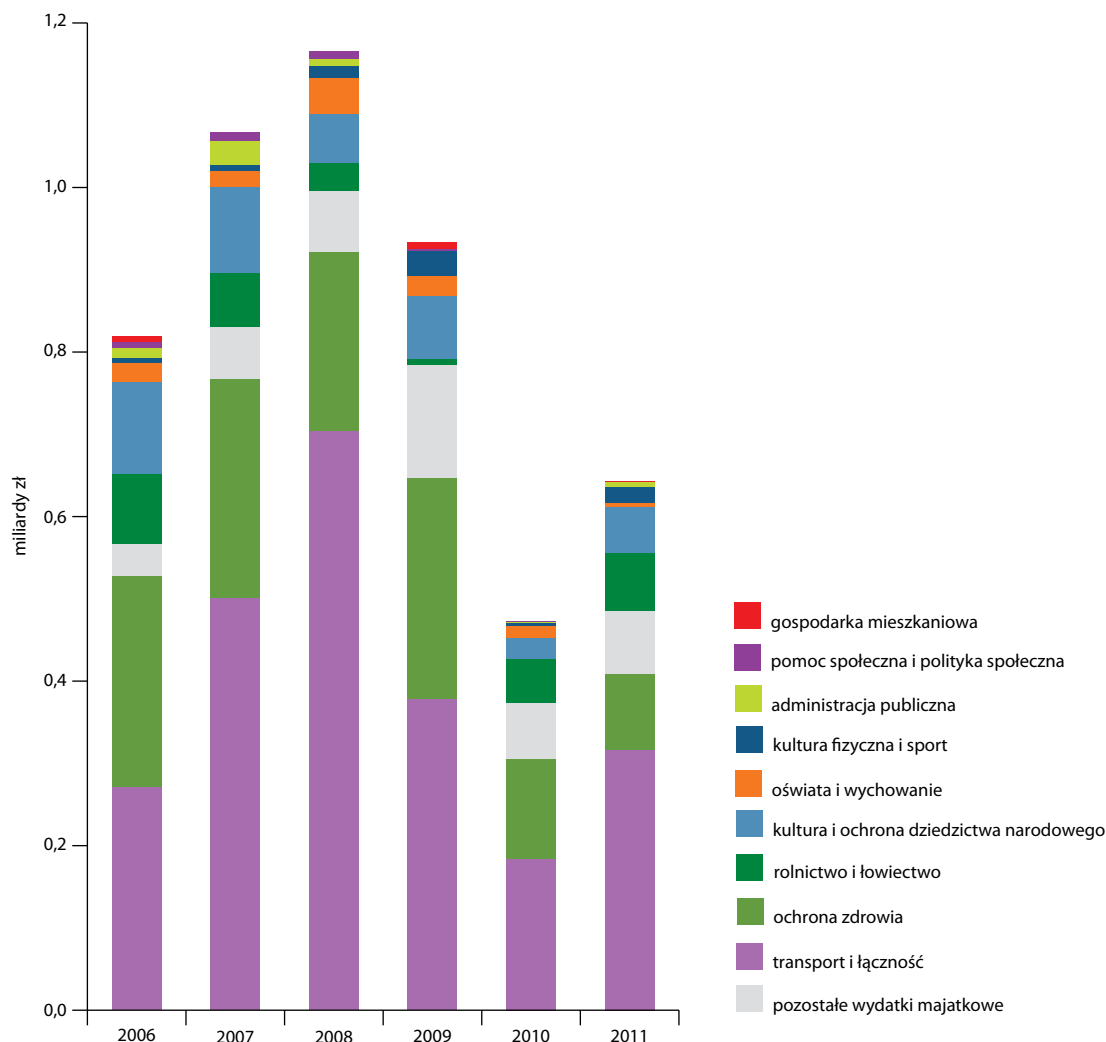
Wydatki województwa mazowieckiego wzrastały stale w latach 2006–2009. Główną przyczyną spadku wydatków ogółem w 2010 roku (o ponad 735 mln zł), jak i drastycznego spadku nakładów majątkowych (o ponad 460 mln zł), było załamanie koniunktury gospodarczej, skutkujące obniżeniem dochodów z podatków od osób prawnych – najważniejszego źródła dochodów regionu. Zmniejszenie nakładów majątkowych wynikało także z rekordowo wysokiej wpłaty do budżetu państwa na subwencję regionalną (955 mln zł). Spowodowało to poważne problemy w utrzymaniu płynności finansowej województwa. Zgodnie z obowiązującym prawem, budżet państwa zasila budżety samorządów z bieżących dochodów, natomiast samorzady muszą wpłacać równe miesięczne raty subwencji w wysokości wyznaczonej na podstawie dochodów sprzed dwóch lat.

Z trudnościami budżetowymi spowodowanymi zapisami *ustawy o dochodach jednostek samorządu terytorialnego* boryka się, nie tylko Samorząd Województwa Mazowieckiego, lecz również inne gminne i powiatowe jednostki samorządu terytorialnego w kraju. W województwie mazowieckim płatnikami subwencji równoważącej jest 25 gmin, 7 powiatów i 4 miasta na prawach powiatu. Wpłaty do budżetu państwa znacząco ograniczają możliwości rozwojowe JST, gdyż wysokość subwencji naliczana jest w oparciu o dochody sprzed dwóch lat, jak również ze względu na przyjęty cykl rozliczeń podatków i zastosowane formuły wyliczenia udziałów w dochodach z podatków należnych JST.

W ocenie jednostek samorządu terytorialnego, będących płatnikami subwencji, konieczne jest podjęcie przez rząd konstruktywnych działań zmierzających do złagodzenia poziomu wnoszonych wpłat i usunięcia z *ustawy o dochodach jednostek samorządu terytorialnego* zapisów powodujących nadmierne obciążenie budżetów samorządów. W przypadku województwa, problematyczne zapisy dotyczą obowiązku odprowadzenia 80% dochodów z podatku od osób fizycznych i prawnych od poziomu powyżej 110% średniej krajowej i 95% dochodów od poziomu powyżej 170%. Zmiany w *ustawie* są niezbędne, ponieważ pozwoliłyby częściowo zrekompensować zmniejszenie dochodów województwa będące skutkiem zaklasyfikowania regionu do kategorii regionów bardziej rozwiniętych w ramach europejskiej polityki spójności w perspektywie finansowej 2014–2020. Taka zmiana jest konieczna dla utrzymania dynamiki rozwoju województwa oraz niwelowania dysproporcji rozwojowych pomiędzy podregionami województwa. Województwo może liczyć na prorozwojowe fundusze skarbu państwa nakreślone ramowo w *Średniookresowej strategii rozwoju kraju* i uszczegółowione w *Krajowej strategii rozwoju regionalnego* oraz pozostałych strategiach sektorowych opracowanych w celu wzmocnienia spójności terytorialnej i lepszej koordynacji polityki w ujęciu sektorowym i terytorialnym.

Samorząd województwa, realizując swoje ustawowe zadania, przeznaczają znaczne kwoty na inwestycje rozwojowe. Rekordowym pod tym względem był 2008 roku, w którym na inwestycje majątkowe przeznaczono 1,166 mld zł (34% wydatków), w przeliczeniu 224 zł na 1 mieszkańca. W 2011 roku nakłady majątkowe spadły do poziomu 642,7 mln zł (25% wydatków), w przeliczeniu 123 zł na 1 mieszkańca (przy średniej krajowej 168 zł na 1 mieszkańca). Struktura wydatków majątkowych w latach 2006–2011 przedstawiona została na Ryc. 24.

Deficyt województwa finansowany jest z pożyczek, kredytów rynku krajowego i zagranicznego oraz emisji papierów wartościowych. W 2011 roku zadłużenie wyniosło 1,399 mld zł, co stanowiło 56,9% rocznych dochodów. Zgodnie z *ustawą o finansach samorządu terytorialnego*, samorzą-

Ryc. 24. Struktura wydatków majątkowych z budżetu województwa mazowieckiego według działów w latach 2006–2011

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS

dy muszą stosować się do limitów dotyczących wskaźników zadłużenia oraz jego obsługi. Zgodnie z art. 170 tej ustawy, zadłużenie nie może być wyższe niż 60% dochodów ogółem, a dopuszczalny limit kosztów obsługi zadłużenia, zgodnie z art. 169 ww. ustawy, nie może przekroczyć 15% planowanych dochodów na dany rok budżetowy. W latach 2007–2009 pozyskane kredyty i pożyczki pozwoliły na utrzymanie wysokiego poziomu wydatków majątkowych, w tym inwestycyjnych.

Łączna kwota przypadających do spłaty w 2011 roku rat kredytów i pożyczek oraz spłat kwot wynikających z udzielonych przez Samorząd Województwa Mazowieckiego poręczeń i gwarancji wynosiła 256 mln zł, co stanowiło 10,1% planowanych dochodów na ten rok.

Zgodnie z *Wieloletnią prognozą finansową województwa mazowieckiego na lata 2012-2034* dług województwa mazowieckiego nie przekroczy – w żadnym z lat objętych prognozą – 60% dochodów. Zaplanowana na lata 2013-2029 spłata długu będzie dużym obciążeniem dla budżetu województwa, szczególnie w latach 2014-2020, kiedy planowana jest spłata 915 mln zł tj. 60% zadłużenia.

10.3. Instrumenty finansowe

Dostępne dla samorządu województwa instrumenty finansowe wynikają z *ustawy o dochodach jednostek samorządu terytorialnego*. Ustawa ta wprowadziła wiele rozwiązań, które zwiększyły poziom decentralizacji finansów publicznych oraz podniosły zakres samodzielności samorządów wojewódzkich i powiatowych.

Samorząd Województwa Mazowieckiego realizuje zadania związane z rozwojem regionalnym przy wykorzystaniu dochodów własnych, środków z funduszy europejskich (Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego) oraz innych źródeł.

W okresie programowania przypadającym na lata 2014–2020, Mazowsze zostało zakwalifikowane, zgodnie z kategoryzacją UE, do grupy regionów rozwiniętych. Województwo mazowieckie będzie mieć możliwość korzystania z tzw. pakietu specjalnego, który niweluje skutki zmian kategorii. Dofinansowanie wyniesie 1,67 mld EUR, czyli 60% alokacji z okresu 2007–2013, liczonej według metodologii berlińskiej. Dodatkowo Wieloletnie Ramy Finansowe – dopuszczają zwiększenie progu elastyczności i przesuwania środków między kategoriami regionów do poziomu 2,7%. Podwyższenie tego progu ma znaczenie w kontekście wyjścia Mazowsza z kategorii regionów słabiej rozwiniętych. Wysokość współfinansowania ze środków własnych samorządów Mazowsza dla projektów UE wzrośnie do 20% (przy 15% dla pozostałych województw).

Ponadto w przyszłym okresie programowania wprowadzony zostanie kontrakt terytorialny, który umożliwi koordynację działań rozwojowych ukierunkowanych terytorialnie szczególnie do obszarów strategicznej interwencji. Źródłem finansowania będą środki unijne (z funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności) i krajowe (rządowe, samorządowe oraz prywatne).

W perspektywie 2014–2020 zmniejszona zostanie alokacja środków z funduszy europejskich dla województwa mazowieckiego, szczególnie z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. Dodatkowa możliwa do uzyskania przez Mazowsze kwota zależeć będzie od negocjacji kontraktu terytorialnego z rządem. Mając na uwadze duże zróżnicowanie przestrzenne województwa, istotne będzie wspieranie działań skierowanych bezpośrednio do obszarów strategicznej interwencji.

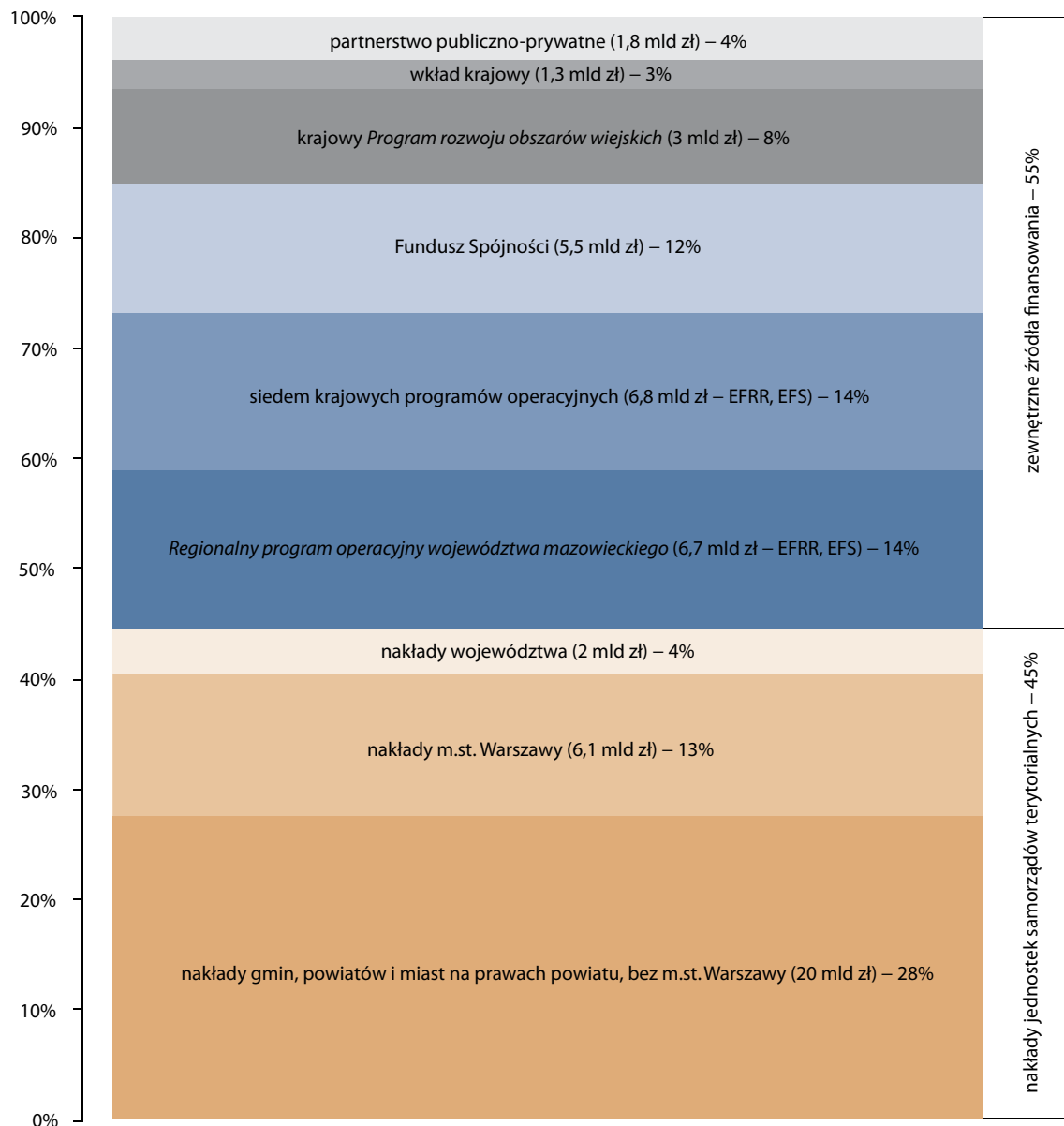
W celu zwiększenia skuteczności polityki regionalnej w wymiarze terytorialnym realizowane będą instrumenty takie jak ZIT i RIT, których zastosowanie umożliwi elastyczne podejście do potrzeb poszczególnych obszarów regionu.

Celem projekcji finansowej (Ryc. 25) jest sparametryzowanie strumieni finansowych i ich wielkości, możliwych do wygenerowania przez jednostki samorządu terytorialnego w okresie programowania 2014–2020 na realizację zadań majątkowych, przede wszystkim inwestycyjnych oraz środków ze źródeł zewnętrznych takich jak: środki unijne, z budżetu państwa i pozyskane w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego.

W województwie mazowieckim, w latach 2014–2020, wszystkie jednostki samorządu terytorialnego będą mogły przeznaczyć łącznie około 36 mld zł na inwestycje. Największy udział w tej kwocie będą miały samorzady gmin, powiatów i miast na prawach powiatu. Szacowana wysokość nakładów inwestycyjnych z budżetu województwa mazowieckiego w przyszłej perspektywie finansowej wynosi około 2 mld zł.

W ramach podziału środków z *Programu rozwoju obszarów wiejskich*, dla województwa mazowieckiego przeznaczono kwotę 3 mld zł. Ponadto do rolników z Mazowsza trafią pieniądze w ramach dopłat bezpośrednich oraz kwoty wynikające z umów wieloletnich zawartych przez ARiMR z rolnikami.

Istotnym czynnikiem poprawiającym stan finansów publicznych JST województwa mazowieckiego byłyby nowelizacja ustawy o dochodach samorządu terytorialnego, dzięki czemu zmniejszono by obciążenie budżetów wpłatami na subwencję równoważącą i regionalną do budżetu państwa. Jednostki samorządu terytorialnego – płatnicy subwencji oczekują przede wszyst-

Ryc. 25. Projekcja nakładów majątkowych województwa mazowieckiego na lata 2014-2020 według źródeł

Źródło: Opracowanie własne MBPR; Programowanie perspektywy finansowej 2014-2020 uwarunkowania strategiczne, MRR.

kim podjęcia konstruktywnych działań zmierzających do złagodzenia poziomu wnoszonych wpłat i wyeliminowanie z ustawy o dochodach jednostek samorządu terytorialnego zapisów powodujących nadmierne obciążenia budżetów samorządowych tj. w przypadku województwa, obowiązku odprowadzenia 80% dochodów z podatku od osób fizycznych i prawnych od poziomu powyżej 110% średniej krajowej i 95% dochodów od poziomu powyżej 170%. Województwo mazowieckie w obecnej sytuacji liczy przede wszystkim na zmiany w ustawie pozwalające częściowo zrekompensować zmniejszenie dochodów wynikające z nieob-

jęcia regionu celem konwergencja w ramach europejskiej polityki spójności. Zmiana ta jest konieczna dla utrzymania dynamiki rozwoju województwa oraz niwelowania dysproporcji rozwojowych pomiędzy częściami województwa. Województwo może liczyć na prorozwojowe fundusze skarbu państwa nakreślone ramowo w *Średniookresowej strategii rozwoju kraju* i uszczegółowione w *Krajowej strategii rozwoju regionalnego* i strategiach sektorowych opracowanych dla wzmacniania spójności terytorialnej i lepszej koordynacji pomiędzy politykami sektorowymi i polityką terytorialną.

Przygotowane przez polski rząd strategie sektorowe odpowiadają potrzebom kompleksowo zarysowanej polityki rozwoju, wyznaczając obszary interwencji, harmonogramy i wskaźniki realizacji oraz ramy finansowe. Kluczową dla rozwoju województw jest *Krajowa strategia rozwoju regionalnego* z nowym instrumentem, jakim jest kontrakt terytorialny, racjonalizujący system finansowania polityk publicznych przez proces terytorializacji oraz system finansowania JST. Jako uzupełniające źródło finansowania zadań *Strategii* należy również wymienić środki z krajowych funduszy celowych takich jak: Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, a także fundusze Ministerstwa Edukacji i Nauki, Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Fundusz Rozwoju Inwestycji Kulturalnych, Krajowy Fundusz Drogowy oraz Fundusz Kolejowy.

Istotne dla rozwoju Mazowsza są instrumenty finansowe wspierające i przyspieszające procesy inwestycyjne, takie jak kredyty, pożyczki, fundusze poręczeniowe i obligacje. Źródłem środków mogą być instrumenty Europejskiego Banku Inwestycyjnego (w tym JESSICA), Banku Rozwoju Rady Europy, Banku Światowego, jak również kredyty banków komercyjnych. Wydaje się jednak, że z uwagi na poziom zadłużenia województwa mazowieckiego te instrumenty finansowe będą miały mniejsze znaczenie niż dotychczas. Tym bardziej, że zmiany w *ustawie o finansach...* wzmacniają normy ostrożnościowe w budżetach jednostek samorządu terytorialnego.

Coraz większego znaczenia nabierze aktywne poszukiwanie innych źródeł finansowania rozwoju np. poprzez przyciąganie inwestorów zagranicznych i tworzenie warunków dla rozwoju partnerstwa publiczno-prywatnego. Ważne w tym zakresie będzie przekazanie uprawnień samorządom województw, umożliwiających im w pewnym zakresie prowadzenie własnej polityki podatkowej stanowiącej instrument zachęt dla inwestorów i przedsiębiorców na zasadach obowiązujących w specjalnych strefach ekonomicznych.

Istotne dla rozwoju gospodarczego województwa mazowieckiego jest również wsparcie sektora MŚP poprzez system funduszy poręczeń i pożyczek, jako lokalnych i regionalnych instytucji otoczenia biznesu. Na Mazowszu działa obecnie Mazowiecki Regionalny Fundusz Pożyczkowy i Mazowiecki Fundusz Poręczeń Kredytowych. Pomocą w procesie rozwoju przedsiębiorczości służy również Krajowy Fundusz Kapitałowy. Systemy te z czasem niewątpliwie zastąpią dotychczasowy mechanizm bezzwrotnych dotacji na rozwój przedsiębiorczości z *Regionalnego programu operacyjnego województwa mazowieckiego*.

W nowej perspektywie kierunki rozwoju będą ściśle powiązane z rezultatami, jakie Samorząd Województwa Mazowieckiego zamierza osiągnąć do 2020 roku. Konieczne jest zatem aktywne pozyskiwanie nowych funduszy na realizację zadań rozwojowych *Strategii*.

Glosariusz

Antropopresja – negatywny wpływ działalności człowieka na środowisko naturalne powodujący zaburzenia funkcjonowania ekosystemów (zespołów form roślinnych i zwierzęcych dostosowanych do warunków wytworzonych przez środowisko w danym miejscu).

Bezpieczeństwo publiczne – ogół warunków i instytucji chroniących życie, zdrowie, mienie obywateli oraz majątek ogólnonarodowy, ustrój i suwerenność państwa przed zjawiskami groźnymi dla ładu prawnego, a także przed zjawiskami mogącymi zakłócić normalne funkcjonowanie obywateli, godzącymi w ogólnie przyjęte normy postępowania.

Bezpośrednia inwestycja zagranicą (BIZ) – zgodnie z definicją OECD, oznacza inwestycję dokonaną przez rezydenta jednego kraju (zwanego bezpośrednim inwestorem) celem uzyskania długotrwałej korzyści z kapitału zaangażowanego w przedsiębiorstwo rezydenta innego kraju (określonego przedsiębiorstwem bezpośredniego inwestowania).

Biomedycyna – dziedzina medycyny wykorzystująca osiągnięcia nauk biologicznych, biochemicznych, biofizycznych i biotechnologicznych.

Biotechnologia – dyscyplina nauk technicznych wykorzystująca procesy biologiczne na skalę przemysłową.

Dziedzictwo – ogół wartości odziedziczonych po poprzednich pokoleniach, zarówno wartości materialnych jak i niematerialnych.

Działalność kulturalna – zgodnie z *ustawą z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej* polega na tworzeniu, upowszechnianiu i ochronie kultury.

Dziedzictwo kulturowe – ogół dorobku społeczeństw (narodów i środowisk) w zakresie nauki, sztuki, architektury, oświaty, techniki, wytworzonego w trakcie ich historycznego rozwoju i przekazywanego z pokolenia na pokolenie. Oznacza wartość – materialną lub niematerialną określającą kulturę. Zawiera w sobie wszystkie skutki środowiskowe wynikające z interakcji pomiędzy ludźmi a otoczeniem na przestrzeni dziejów.

Ekonomia społeczna – sektor gospodarki, w którym zatrudnienie znajdują przede wszystkim osoby wykluczone społecznie i ubogie, a rynkowe działania ekonomiczne są ściśle powiązane z rynkiem usług społecznych.

Europejska konwencja krajobrazowa – dokument sporządzony w dniu 20 października 2000 roku, którego jednym z sygnatariuszy jest Rzeczpospolita Polska. Celami Konwencji są: promowanie ochrony, gospodarki i planowania krajobrazu, a także organizowanie współpracy europejskiej w zakresie zagadnień dotyczących krajobrazu.

Europejska Sieć Regionów Chemicznych – (ang. *European Chemical Regions Network*) stowarzyszenie skupiające 21 europejskich regionów chemicznych (m.in. województwo mazowieckie). Do jego głównych zadań należą m.in. działania na rzecz wzrostu konkurencyjności sektora chemicznego poprzez promowanie współpracy europejskich podmiotów regionalnych, wyrażanie wspólnych interesów regionów chemicznych wobec instytucji europejskich, wymianę wiedzy i doświadczeń pomiędzy partnerami oraz tworzenie wspólnych projektów w dziedzinie badań, rozwoju czy innowacji.

Europejska sieć ekologiczna Natura 2000 – system ochrony zagrożonych składników różnorodności biologicznej Europy, wdrażanym od 1992 roku na terytorium wszystkich państw członkowskich Unii Europejskiej. Celem utworzenia sieci Natura 2000 jest zachowanie zagrożonych wyginięciem siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt w skali Europy. Sieć Natura 2000 tworzą dwa typy obszarów: obszary specjalnej ochrony ptaków, specjalne obszary ochrony siedlisk.

Funkcjonalne obszary ośrodków wojewódzkich (FOOW) – (zgodnie z KSRR) miasto wojewódzkie wraz z przyległymi do niego powiatami o gęstości zaludnienia powyżej 150 osób/km².

Greening – uzależnienie wypłaty części płatności w ramach Wspólnej Polityki Rolnej od realizacji określonych praktyk rolniczych, które mają korzystnie wpływać na klimat i środowisko. Według projektu Rozporządzenia [COM(2011) 625 final/2] pełne płatności bezpośrednie otrzymywać będą gospodarstwa spełniające m.in. następujące warunki:

- utrzymywanie trwałych użytków zielonych na poziomie niezmienionym w stosunku do okresu referencyjnego;
- posiadanie użytków ekologicznych, których powierzchnia będzie stanowiła 7% ogólnej powierzchni gospodarstwa;
- powierzchnia gruntów ornych w gospodarstwie – powyżej 3 ha, na których będą uprawiane trzy różne gatunki lub grupy roślin, przy czym powierzchnia głównej rośliny/uprawy nie może przekraczać 70%, a powierzchnia żadnej z tych trzech upraw nie może być mniejsza niż 5%.

Instytucje kultury – zgodnie z *ustawą z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej* są powoływane przez jednostki samorządowe, ministrów bądź kierowników urzędów centralnych, ich podstawowym celem statutowym jest prowadzenie działalności kulturalnej.

Intermodalność – wykorzystanie kilku środków transportu w jednym zintegrowanym łańcuchu transportowym na danej trasie (np. rower – pociąg – tramwaj, statek – pociąg – ciężarówka).

Jednostka instytucjonalna – podstawowy ośrodek podejmowania decyzji gospodarczych, charakteryzujący się jednolitością zachowania oraz samodzielnością podejmowania decyzji w realizowaniu jej głównej funkcji. Uważa się, że jednostka tworzy jednostkę instytucjonalną, jeżeli posiada samodzielność podejmowania decyzji w odniesieniu do jej głównej funkcji oraz prowadzi pełną rachunkowość.

Klasa kreatywna – (termin wprowadzony przez Richarda Floridę) grupa społeczna, której działalność zawodowa oparta jest na kreatywności, należą do niej osoby zajmujące się np. działalnością badawczo-rozwojową, artystyczną, medialną, inżynierią czy programowaniem komputerowym.

Klaster – specyficzna forma organizacji produkcji, polegająca na koncentracji w bliskiej przestrzeni elastycznych przedsiębiorstw prowadzących komplementarną działalność gospodarczą. Podmioty te równocześnie współpracują i konkurują między sobą, posiadają także relacje z innymi instytucjami działającymi w danej sferze. Podstawą powstania klastra są kooperacyjne powiązania występujące pomiędzy podmiotami, generujące procesy powstawania specyficznej wiedzy oraz zwiększające zdolności adaptacyjne.

Know-how (wiedzieć jak) – zespół technicznej lub pozatechnicznej wiedzy oraz doświadczeń o charakterze niejawnym, który cechuje możliwość zidentyfikowania i opisanie oraz możliwość praktycznego wykorzystania w działalności gospodarczej. Wiedza ta nie jest objęta ochroną przewidzianą w prawie patentowym, ani prawem autorskim. Wyłączność dysponowania know-how jest chroniona przez regulacje dotyczące zwalczania nieuczciwej konkurencji.

Kogeneracja – jednoczesne wytwarzanie energii elektrycznej i użytkowej energii cieplnej, rozwiązanie bardziej korzystne ekonomicznie i ekologicznie od funkcjonowania osobnych ciepłowni i elektrowni.

Kontrakt terytorialny – instrument służący koordynacji działań podejmowanych przez rząd i samorząd ukierunkowanych na osiągnięcie wspólnych celów wyznaczonych w stosunku do określonego w kontrakcie terytorium; instrument zapewnia komplementarność interwencji poprzez realizację przedsięwzięć wspólnych dla rządu i samorządu, jak i przez integrację projektów o różnym charakterze (miękkich/twardych) w ramach jednego przedsięwzięcia; kontrakt terytorialny podlega negocjacom między rządem, a samorządem regionalnym.

Koszty zewnętrzne transportu – koszty generowane przez użytkowników transportu a nie ujęte w systemie ponoszonych przez nich opłat, przez co pokrywane są przez inne podmioty (np. wdychających spaliny, żyjących w zasięgu hałasu drogowego, stojących w korkach), koszty społeczne.

Krajobraz kulturowy – to, zgodnie z *ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze.

Krajowa sieć obszarów wiejskich – jest podmiotem wspierającym rozwój obszarów wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 współfinansowanym ze środków Europejskiego Funduszu Rolnego na Rzecz Obszarów Wiejskich. W Polsce strukturę KSOW stanowią Sekretariat Centralny w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi i 16 Sekretariatów Regionalnych. Celem KSOW jest wsparcie wdrażania i oceny polityki w zakresie rozwoju obszarów wiejskich, a także identyfikacja, analiza, rozpowszechnianie oraz wymiana informacji i wiedzy w tym zakresie wśród wszystkich zainteresowanych partnerów na poziomie lokalnym, regionalnym oraz wspólnotowym.

Krajowy rejestr urzędowy podmiotów gospodarki narodowej REGON – zbiór informacji o podmiotach gospodarki narodowej prowadzony w systemie informatycznym w postaci centralnej bazy danych oraz terenowych baz danych. Utworzony na podstawie art. 41 ust. 1 pkt. 1 *ustawy z dnia 29 czerwca 1995 r. o statystyce publicznej* (Dz. U. Nr 88, poz. 439 z późn. zm.). Każdy podmiot gospodarki narodowej ma obowiązek rejestracji prowadzonej działalności w REGON.

Kryterium funkcjonalne – syntetyczny wskaźnik, określający charakter funkcjonalny obszaru na podstawie takich czynników, jak m.in. gęstość zaludnienia, odsetek osób pracujących w rolnictwie, odsetek mieszkań należących do spółdzielni mieszkaniowych, mieszkań małych oraz lokali wyposażonych w usługi sieciowe (wodociąg, kanalizacja, itp.), wykorzystywany w delimitowaniu czterech rodzajów obszarów: miejskich, miejskich z cechami wiejskimi, wiejskich z cechami miejskimi i wiejskich.

Lista produktów tradycyjnych – została utworzona na mocy *ustawy z dnia 17 grudnia 2004 r. o rejestracji i ochronie nazw i oznaczeń produktów rolnych i środków spożywczych oraz o produktach tradycyjnych*, na listę prowadzoną przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi wpisywane są produkty, których jakość lub wyjątkowe cechy i właściwości wynikają ze stosowania tradycyjnych metod produkcji (wykorzystywane co najmniej 25 lat), stanowiące element dziedzictwa kulturowego regionu, w którym są wytwarzane, oraz będące elementem tożsamości społeczności lokalnej.

Lokalne grupy działania (LGD) – rodzaj trójstronnego partnerstwa terytorialnego tworzonego na obszarach wiejskich. W skład LGD wchodzi przedstawiciela sektora publicznego, gospodarczego i społecznego. Zadaniem LGD jest opracowanie lokalnej strategii rozwoju i jej wdrożenie poprzez realizację zgodnych z nią przedsięwzięć. W oparciu o LGD wdrażana jest oś 4 „LEADER” Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.

Lokalne źródła energii – źródła energii umożliwiające jej pozyskiwanie w sposób nie wymagający importu surowców spoza województwa, w tym dostępne lokalnie OZE.

Ład przestrzenny – ukształtowanie przestrzeni, które tworzy harmonijną całość oraz uwzględnia w uporządkowanych relacjach wszelkie uwarunkowania i wymagania funkcjonalne, społeczno-gospodarcze, środowiskowe, kulturowe oraz kompozycyjno-estetyczne (*ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*).

Metodologia berlińska – podział środków na regionalne programy operacyjne w nowej perspektywie finansowej UE. Metodologia ta uwzględnia m.in. liczbę mieszkańców danego regionu, poziom bezrobocia oraz różnicę między PKB *per capita* regionu i średniej unijnej.

Miasto historyczne – (na podstawie *Część analityczna Uwarunkowania Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2012-2015, Załącznik Nr 1 do Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2012-2015, Warszawa 2011*) zgodnie z zapisami Międzynarodowej Karty Odnowy Miast Historycznych ICOMOS pojęcie miast historycznych odnosi się do zespołów i jednostek osadniczych, które obecnie posiadają status miast lub w przeszłości były miastami i odzwierciedlają wartości charakterystyczne dla tradycyjnych struktur miejskich.

Miasto-ogród – koncepcja miasta satelickiego, osiedla oddalonego od centrum miasta, rozpozszechniona przez Ebenezera Howarda. Miasto-ogród charakteryzowało się ideą koegzystencji trzech podstawowych elementów: wspólnej własności ziemi, przyjęcia ograniczeń: przestrzennego rozwoju miasta i liczby jego mieszkańców, a także zachowania stanu ekologicznej równowagi między przestrzenią miasta i jej otoczeniem. Miasto-ogród miało stanowić alternatywę dla przeludnionych wielkich miast. W województwie mazowieckim według założeń tej koncepcji powstały: Magdalenka, Sopicowo, Śródborów, Zalesie Dolne, Józefów, Konstancin, Komorów, Milanówek, Włochy, Ostoja, Podkowa Leśna, Sadyba, Żoliborz Oficerski, Czerniaków, Młociny, Żąbki, Żyrardów.

Miejski obszar funkcjonalny – zgodnie z KPZK miejski obszar funkcjonalny jest układem osadniczym ciągłym przestrzennie, złożonym z odrębnych administracyjnie jednostek. Obejmuje zwarty obszar miejski oraz powiązaną z nim funkcjonalnie strefę zurbanizowaną. Administracyjnie miejskie obszary funkcjonalne mogą obejmować zarówno gminy miejskie, wiejskie, jak i miejsko-wiejskie. Miejskie obszary funkcjonalne można podzielić na cztery podtypy: ośrodków wojewódzkich, w tym metropolitalnych, regionalnych, subregionalnych i lokalnych.

Nanotechnologia – ogólna nazwa całego zestawu technik i sposobów tworzenia rozmaitych struktur o rozmiarach nanometrycznych, czyli na poziomie pojedynczych atomów i cząsteczek. Materiały i cząstki nanometrycznej wykazują osobliwe właściwości fizyczne, chemiczne i biologiczne, które w tych samych materiałach, ale w skali makro nie występują. Podstawowym celem nanotechnologii jest projektowanie i tworzenie materiałów i przyrządów o założonych własnościach: fizycznych, chemicznych, mechanicznych, biologicznych poprzez wykorzystanie specyficznych właściwości cząsteczek na poziomie atomowym i molekularnym.

NODUS mieszkalnictwo i planowanie – włączenie miejskich polityk rewitalizacyjnych do ogólnych zasad polityki rozwoju regionalnego”, projekt realizowany w ramach programu URBACT2. Tematyką projektu są zagadnienia rewitalizacji, w tym zasady kreowania polityki rewitalizacji w krajach biorących udział w projekcie. Realizacja przedsięwzięć ma odpowiedzieć na pytanie, jak włączyć rewitalizację do ogólnych zasad polityki rozwoju regionalnego.

Nomenklatura jednostek terytorialnych do celów statystycznych – uporządkowany wykaz nazw jednostek terytorialnych i przypisanych im symboli terytorialnych występujących na poszczególnych poziomach podziału terytorialnego kraju, wykorzystywany w procesie zbierania danych sta-

tystycznych, gromadzenia, przechowywania i opracowywania zebranych danych oraz ogłaszania, udostępniania i rozpowszechniania wyników badań statystycznych w przekrojach terytorialnych. Nomenklatura NTS została opracowana w oparciu o istniejący trójstopniowy podział kraju na województwa (NTS 2), powiaty (NTS 4) i gminy (NTS 5), przy pomocy którego wyodrębnione zostały dwa dodatkowe nie administracyjne poziomy, tj. regiony (NTS 1) i podregiony (NTS 3).

Obszar chronionego krajobrazu – jest, zgodnie z *ustawą o ochronie przyrody*, formą ochrony przyrody. Obszar chronionego krajobrazu, wyznaczany w drodze uchwały sejmiku województwa, obejmuje tereny chronione ze względu na wyróżniający się krajobraz o różnicowanych ekosystemach, wartościowe ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem lub pełnią funkcję korytarzy ekologicznych.

Obszary funkcjonalne (zgodnie z KPZK) – obszary charakteryzujące się wspólnymi cechami geograficznymi (społeczno-gospodarczymi, przestrzennymi). Po części stanowią obszary problemowe w rozumieniu gospodarki przestrzennej, które z kolei mogą być obszarami problemowymi w rozumieniu polityki regionalnej. KPZK wprowadzając pojęcie obszarów funkcjonalnych bazuje na ustawowej definicji obszaru problemowego jako obszaru szczególnego zjawiska z zakresu gospodarki przestrzennej lub występowania konfliktów przestrzennych wskazanych w planie zagospodarowania przestrzennego województwa lub określonych w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy. KPZK rozbudowuje definicję o zapis: zwarty układ przestrzenny składający się z funkcjonalnie powiązanych terenów, charakteryzujących się wspólnymi uwarunkowaniami i przewidywalnymi, jednolitymi celami rozwoju.

Do zbioru obszarów funkcjonalnych należeć mogą cztery typy obszarów:

- a) określone w odniesieniu do całego systemu osadniczego, wyznaczone na podstawie stopnia urbanizacji, obejmujące obszary miejskie – rdzenie i ich strefy funkcjonalne, jak i obszary funkcjonalne wiejskie,
- b) wyznaczone na podstawie typu potencjału rozwojowego ze względu na występowanie szczególnego zjawiska z zakresu gospodarki przestrzennej i warunków dla polityki rozwoju w skali makroregionalnej,
- c) wyznaczone ze względu na możliwość wystąpienia konfliktów przestrzennych związanych ze sposobem wykorzystania ich potencjału przyrodniczego i kulturowego,
- d) wymagające restrukturyzacji i rozwoju nowych funkcji przy użyciu instrumentów właściwych polityce regionalnej. Na tych obszarach dochodzi do kumulacji problemów o charakterze społeczno-gospodarczym, co staje się barierą dla osiągnięcia spójności przestrzennej kraju.

Obszary problemowe w rozumieniu gospodarki przestrzennej – zgodnie art. 2 pkt. 7 *ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* to obszary szczególnego zjawiska z zakresu gospodarki przestrzennej lub występowania konfliktów przestrzennych wskazanych w planie zagospodarowania przestrzennego województwa lub określonych w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy.

Obszary problemowe w rozumieniu polityki regionalnej (zgodnie z KSRR) – terytoria cechujące się największą koncentracją negatywnych zjawisk rozwojowych o zasięgu krajowym lub ponadregionalnym, a także terytoria wymagające szczególnego wsparcia procesów rozwojowych.

Obszary strategicznej interwencji (zgodnie z KSRR) – obszary, do których w sposób szczególny będzie adresowana polityka regionalna; obszary wobec których, wymagana jest interwencja rządu ze względu na ciężar, którego region sam nie jest w stanie udźwignąć; obszary, które ze względów społecznych, gospodarczych lub środowiskowych wywierają lub mogą w przyszłości wywierać istotny wpływ na rozwój kraju. istnieją dwa typy OSI:

- 1) Obszary wyodrębnione w ramach 1 celu strategicznego „Wzmacnianie wzrostu konkurencyjności regionów”:
 - a) ośrodki wojewódzkie – miasta, które od 1 stycznia 1999 roku są siedzibą wojewody lub sejmiku województwa oraz ich obszary funkcjonalne;
 - b) obszary położone poza funkcjonalnymi obszarami ośrodków wojewódzkich, tj.: ośrodki subregionalne (miasta średniej wielkości – powyżej 20 tys. mieszkańców, pełniące istotne funkcje w skali sub- i regionalnej) oraz ośrodki lokalne;
 - c) obszary wiejskie.
- 2) Obszary strategicznej interwencji w ramach 2. celu strategicznego *Budowa spójności terytorialnej i przeciwdziałanie marginalizacji obszarów problemowych* zwane są obszarami problemowymi polityki regionalnej. Należą do nich:
 - a) obszary strategicznej interwencji dla zapewnienia spójności w wymiarze kraju – obszary o najniższym poziomie rozwoju,
 - b) obszary strategicznej interwencji na rzecz wspierania obszarów wiejskich o najniższym poziomie dostępu mieszkańców do dóbr i usług warunkujących możliwości rozwojowe,
 - c) obszary strategicznej interwencji na rzecz restrukturyzacji i rewitalizacji miast tracących funkcje społeczno-gospodarcze,
 - d) obszary strategicznej interwencji w odniesieniu do obszarów przygranicznych,
 - e) obszary strategicznej interwencji na rzecz zwiększenia dostępności transportowej do ośrodków wojewódzkich na obszarach o najniższej dostępności.

Odnawialne źródła energii (OZE) – źródła wykorzystujące w procesie przetwarzania energię wiatru, promieniowania słonecznego, geotermalną, fal, prądów i pływów morskich, spadku rzek oraz energię pozyskiwaną z biomasy, biogazu wysypiskowego, a także biogazu powstałego w procesach odprowadzania lub oczyszczania ścieków albo rozkładu składowanych szczątków roślinnych i zwierzęcych (ustawa *Prawo energetyczne*).

Park kulturowy – zgodnie z *ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* jest formą ochrony zabytków. Park kulturowy jest tworzony na podstawie uchwały rady gminy, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Poligeneracja – realizowanie przy produkcji energii innych procesów (np. produkcji chemicznej, chłodu, itp.)

Polska klasyfikacja działalności PKD 2007 – umownie przyjęty, hierarchicznie usystematyzowany podział zbioru rodzajów działalności społeczno-gospodarczej, jakie realizują jednostki. Obejmuje poziomy: sekcja, dział, grupa, klasa, podklasa. Wprowadzona rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2007 roku (Dz. U. 2007 r. Nr 251, poz. 1885 z dnia 31 grudnia 2007 r.).

Polskie konsorcjum bioregionów – porozumienie w skład którego wchodzi następujące województwa: łódzkie, dolnośląskie, pomorskie, małopolskie, wielkopolskie oraz mazowieckie. Zakłada ono m.in. wspólne inicjowanie i wspieranie projektów w zakresie biotechnologii, wzajemną promocję działań z zakresu bio- i nanotechnologii czy wzajemne wsparcie inicjatyw edukacyjnych z zakresu biotechnologii. Na bazie tego porozumienia zostanie utworzone Środkowoeuropejskie Konsorcjum Bioregionów, którego celem będzie wspólna promocja, przyciąganie inwestorów i współpraca przy pozyskiwaniu środków na przedsięwzięcia związane z bio- i nanotechnologią.

Prędkość handlowa – iloraz przejechanej odległości i czasu przejazdu, prędkość komunikacyjna.

Produkt krajowy brutto (PKB) – (ang. *Gross Domestic Product, GDP*), obrazuje końcowy rezultat działalności wszystkich podmiotów gospodarki narodowej.

Przemysł ekologiczny – przemysł wykorzystujący dążenie do ograniczenia negatywnego wpływu gospodarki na środowisko jako szansę na rozwój i wzrost konkurencyjności. Przemysł ekologiczny polega zarówno na opracowywaniu rozwiązań obniżających koszty prowadzenia działalności gospodarczej (np. poprzez ograniczanie zużycia energii i zasobów bądź emisji zanieczyszczeń), jak i ich wdrażaniu. Do przemysłu ekologicznego można zatem zaliczyć przedsiębiorstwa produkujące urządzenia służące do pozyskiwania energii z OZE, jak też ośrodki badawcze opracowujące nowe technologie i wprowadzające je na rynek.

Przestrzeń publiczna – obszar o szczególnym znaczeniu dla zaspokojenia potrzeb mieszkańców, poprawy jakości ich życia i sprzyjający nawiązywaniu kontaktów społecznych.

Pyły zawieszone (PM_{2,5}; PM₁₀) – Pył zawieszony składa się z mieszaniny cząstek zawieszonych w powietrzu. Pył PM₁₀ zawiera cząstki o średnicy mniejszej niż 10 µm, które mogą docierać do górnych dróg oddechowych i płuc. Pył PM_{2,5} zawiera cząstki o średnicy mniejszej niż 2,5 µm, które mogą docierać do górnych dróg oddechowych, płuc oraz przenikać do krwi. Pył zawieszony może zawierać substancje toksyczne takie jak wielopierścieniowe węglowodory aromatyczne (np. benzo/a /piren), metale ciężkie oraz dioksyne i furany.

Rejony statystyczne – według *Spisu Powszechnego* w 2002 roku było w województwie mazowieckim 4 447 rejonów statystycznych, przy czym kryterium wielkości rejonu była liczba ludności nie większa niż 2 700 osób oraz liczba mieszkań nie większa niż 999.

Regionalny program operacyjny (RPO) – narzędzie służące realizacji polityki regionalnej, w regionalnym programie operacyjnym określone są priorytety oraz działania, służące realizacji celów strategii rozwoju regionu; podstawę prawną dla funkcjonowania RPO stanowi *ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju*.

Rewitalizacja – kompleksowy, skoordynowany, wieloletni proces przemian przestrzennych, technicznych, społecznych i ekonomicznych prowadzony na obszarze zdegradowanym w celu wyprowadzenia tego obszaru ze stanu kryzysowego, w szczególności przez nadanie mu nowej jakości funkcjonalnej i stworzenie warunków do jego rozwoju, w oparciu o charakterystyczne uwarunkowania endogeniczne (na podstawie rozporządzenia MRR z 9 kwietnia 2010 r.).

Sektor B+R – ogół instytucji i osób zajmujących się pracami twórczymi, podejmowanymi dla zwiększenia zasobu wiedzy, jak również dla znalezienia nowych zastosowań dla tej wiedzy.

Sektor kreatywny – (ang. *creative industries*), w zależności od definicji pojęcie obejmuje różne rodzaje działalności, dla których kreatywność jest kluczowym czynnikiem produkcji. W krajach Unii Europejskiej najpowszechniejsza jest definicja przyjęta przez KEA European Affairs, która rozdziela przemysły kultury i przemysły kreatywne. Przemysły kultury obejmują tradycyjne dziedziny sztuki i kultury, których wynik jest czysto artystyczny. Do przemysłów kreatywnych zaliczane są natomiast działania, które używają kultury jako wartości dodanej w wytwarzaniu produktów pozakulturalnych. Na potrzeby *Strategii* przyjęta została ogólna klasyfikacja sektora kreatywnego w oparciu o działy PKD 2007 GUS. Do przemysłów kreatywnych zalicza się: działalność wydawnicza; działalność związana z produkcją filmów, nagrań wideo, programów telewizyjnych, nagrań dźwiękowych i muzycznych; nadawanie programów ogólnodostępnych i abonamentowych; działalność w zakresie architektury, badania i analizy techniczne; reklama, badanie rynku i opinii publicznej; pozostała działalność profesjonalna, naukowa i techniczna; działalność twórcza związana z kulturą i rozrywką. Jednocześnie przy określaniu klasy kreatywnej oparto się na założeniach ESPON klasyfikujących zawody według międzynarodowego standardu ISCO-08.

Sieci energetyczne – (zgodnie z art. 3 *ustawy z dnia 10 kwietnia 1997 r. Prawo energetyczne*) instalacje połączone i współpracujące ze sobą, służące do:

- przesyłania paliw lub energii (transportu paliw gazowych i energii elektrycznej sieciami przesyłowymi do sieci dystrybucyjnych lub odbiorców końcowych przyłączonych do sieci przesyłowych; transportu paliw płynnych siecią rurociągów; transportu ciepła siecią ciepłowniczą),
- dystrybucji paliw lub energii (transportu paliw gazowych i energii elektrycznej sieciami dystrybucyjnymi do odbiorców; rozdziału paliw płynnych do odbiorców; rozdziału ciepła do odbiorców) należące do przedsiębiorstwa energetycznego.

Sieć dystrybucyjna (zgodnie z art. 3 *ustawy z dnia 10 kwietnia 1997 r. Prawo energetyczne*) – sieć gazowa wysokich, średnich i niskich ciśnień albo sieć elektroenergetyczna wysokich, średnich i niskich napięć, za której ruch sieciowy jest odpowiedzialny operator systemu dystrybucyjnego.

Sieć dziedzictwa kulinarnego mazowsze – regionalna sieć zrzeszająca producentów, przetwórców oraz dystrybutorów żywności w województwie mazowieckim. Regionalne sieci dziedzictwa kulinarnego powstają w regionach zrzeszonych w Europejskiej Sieci Dziedzictwa Kulinarnego. Województwo mazowieckie jest jednym z 25 regionów członkowskich europejskiej sieci.

Sieć przesyłowa – zgodnie z art. 3 *ustawy z dnia 10 kwietnia 1997 r. Prawo energetyczne* sieć gazowa wysokich ciśnień albo sieć elektroenergetyczna najwyższych lub wysokich napięć, za której ruch sieciowy jest odpowiedzialny operator systemu przesyłowego.

Sieć regionów europejskich wykorzystujących technologie kosmiczne NEREUS – (ang. *Network of European Regions Using Space Technologies*) – województwo mazowieckie jest członkiem działającej na zasadach non-profit sieci NEREUS. Do celów sieci zalicza się m.in. włączenie regionów do działań mających na celu wypracowanie i rozwijanie europejskich programów kosmicznych i czynności związanych z infrastrukturą i aplikacjami; promowanie i wdrażanie partnerstwa, sprawowanie kontroli nad programami współpracy międzynarodowej pomiędzy europejskimi regionami; tworzenie warunków do wykorzystania usług kosmicznych na obszarze wszystkich regionów europejskich w celu wspomaganie zrównoważonego rozwoju UE i umożliwienia pełnej eksploatacji jej potencjału w zakresie technologii kosmicznych; wspieranie lepszej promocji kosmicznego wymiaru Europy w globalnej gospodarce, a także zwiększenie udziału obywateli w tworzeniu polityki europejskiej i rozwijaniu rynków usług kosmicznych.

Skansen – muzeum na wolnym powietrzu, którego celem jest prezentowanie kultury ludowej danego obszaru, bądź ekspozycja obiektów zabytkowych (etnograficznych, architektonicznych, archeologicznych).

Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw – (ang. *Corporate Social Responsibility, CSR*) to strategia zarządzania, zgodnie z którą przedsiębiorstwa w swoich działaniach dobrowolnie uwzględniają interesy społeczne, aspekty środowiskowe, czy relacje z różnymi grupami interesariuszy, w szczególności z pracownikami. Bycie społecznie odpowiedzialnym oznacza inwestowanie w zasoby ludzkie, w ochronę środowiska, relacje z otoczeniem firmy i informowanie o tych działaniach, co przyczynia się do wzrostu konkurencyjności przedsiębiorstwa i kształtowania warunków dla zrównoważonego rozwoju społecznego i ekonomicznego.

Spójność terytorialna – sieć wzajemnych powiązań wielu aspektów współczesnej przestrzeni życiowej (spójność gospodarcza, transportowa, ekologiczna, rozwojowa, społeczna i inne), wyrażająca się poprzez minimalizację występowania konfliktów przestrzennych oraz równoważenia różnic potencjałów rozwojowych pomiędzy regionami, a także negatywnych efektów procesów rozwojowych

Spółdzielnia socjalna – podmiot ekonomii społecznej, instytucja łącząca prowadzenie działalności gospodarczej z integracją społeczną i zawodową członków – osób niepełnosprawnych lub do-

świadczających trudności na rynku pracy (długotrwale bezrobotni, byli więźniowie, narkomani, bezdomni). Podstawowym celem spółdzielni jest osiągnięcie społecznej i zawodowej reintegracji jej członków poprzez zatrudnianie osób, dla których praca w spółdzielni jest jedyną możliwością wyjścia z wykluczenia i marginalizacji społecznej.

Standardy imisyjne – wymagania, które powinny być spełnione przez środowisko jako całość lub jego poszczególne elementy przyrodnicze, np. poziom zanieczyszczeń.

Standard siły nabywczej (SSN) – (ang. *Purchasing Power Standard, PPS*) wspólna sztuczna waluta, która równoważy siłę nabywczą różnych walut krajowych i tym samym pozwala na czyste porównania wielkości PKB i jego składników pomiędzy poszczególnymi krajami

Suburbanizacja – proces przenoszenia form przestrzennych miasta oraz form życia miejskiego poza miasto centralne, na tereny w jego sąsiedztwie, oraz proces zespalania funkcjonalnego obszarów podlegających suburbanizacji z miastem centralnym. Mianem suburbanizacji określa się także tylko proces decentralizacji w regionie miejskim polegający na przemieszczaniu się ludności i podmiotów gospodarczych z miasta centralnego do strefy podmiejskiej.

System transportowy – organizacja i wyposażenie transportu na danym obszarze; układ podsystemów technicznych (gałęziowych, funkcjonalnych), organizacyjnych, finansowych i regulacyjnych (na podstawie *Strategii rozwoju transportu*).

Technologie informacyjno-komunikacyjne (TIK) – (ang. *Information and Communication Technologies, ICT*) – rodzina technologii przetwarzających, gromadzących i przesyłających informacje w formie elektronicznej.

transeuropejskie sieci transportowe TEN-T – (ang. *Trans-European Network-Transport TEN-T*) – na sieć transportową składają się drogi (przede wszystkim autostrady), linie kolejowe (w tym linie dużych prędkości), lotniska, międzynarodowe porty lotnicze oraz porty śródlądowe. Ponadto sieć obejmuje systemy sterowania ruchem, systemy informacyjne oraz systemy nawigacyjne.

URBACT II – jeden z programów celu 3. polityki spójności *Europejska Współpraca Terytorialna*. Główną ideą programu URBACT II jest organizowanie sieci współpracy miast europejskich w celu zapewnienia zrównoważonego i zintegrowanego rozwoju miast w Europie z uwzględnieniem postanowień *Strategii Lizbońskiej* i *Göteborskiej*. W programie szczególny nacisk kładzie się na szerzenie wiedzy na temat zintegrowanego zarządzania miejskiego i wymianę doświadczeń w tym zakresie.

Wartość dodana brutto (WDB) – (ang. *gross value added, GVA*) – wartość produktów (wyrobów i usług) wytworzona przez jednostki krajowe rynkowe i nierynkowe pomniejszona o zużycie pośrednie poniesione w związku z jej wytworzeniem.

Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych – Główny Urząd Statystyczny (za Eurostatem) definiuje jako procent osób, których dochód ekwiwalentny do dyspozycji (po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych) jest niższy od granicy ubóstwa ustalonej na poziomie 60% mediany rocznych ekwiwalentnych dochodów do dyspozycji w kraju. Przy czym ekwiwalentność dochodu liczona jest w następujący sposób: 1 dla pierwszej osoby dorosłej w gospodarstwie, 0,5 – dla każdego następnego dorosłego członka gospodarstwa, 0,3 – dla każdego dziecka w wieku poniżej 14 lat. Oznacza to, że przykładowe 3-osobowe gospodarstwo domowe złożone z 2 osób dorosłych (czyli w wieku co najmniej 14 lat) i jednego dziecka liczy sobie 1,8 jednostek ekwiwalentnych (1 + 0,5 + 0,3). Jeżeli gospodarstwo to dysponowało na przykład dochodem 6 000 złotych, to dochód w przeliczeniu na osobę wyniesie – 2 000 zł (6 000:3) natomiast dochód na jednostkę ekwiwalentną – około 3 333 zł (6 000:1,8). Obowiązuje przy tym zasada, iż każda osoba w gospodarstwie ma przypisaną taką samą wartość dochodu.

Wzory użytkowe – nowe i użyteczne rozwiązanie o charakterze technicznym dotyczące kształtu, budowy lub zestawienia przedmiotu o trwałej postaci. Wzór uważa się za rozwiązanie użyteczne, jeżeli pozwala ono na osiągnięcie celu mającego praktyczne znaczenie przy wytwarzaniu lub korzystaniu z wyrobów. Na wzory użytkowe udzielane są prawa ochronne. Udzielenie prawa ochronnego stwierdza się przez wydanie świadectwa ochronnego. O udzieleniu prawa ochronnego na wzór użytkowy dokonuje się wpisu do rejestru praw ochronnych. Zakres przedmiotowy prawa ochronnego określają zastrzeżenia ochronne zawarte w opisie ochronnym wzoru użytkowego. Prawo ochronne trwa dziesięć lat od daty zgłoszenia wzoru użytkowego w Urzędzie Patentowym.

Wynalazek podlegający opatentowaniu – rozwiązanie o charakterze technicznym, które jest nowe, posiada poziom wynalazczy i nadaje się do przemysłowego stosowania.

Zaawansowane technologie – w polskich publikacjach naukowych stosowane są liczne tłumaczenia pojęcie *high-technology*: zaawansowane technologie, wysokie technologie, wysoka technika, oparte na nowych technologiach. Zaawansowane technologie określa się jako dziedziny i wyroby odznaczające się wysoką intensywnością badawczo-rozwojową, charakteryzujące się wysokim poziomem innowacyjności, krótkim cyklem życia wyrobów i procesów, szybką dyfuzją innowacji, wzrastającym zapotrzebowaniem na wysoko wykwalifikowany personel, dużymi nakładami kapitałowymi, wysokim ryzykiem inwestycyjnym, ścisłą współpracą naukowo-techniczną oraz wzmagającą się konkurencją w handlu międzynarodowym.

Intensywność wydatków na działalność B+R większa niż 7% – wysokiej techniki.

Intensywność wydatków na działalność B+R pomiędzy 2,5% i 7% – średnio-wysokiej techniki.

Zintegrowane inwestycje terytorialne (ZIT) – narzędzie do wdrażania strategii terytorialnych w sposób zintegrowany. ZIT pozwala państwom członkowskim na implementację programów operacyjnych w sposób przekrojowy oraz uzyskiwanie finansowania z różnych osi priorytetowych jednego lub kilku programów operacyjnych, co zapewnia implementację zintegrowanej strategii dla określonego terytorium. Dzięki temu istnienie ZIT zarówno zapewni państwom członkowskim elastyczność w zakresie tworzenia programów operacyjnych, jak i umożliwi skuteczne wdrażanie zintegrowanych działań poprzez uproszczone finansowanie. Należy podkreślić, że ZIT mogą być skutecznie wykorzystywane wyłącznie jeśli dany obszar geograficzny posiada zintegrowaną, międzysektorową strategię terytorialną. ZIT służą przede wszystkim zwiększeniu zaangażowania miast i ich obszarów funkcjonalnych w zarządzanie środkami strukturalnymi UE oraz wspieraniu rozwoju miejskiego obszaru funkcjonalnego poprzez promocję współpracy wchodzących w jego skład jednostek administracyjnych oraz realizację wspólnych, zintegrowanych projektów. Podstawowe elementy ZIT obejmują: wyznaczone terytorium oraz zintegrowaną strategię rozwoju terytorialnego; pakiet działań podlegających implementacji; oraz ustalenia dotyczące zarządzania ZIT.

Spis wykorzystanych skrótów

AGC	Umowa Europejska o głównych międzynarodowych liniach kolejowych
AGTC	Umowa Europejska o ważnych międzynarodowych liniach transportu kombinowanego i obiektach towarzyszących
BIZ	bezpośrednie inwestycje zagraniczne
B+R	badania i rozwój
B+R+W	badania, rozwój i wdrożenia
CSR	społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw (ang. <i>Corporate Social Responsibility</i>)

EPC	ekwiwalenty pełnego czasu pracy – jednostki przeliczeniowe służące do ustalania faktycznego zatrudnienia w działalności badawczo-rozwojowej; jeden ekwiwalent pełnego czasu pracy (EPC) oznacza jedną osobę – rok poświęcony wyłącznie na działalność B + R.
ESPON	Europejska Sieć Obserwacyjna Planowania Przestrzennego (ang. <i>European Spatial Planning Observation Network</i>)
GIS	System Informacji Przestrzennej (ang. <i>Geographic Information System, GIS</i>)
HACCP	System Analizy Zagrożeń i Krytycznych Punktów Kontroli, (ang. <i>Hazard Analysis and Critical Control Points</i>)
ICOMOS	Międzynarodowa Rada Ochrony Zabytków i Miejsc Historycznych
ISO	Międzynarodowa Organizacja Normalizacyjna (ang. <i>International Organization for Standardization</i>)
JST	jednostki samorządu terytorialnego
KDP	Kolej Dużych Prędkości
MPZP	miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego
MSIP	Mazowiecki System Informacji Przestrzennej
MŚP	małe i średnie przedsiębiorstwa
NTS	zob. Nomenklatura Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych
NID	Narodowy Instytut Dziedzictwa
OMW	Obszar Metropolitalny Warszawy
ONZ	Organizacja Narodów Zjednoczonych
OSI	obszar strategicznej interwencji
OSP	Ochotnicza Straż Pożarna
OZE	odnawialne źródła energii
PKB	produkt krajowy brutto (ang. <i>Gross Domestic Product, GDP</i>)
PKD	Polska Klasyfikacja Działalności
PNB	produkt narodowy brutto (ang. <i>Gross National Product, GNP</i>)
p-p.	punkt procentowy
PPP	partnerstwo publiczno-prywatne
PZPWM	<i>Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego</i>
REGON	Krajowy Rejestr Urzędowy Podmiotów Gospodarki Narodowej
RIT	regionalny instrument terytorialny
RP	Rzeczpospolita Polska
RPO	regionalny program operacyjny
TEN-T	Transeuropejskie sieci transportowe (ang. <i>Trans-European Network-Transport</i>)
TIK	technologie informacyjno-komunikacyjne (ang. <i>Information and Communication Technologies, ICT</i>)
UE	Unia Europejska
UNESCO	Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury (ang. <i>United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization</i>)
WDB	wartość dodana brutto (ang. <i>gross value added, GVA</i>)
WIOŚ	Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska
ZIT	Zintegrowane Inwestycje Terytorialne

Bibliografia

Aktywność obywatelska województwa mazowieckiego na podstawie wyborów prezydenckich i samorządowych w 2010 r., 2011, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, opracowanie na prawach maszynopisu, Warszawa

Analiza planu zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego w zakresie sieci osadniczej i ładu przestrzennego, wnioski i zalecenia do aktualizacji dokumentu, 2011, J. M. Chmielewski (red.), Ekspertyza wykonana na zlecenie Mazowieckiego Biura Planowania Regionalnego, opracowanie na prawach maszynopisu, Warszawa

Analiza potrzeb i rozwoju przemysłów kreatywnych, 2009, ECORYS, Warszawa

Atlas klimatu Polski, 2005, H. Lorenc (red.), Warszawa

Badanie statystyczne w zakresie identyfikacji obszarów o cechach wiejskich w województwie mazowieckim oraz wskaźnika syntetycznego różnicującego gminy na podstawie kryterium funkcjonalnego, Raport z przebiegu prac nad wykonaniem opracowania, 2010, A. Ajdyn (red.), Ekspertyza wykonana przez Urząd Statystyczny w Warszawie na zlecenie Mazowieckiego Biura Planowania Regionalnego w ramach projektu *Trendy rozwojowe Mazowsza*, Warszawa

Bański J., 2009, *Typy obszarów funkcjonalnych w Polsce*, IGiPZ PAN, Warszawa

Bilans zasobów kopalin i wód podziemnych w Polsce (wg stanu na 31.12.2010), 2011, Państwowy Instytut Geologiczny, Warszawa

Delimitacja obszarów problemowych polityki regionalnej w województwie mazowieckim – obszary wiejskie o najniższym poziomie dostępu mieszkańców do dóbr i usług warunkujących możliwości rozwojowe, 2012, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, dokument na prawach maszynopisu, Siedlce

Edukacja jako czynnik rozwoju Mazowsza, 2010, Ekspertyza wykonana na zlecenie Mazowieckiego Biura Planowania Regionalnego w ramach projektu *Trendy rozwojowe Mazowsza*, opracowanie na prawach maszynopisu, Warszawa

European Cities Monitor, 2011, Cushman & Wakefield, Berlin

Funkcjonowanie rynku transportu kolejowego w Polsce w 2010 r., 2011, Urząd Transportu Kolejowego, Warszawa

Grochowski M., 2010, *Sektor kreatywny w Warszawie. Potencjał i warunki rozwoju*; [w:] *Kreatywni – twórcze życie w Warszawie. Przewodnik po warszawskim sektorze kreatywnym*, Jeziorek P. i inni (red.), Urząd m.st. Warszawy, Warszawa

Kapitał fizyczny. Zagospodarowanie infrastrukturalne i kapitał fizyczny oraz policentryczność rozwoju Mazowsza, 2010, Ekspertyza wykonana na zlecenie Mazowieckiego Biura Planowania Regionalnego w ramach projektu *Trendy rozwojowe Mazowsza*, dokument na prawach maszynopisu, Warszawa

Karpiński A., Paradysz S., 2012, *Trendy zmian w poziomie i strukturze zatrudnienia w województwie mazowieckim w 10-leciu 2000-2010 (na tle kraju i Unii Europejskiej)*, *Trendy Rozwojowe Mazowsza*, nr 2/2012, Warszawa

Komornicki T., Śleszyński P., 2009, *Typy obszarów wiejskich pod względem powiązań funkcjonalnych i relacji miasto-wieś*, [w:] *Studia Obszarów Wiejskich*, Bański J. (red.), nr 16, Warszawa

Koncepcja organizacyjno-techniczna realizacji projektu „Internet dla Mazowsza”, 2011, Agencja Rozwoju Mazowsza SA, Warszawa

Lisowski A., Grochowski M., 2008, Procesy suburbanizacji. Uwarunkowania, formy i konsekwencje, [w:] Ekspertyzy do Koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju 2008-2033, Saganowski K. i inni (red.), t. 1, Warszawa

Ośrodki innowacji i przedsiębiorczości w Polsce, 2010, Matusiak K.B. (red.), Warszawa

Monitoring hałasu komunikacyjnego w województwie mazowieckim, Raporty za lata 2007-2011, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Warszawie, Warszawa

Nauka i technika w Polsce w 2011 roku, 2012, Informacje i opracowania statystyczne, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa

Obiekty nieruchome wpisane do rejestru zabytków, 2011, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Warszawa

Oceny jakości powietrza w strefach w Polsce za lata 2007-2010, 2008-2011, Inspekcja Ochrony Środowiska, Warszawa

Opracowanie ekofizjograficzne dla Planu zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego, 2011, Mazowsze. Analizy i Studia, nr 5(30)/2011, Warszawa

Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON w województwie mazowieckim. Stan na koniec 2010 r., 2011, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa

Prognoza kształtowania się wskaźników realizacji celów rozwojowych wyznaczonych w podstawowych dokumentach strategii kraju, 2010, Ekspertyza wykonana na zamówienie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego przez Instytut Badań Rynku, Konsumpcji i Koniunktur, Warszawa

*Przemiany społeczno-demograficzne województwa mazowieckiego w latach 1990-2030, 2010, Ekspertyza wykonana na zlecenie Mazowieckiego Biura Planowania Regionalnego w ramach projektu *Trendy rozwojowe Mazowsza*, opracowanie na prawach maszynopisu, Warszawa*

Zróżnicowanie przestrzenne obszarów wiejskich w Polsce – stan i perspektywa rozwoju w kontekście powiązań funkcjonalnych, 2010, Rakowska J., Wiewiórska A. (red.), Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa

Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2007-2008, 2009, Inspekcja Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych, Warszawa

Raport Polska 2011. Gospodarka-społeczeństwo-regiony, 2011, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa

Roczne oceny jakości powietrza w województwie mazowieckim, 2008-2012, Raporty za lata 2007-2011, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Warszawie, Warszawa

Rolnictwo ekologiczne w Polsce w latach 2009-2010, 2011, Inspekcja Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych, Warszawa

Rozmieszczenie zakładów przemysłu rolno-spożywczego w województwie mazowieckim w kontekście wykształconych specjalizacji rolniczych, 2011, Mazowsze. Analizy i Studia, nr 6(31)/2011, Warszawa

Rynek pracy województwa mazowieckiego w 2010 roku, 2011, Informacje i opracowania statystyczne, Wojewódzki Urząd Pracy w Warszawie, Warszawa

*Rynek pracy, 2010, Ekspertyza wykonana na zlecenie Mazowieckiego Biura Planowania Regionalnego w ramach projektu *Trendy rozwojowe Mazowsza*, opracowanie na prawach maszynopisu, Warszawa*

- Słownik geograficzny*, (red.) Górecki J., Nawrot A., Jabłońska P., 2006, Kraków
- Spółeczeństwo informacyjne w Polsce. Wyniki badań statystycznych z lat 2006-2010*, 2010, Informacje i opracowania statystyczne, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa
- Stan klimatu akustycznego w kraju w świetle badań WIOŚ w latach 2007-2010*, 2011, Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Warszawa
- Stan środowiska w Polsce. Sygnały 2011*, 2011, Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Warszawa
- Stan środowiska w województwie mazowieckim w 2010 roku*, 2011, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Warszawie, Warszawa
- Studium planu zagospodarowania przestrzennego Obszaru Metropolitalnego Warszawy*, 2010, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, Warszawa
- Szacunek PKB per capita i bezpośrednich inwestycji zagranicznych w województwach oraz wskaźniki wyprzedzające koniunktury*, 2011, Ekspertyza wykonana na zlecenie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego przez Biuro Inwestycji i Cykli Ekonomicznych, Warszawa
- Szkoły wyższe i ich finanse w 2010 r.*, 2011, Informacje i opracowania statystyczne, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa
- Szkoły wyższe w województwie mazowieckim w 2010 r.*, 2011, Urząd Statystyczny w Warszawie, Warszawa
- Territorial Dynamics in Europe. The Creative Workforce*, 2011, ESPON, <http://www.espon.eu>
- TRACC Transport Accessibility at Regional/Local Scale and Patterns in Europe*, 2011, ESPON, <http://www.espon.eu>
- Transport – wyniki działalności w 2010*, 2011, Informacje i opracowania statystyczne, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa
- Transport w województwie mazowieckim w 2010 r.*, 2011, Urząd Statystyczny w Warszawie, Warszawa
- Trzecia pięcioletnia ocena jakości powietrza pod kątem zanieczyszczenia: SO₂, NO₂, NO_x, CO, C₆H₆, O₃, pyłem PM10 oraz As, Cd, Ni, Pb, B/a/P w województwie mazowieckim za lata 2005-2009 w nowym układzie stref*, 2010, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Warszawie, Warszawa
- Turystyka w 2010, Informacje i opracowania statystyczne*, 2011, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa
- Turystyka w województwie mazowieckim w 2010 r.*, 2011, Urząd Statystyczny w Warszawie, Warszawa
- Wielkość potencjałów gospodarczych gmin a rozwój województwa mazowieckiego w 2010 r.*, 2012, Śledź D. (red.), Ekspertyza wykonana przez Instytut Badań i Analiz na zlecenie Mazowieckiego Biura Planowania Regionalnego w ramach projektu *Trendy rozwojowe Mazowsza*, opracowanie na prawach maszynopisu, Warszawa
- Wstępna informacja na temat wyników badania stowarzyszeń, fundacji i organizacji społecznych (SOF-1) zrealizowanego w 2009 r.*, 2010, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa
- Wykaz obiektów nieruchomych skreślonych zabytków z obszaru 42 powiatów województwa mazowieckiego*, 2011, Wojewódzki Konserwator Zabytków, Warszawa
- Wykluczenie społeczne a rozwój Mazowsza*, 2010, Ekspertyza wykonana na zlecenie Mazowieckiego Biura Planowania Regionalnego w ramach projektu *Trendy rozwojowe Mazowsza*, opracowanie na prawach maszynopisu, Warszawa

Wytyczne dotyczące założeń makroekonomicznych na potrzeby wieloletnich prognoz finansowych jednostek samorządu terytorialnego, 2011, Ministerstwo Finansów, Warszawa

Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej wpisanych do rejestru REGON w województwie mazowieckim w 2010 r., 2011, Urząd Statystyczny w Warszawie, Warszawa

Znaczenie gospodarcze sektora kultury. Wstęp do analizy problemu, 2010, Raport końcowy, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa

22 września – Europejski dzień bez samochodu, 2011, Urząd Statystyczny w Warszawie, Warszawa

Dokumenty strategiczne

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030, 2011, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa

Krajowa strategia rozwoju regionalnego 2010-2020: regiony, miasta, obszary wiejskie, 2010, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa

Strategia rozwoju kraju 2020 (ŚSRK), 2012, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa

Długookresowa strategia rozwoju kraju. Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności, 2013, Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, Warszawa

Strategia rozwoju transportu do 2020 (z perspektywą do 2030), 2013, Ministerstwo Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej, Warszawa

Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012-2020, 2012, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju wsi, Warszawa

Program zwiększania lesistości dla województwa mazowieckiego do roku 2020, 2007, Samorząd Województwa Mazowieckiego, Warszawa

Program ochrony środowiska przed hałasem dla m.st. Warszawy, 2010, Samorząd m.st. Warszawy, Warszawa

Program ochrony środowiska województwa mazowieckiego na lata 2007-2010, 2007, Samorząd Województwa Mazowieckiego, Warszawa

Program ochrony środowiska województwa mazowieckiego na lata 2011-2014 z uwzględnieniem perspektywy do 2018 roku, 2012, Samorząd Województwa Mazowieckiego, Warszawa

Program małej retencji dla województwa mazowieckiego, 2008, Samorząd Województwa Mazowieckiego, Warszawa

Wojewódzki program opieki nad zabytkami na lata 2012-2015, 2011, Samorząd Województwa Mazowieckiego, Warszawa

Regulacje prawne

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego objętych zakresem wspólnych ram strategicznych oraz ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego i Funduszu Spójności, oraz uchylające rozporządzenie (WE) nr 1083/2006, Bruksela, 6.10.2011, KOM(2011) 615 wersja ostateczna 2011/0276 (COD).

Europejska Konwencja Krajobrazowa z dnia 20 października 2000 r. (Dz. U. z 2006 r., Nr 14, poz. 98)

Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Dz. U. z 2009 r., Nr 157, poz. 1240, z późn. zm.)

Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2006 r., Nr 27, poz. 1658, z późn. zm.)

Ustawa z dnia 17 grudnia 2004 r. o rejestracji i ochronie nazw i oznaczeń produktów rolnych i środków spożywczych oraz o produktach tradycyjnych (Dz. U. z 2005 r., Nr 10, poz. 68, z późn. zm.)

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2004 r., Nr 92, poz. 880, z późn. zm.)

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r., Nr 162, poz. 1568, z późn. zm.)

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2003 r., Nr 80, poz. 717, z późn. zm.)

Ustawa z dnia 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego (Dz. U. z 2003 r., Nr 203, poz. 1966, z późn. zm.)

Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz. U. z 1998 r., Nr 91, poz. 576, z późn. zm.)

Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. Prawo energetyczne (Dz. U. z 1997 r., Nr 54, poz. 348 z późn. zm.)

Ustawa z dnia 29 czerwca 1995 r. o statystyce publicznej (Dz. U. z 1995 r., Nr 88 poz. 439, z późn. zm.)

Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 1991 r., Nr 114, poz. 493 z późn. zm.)

Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 8 września 1994 r. w sprawie uznania za pomnik historii (M. P. 1994 nr 50 poz. 412)

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 4 stycznia 2012 r. w sprawie uznania za pomnik historii „Warszawa – Zespół Stacji Filtrów Williama Lindleya” (Dz. U. z 2012 r., poz. 64)

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 4 stycznia 2012 r. w sprawie uznania za pomnik historii „Żyrardów – XIX-wieczna Osada Fabryczna” (Dz. U. z 2012 r., poz. 59)

Rozporządzenia Ministra Środowiska w sprawie obszarów specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 z dnia 12 stycznia 2011 roku (Dz. U. z 2011 r., Nr. 25, poz. 133)

Uchwała 76/11 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 20 czerwca 2011 r. w sprawie utworzenia obszaru ograniczonego użytkowania dla Portu Lotniczego im. Fryderyka Chopina w Warszawie (Dz. Urz. Woj. Maz. Nr 128 z dn. 20 lipca 2011 r., poz. 4086)

Bazy danych

Bank Danych Lokalnych, Główny Urząd Statystyczny, <http://www.stat.gov.pl/bdl/>

Baza Danych Regionalnych, Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>

Bilans zasobów kopalin i wód podziemnych w Polsce wg stanu na 31 XII 2010 r., Państwowy Instytut Geologiczny – Państwowy Instytut Badawczy, http://surowce-mineralne.pgi.gov.pl/Do_pobrания.htm

Biura podróży w Polsce wg bazy Centralnej Ewidencji Organizatorów Turystyki i Pośredników w dniu 09.12.2010 r., Instytut Turystyki, http://www.intur.com.pl/biura_podrozy.htm

Dane dotyczące obrotów towarowych województwa mazowieckiego z zagranicą z baz INTRASTAT i EXTRASTAT, Izba Celna w Warszawie,

Generalne pomiary ruchu w latach 2005 i 2010 (GPR 2005 i GPR 2010), Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad,

Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Państwowy Monitoring Środowiska, <http://www.gios.gov.pl//artykuly/podkategoria/3/Panstwowy-Monitoring-Srodowiska>

Lista parków kulturowych – stan na 31 XII 2011 r., Narodowy Instytut Dziedzictwa, <http://www.nid.pl/idm,219,idn,458,lista-parkow-kulturowych-stand-na-31-grudnia-2011-r.html>

Rejestr i ewidencja zabytków nieruchomości (grudzień 2011 r.), Mazowiecki Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, <http://www.mwkz.pl/rejestr-i-ewidencja-zabytkow>

Statystyki pomocy społecznej za lata 2006-2010, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, <http://www.mpips.gov.pl/pomoc-spoeczna/raporty-i-statystyki/statystyki-pomocy-spoecznej/>

Wojewódzkie pomiary ruchu z lat 2005 i 2010 (WPR 2005 i WPR 2010), Mazowiecki Zarząd Dróg Wojewódzkich w Warszawie,

Wykaz wstępnie uznanych grup producentów owoców i warzyw funkcjonujących na terenie województwa mazowieckiego (stan na dzień 15 marca 2012 r.), Departament Rolnictwa i Modernizacji Terenów Wiejskich Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego, <http://www.mazovia.pl/rolnictwo/rolnicze-grupy-producenckie/>

Spis rycin

Ryc. 1.	Struktura celów rozwojowych	2
Ryc. 2.	Model relacji systemu społeczeństwo – gospodarka – środowisko i interakcji Warszawa z OMW – Region	3
Ryc. 3.	Zróźnicowanie przestrzenne wielkości PKB na 1 mieszkańca według subregionów	5
Ryc. 4.	Struktura wartości dodanej brutto (WDB) według sekcji PKD 2007 w 2010 roku	6
Ryc. 5.	Struktura ważniejszych grup towarowych handlu zagranicznego województwa mazowieckiego w 2011 r.: A – struktura eksportu, B – struktura importu	8
Ryc. 6.	Potencjał rozwojowy w wybranych gałęziach przemysłu	32
Ryc. 7.	Potencjał rozwojowy rolnictwa	34
Ryc. 8.	Potencjał przemysłu rolno-spożywczego	35
Ryc. 9.	Potencjał rozwoju innowacji	36
Ryc. 10.	Potencjał rozwojowy usług	37
Ryc. 11.	Sieć osadnicza	38
Ryc. 12.	Sieć transportowa	39
Ryc. 13.	Bezpośrednie połączenia kolejowe z ośrodkami krajowymi i europejskimi	39
Ryc. 14.	Potencjał kapitału ludzkiego	40
Ryc. 15.	Potencjał kapitału społecznego	41
Ryc. 16.	Potencjał energetyki odnawialnej	42
Ryc. 17.	Potencjał turystyczny	43
Ryc. 18.	Możliwe kierunki rozwoju województwa mazowieckiego w perspektywie 2030 roku	46
Ryc. 19.	Podział obszarów strategicznej interwencji	70
Ryc. 20.	Obszary strategicznej interwencji	72
Ryc. 21.	Programowanie regionalne w systemie zarządzania rozwojem	86
Ryc. 22.	Zestawienie dochodów Samorządu Województwa Mazowieckiego w latach 2006-2011	89
Ryc. 23.	Struktura wydatków z budżetu województwa mazowieckiego według działów	90
Ryc. 24.	Struktura wydatków majątkowych z budżetu województwa mazowieckiego według działów w latach 2006-2011	92
Ryc. 25.	Projekcja nakładów majątkowych województwa mazowieckiego na lata 2014-2020 według źródeł	94

Spis tabel

Tabela 1.	Analiza SWOT – gospodarka	10
Tabela 2.	Wyzwania – gospodarka	10
Tabela 3.	Analiza SWOT – przemysł i produkcja	12
Tabela 4.	Wyzwania – przemysł i produkcja	12

Tabela 5.	Analiza SWOT – przestrzeń i transport	17
Tabela 6.	Wyzwania – przestrzeń i transport	17
Tabela 7.	Analiza SWOT – społeczeństwo	22
Tabela 8.	Wyzwania – społeczeństwo	22
Tabela 9.	Analiza SWOT – środowisko i energetyka	27
Tabela 10.	Wyzwania – środowisko i energetyka	27
Tabela 11.	Analiza SWOT – kultura i dziedzictwo	31
Tabela 12.	Wyzwania – kultura i dziedzictwo	31
Tabela 13.	Wyzwania województwa mazowieckiego – synteza	44
Tabela 14.	Analiza SWOT województwa mazowieckiego – synteza	45
Tabela 15.	Scenariusz <i>wspierania konkurencyjności</i>	47
Tabela 16.	Scenariusz <i>zrównoważonego rozwoju</i>	48
Tabela 17.	Scenariusz <i>wyrównywania różnic</i>	49
Tabela 18.	Scenariusz <i>kryzysowy</i>	50
Tabela 19.	Układ celów i kierunków działań <i>Strategii rozwoju województwa mazowieckiego – priorytetowy cel strategiczny</i>	53
Tabela 20.	Układ celów i kierunków działań <i>Strategii rozwoju województwa mazowieckiego – cele strategiczne</i>	54
Tabela 21.	Układ celów i kierunków działań <i>Strategii rozwoju województwa mazowieckiego – ramowe cele strategiczne</i>	55
Tabela 22.	Kierunki działań i działania <i>Strategii rozwoju województwa mazowieckiego – przemysł i produkcja</i>	56
Tabela 23.	Kierunki działań i działania <i>Strategii rozwoju województwa mazowieckiego – gospodarka</i>	57
Tabela 24.	Kierunki działań i działania <i>Strategii rozwoju województwa mazowieckiego – przestrzeń i transport</i>	58
Tabela 25.	Kierunki działań i działania <i>Strategii rozwoju województwa mazowieckiego – społeczeństwo</i>	59
Tabela 26.	Kierunki działań i działania <i>Strategii rozwoju województwa mazowieckiego – środowisko i energetyka</i>	60
Tabela 27.	Kierunki działań i działania <i>Strategii rozwoju województwa mazowieckiego – kultura i dziedzictwo</i>	61
Tabela 28.	Wskaźniki – przemysł i produkcja	80
Tabela 29.	Wskaźniki – gospodarka	81
Tabela 30.	Wskaźniki – przestrzeń i transport	81
Tabela 31.	Wskaźniki – społeczeństwo	82
Tabela 32.	Wskaźniki – środowisko i energetyka	82
Tabela 33.	Wskaźniki – kultura i dziedzictwo	82
Tabela 34.	Jednostki samorządu odpowiedzialne za przygotowanie, wdrażanie i monitorowanie planów wykonawczych	84